

De Sleeuwijkse familie Van 't Sant: vier eeuwen veerschippers, herbergiers, landbouwers en bestuurders

© Dick H. Eikelboom
(eikelboom@asissludge.com)

Voorwoord

Dit historisch onderzoek is uitgevoerd met nostalgie als belangrijke drijfveer. De auteur is opgegroeid in Sleenwijk, in het huis met de toch wat merkwaardige, maar wel degelijk gereformeerde naam Repos Ailleurs (= de rust is elders), nr 45 aan de Rijksstraatweg. Hij heeft daar tot zijn negentiende gewoond en is in 1962 naar Wageningen verhuisd.

De brug over de Merwede werd in 1961 geopend, waarna het dorp wezenlijk begon te veranderen. Daarvoor werd het leven aan de Rijksstraatweg in belangrijke mate bepaald door de veerdienst met de Gorinchem IV en V. Overdag kwam er drie keer per uur een veerboot aan, waarna een rijtje auto's voorbij kwam rijden. Dan werd het weer stil op straat. 's Avonds voeren de veerboten minder frequent, eerst nog om het half uur en vanaf 20.20 uur tot 24.00 uur om de veertig minuten. Als we ons in de vijftiger jaren verveelden gingen we de nummerborden of de merken van de passerende auto's opschrijven. Op tweede paasdag echter, als zo ongeveer iedereen uit het land van Altena naar de paasmarkt in Gorinchem wilde, was het echt druk op de Rijksstraatweg en stond er soms wel eens een heuse file. Er arriveerden dan lange slingers fietsers uit de diverse dorpen in het Land van Altena bij de pont. 's Middags kwamen soms auto's terug met een bloemenslinger op de motorkap. Die waren dan naar de bollenvelden geweest. Ook als Nederland tegen België voetbalde kwam er veel (bus)verkeer langs. Sindsdien is de verkeersstroom over de Merwede gigantisch toegenomen. In 1959 werden dagelijks circa 1000 auto's overgezet met het veer¹, nu rijden er bijna 100.000 auto's per dag over de brug.

Op het Hoekeinde waren twee café's, met Kooij en Sprenger als eigenaren. Deze café's zullen in dit artikel uitgebreid ter sprake komen. Ze zijn helaas afgebroken bij de dijkverzwaring in de jaren 60 van de vorige eeuw.

Onze burens aan de Rijksstraatweg waren aan de ene kant de wachmeester bij de politie Van Dijk en aan de andere kant de weduwe Visser met enkele volwassen kinderen, waaronder Piet de melkboer. De politiecel van het dorp zat vast aan het huis van buurman Van Dijk. Hij kon smakelijk vertellen hoe hij bij de laatste boot op zaterdagavond eventuele dronkaards opwachtede, deze opsloot in de cel en ze dan op zondagmorgen weer liet gaan, zo rond de tijd dat veel mensen op weg waren naar de kerk. Sommigen wilden de cel dan niet eens uit.

Naast Visser was de boerderij Vlietestein, waar de familie Van 't Sant woonde. L. van 't Sant sr was meer bestuurder dan boer; twee zoons runden het bedrijf. Bij de ruilverkaveling in de jaren zestig van de vorige eeuw is de boerderij ingeleverd en vertrok L. (Fien) van 't Sant jr naar de Noordoostpolder. Van Elzelingen kocht de boerderij, brak deze grotendeels af en vestigde er zijn rijwielhandel. Ook deze is alweer verdwenen. Nu staat op de hoek van de Rijksstraatweg en het Zandpad, waar ooit één van de mooiste boerderijen van Sleenwijk stond, een appartementengebouw.

Op deze boerderij ben ik in de vijftiger jaren van de vorige eeuw veel geweest. Volgens de verhalen die ik te horen kreeg had de familie Van 't Sant heel lang op Vlietestein gewoond. Enkele jaren geleden kocht ik deel 8 uit de Historische Reeks Land van Heusden en Altena². Hierin wordt de periode 1810-1814 in Sleenwijk beschreven, toen Nederland was ingelijfd bij het Franse keizerrijk. In dat boek staat een lijst van kiesgerechtigde mannen in de gemeente De Werken en Sleenwijk op 1 januari 1812. De naam Van 't Sant komt tweemaal voor op deze lijst, namelijk de dagloner Hendrikus van 't Sant en de herbergier Willem van 't Sant. Dus geen enkele boer Van 't Sant en ook geen link met de boerderij Vlietestein. Dat intrigeerde mij voldoende om me in de geschiedenis van de boerderij en van de familie Van 't Sant te gaan verdiepen, met deze tekst als resultaat.

Zutphen, 2019

¹ H.F. van Peer. Gorumse straten spreken – Van Sleenwijkse veer tot brug. Nieuwsblad voor Gorinchem en omstreken, 10 december 1976

² A.Vroon. De Werken en Sleenwijk in de periode 1810-1814. Ingelijfd bij het Franse keizerrijk. Historische reeks Land van Heusden en Altena, deel 8, 1997

Samenvatting

De boerderij Vlietestein stond bij de kruising van de Rijksstraatweg en het Zandpad, op de plaats waar nu een appartementengebouw staat. Vlietestein werd in 1617 gebouwd, zeer waarschijnlijk door een telg uit de familie Van Blokland die, gelet op de naam, uit de Alblasserwaard afkomstig was. Het monumentale voorhuis was groot in verhouding tot de schuur, hetgeen suggereert dat het ooit meer als landhuis dan als boerderij was bedoeld. De familie Van Blokland heeft hier in het begin mogelijk zelf gewoond, maar in de 18de eeuw werd de boerderij verpacht. Rond 1800 heeft Tieleman van Poederloijen de boerderij gekocht. Zijn erfgenamen verkochten de boerderij in 1822 aan Anna Bijl, de weduwe van de herbergier Willem van 't Sant op het Hoekeinde. Haar zoon heeft Vlietestein in 1838 van zijn moeder overgenomen en is op de boerderij gaan wonen. Vanaf dat jaar is de familie Van 't Sant er blijven wonen, tot de afbraak van de boerderij in de jaren 60 van de vorige eeuw.

Er is vaak verondersteld dat de familienaam Van 't Sant ontleend is aan de gebiedsnaam Het Zand in Sleeuwijk. Deze veronderstelling klopt niet. In voorbije eeuwen legden de veerboten van de veerdienst van Sleeuwijk naar Gorinchem aan bij de herberg De Zwaan op de Oude Wolferense dijk net buiten de stad Gorinchem. Dit gebied, in feite een strook grond langs de Merwede, dat bij het graven van de vluchthaven in 1887 grotendeels is verdwenen, heette toen 'Het Sant'. De voorouders van de Sleeuwijkse Van 't Santen waren in de 17de eeuw veerschippers en woonden op Het Sant, mogelijk in De Zwaan. Zo is de familienaam Van 't Sant ontstaan.

De Sleeuwijkse tak van de familie begint met Henrick Claesz [van 't Sant], die in 1647 zijn dochter Janneken in Sleeuwijk liet dopen. Sindsdien hebben negen generaties Van 't Sant in Sleeuwijk gewoond. Ze waren meestal maatschappelijk actief en bekleedden talrijke kerkelijke en bestuurlijke functies.

Oudere Sleeuwijkers associëren de familie Van 't Sant met Vlietestein aan de Rijksstraatweg, maar daar zijn ze pas relatief laat gaan wonen. Vanaf het einde van de 17de eeuw tot de tweede helft van de 19de eeuw woonden ze bijna allemaal op het Hoekeinde, vlak bij het veer naar Gorinchem. Met name in het bij de dijkverzwaring verdwenen pand, wat oudere Sleeuwijkers nog kennen als café Kooij, hebben diverse generaties Van 't Sant gewoond. De Van 't Sant die er rond 1800 woonde exploiteerde een herberg/logement. Een voorvader van hem was al in 1677 een beëdigd wijntapper en zal dus ook een herberg hebben gehad. In het pand ernaast, met de familie Van de Heuvel als laatste bewoners voor de afbraak, hebben ook eeuwenlang Van 't Santen gewoond. In de 17de eeuw en later van 1815 tot 1856 waren Van 't Santen (mede)pachter van de veerdienst naar Gorinchem. Uit alles blijkt dat deze pachtcontracten zeer lucratief waren.

Aan het einde van de 19de eeuw vertrokken de laatste Van 't Santen van het Hoekeinde en woonden de meesten aan de Rijksstraatweg, in Vlietestein en in het daarnaast gelegen pand dat Willem-4 van 't Sant in 1878 voor zijn zoon Adrianus had laten bouwen, en waarin later de familie Visser woonde. Bij de ruilverkaveling in de zestiger jaren van de vorige eeuw werd de boerderij opgeheven en vertrok de jongste telg van de familie naar de Noordoostpolder. Na het overlijden van zijn ouders resteerde nog slecht één, hoogbejaarde Van 't Sant in Sleeuwijk en dreigde deze vier eeuwen oude familienaam uit het dorp te verdwijnen. Dat is echter niet gebeurd, want er kwam een Zeeuwse kleinzoon van L. van 't Sant sr naar Sleeuwijk, waardoor de lijn vanuit het verleden wordt gecontinueerd.

Inhoud

Voorwoord	2
Samenvatting	3
1. Inleiding	5
2. Boerderij Vlietestein	8
3. De herkomst van de familienaam Van 't Sant	16
4. De Sleeuwijkse familie Van 't Sant in het midden van de 17 ^{de} eeuw	20
4.1 Claes Aertsz van 't Sant	20
4.2 De kinderen van Claes Aertsz van 't Sant	23
4.3 Jacob en Hendrick Claesz [van 't Sant] – Generatie 1 van de Sleeuwijkse Van 't Santen	25
5. Generatie 2: Claes Hendricksz van 't Sant	27
6. Generatie 3: Hendrick en Willem-1 van 't Sant	32
6.1 Willem-1 en Hendrick en het veer Sleeuwijk – Gorinchem – Sleeuwijk	36
7. Generatie 4: Claes en Willem-2 van 't Sant	37
8. Generatie 5: Nicolaas, Hendrikus en Willem-3	39
8.1 Nicolaas van 't Sant	39
8.2 Hendrikus van 't Sant	40
8.3 Willem-3 van 't Sant	41
9. De familie Van 't Sant op het Hoekeinde in 1820/1832	47
10. Generatie 6	51
10.1 Johanna	51
10.2 Johannes	52
10.3 Willem-4	55
11. Generatie 7	60
11.1 De kinderen van Johannes: Willem-5 en Elisabeth Pieterella	60
11.2 De kinderen van Willem-4 x Adriana van der beek	62
12. Generatie 8	66
Bijlage 1. Dopen in Sleeuwijk in 1631 – 1635 en 1639 – 1745	70
Bijlage 2. Veerdienst Sleeuwijk – Gorinchem – Sleeuwijk	73

1 Inleiding

De oudste vermelding van het dorp Sleeuwijk dateert uit het 1327³. In dit document wordt een *Tielman van Sleeuwijk Jansz. Uten Campe* genoemd die beleend werd met de veerrechten over de Merwede. Het veer in deze belangrijke Noord-Zuid route bestond dus al in 1327, maar het is ongetwijfeld veel ouder. Als je in de (late) middeleeuwen via de kortste route van Brussel, de hoofdstad van het hertogdom Brabant, naar de bisschopsstad Utrecht reisde, moest je bij Sleeuwijk overvaren, waar aan de overkant rond het jaar 1000 de nederzetting Gorinchem ontstond.

De naam Sleeuwijk bestaat uit twee gedeelten: Slee is afgeleid van het woord Sele hetgeen zo iets als zaal of herberg betekent, 'wijk' is een plaatsaanduiding⁴. De betekenis van de naam Sleeuwijk wordt dan 'een plaats waar je kunt verblijven' tot je met het veer naar de overkant kunt. Het dorp heeft dus haar naam aan de aanwezigheid van een herberg bij het veer te danken.

Enkele jaren later was de Heer van Arkel eigenaar van het veerrecht. In artikel 5 van een verdrag dat Jan VI, Heer van Arkel, en Willem IV van Horne, Heer van Altena, op 'Onser Vrouwendach Lichtmisse' [= 2 februari] 1329 of 1330 sloten werd vastgelegd dat de Heer van Arkel het recht had het veer te exploiteren vanaf zijn stad Gorinchem naar het gebied van de Heer van Altena⁵. In 1412, na zijn overwinning op de Heren van Arkel, werd de Graaf van Holland eigenaar van het veer.

Door de St. Elisabeths vloed in 1421 werd het gebied onbewoonbaar. Het Bijtelskil ontstond als een grote stroomgeul vanuit het achterland naar de rivier. Bij de uitmonding in de Merwede werd een soort delta gevormd. Rond 1440 legden inwoners van Woudrichem de Oudendijk aan om zich tegen het water te beschermen. In 1461 werden de Werkense en de Kornse dijken aangelegd vanaf Woudrichem, langs Sleeuwijk naar Werkendam en vandaar, via De Tol, richting Almkerk en Dussen⁶. In vergelijking met de situatie in het verleden, werd de dijk bij Sleeuwijk teruggelegd, waardoor de delta van het Bijtelskil buitendijks kwam te liggen. Het veer zal toen ook weer zijn hervat.

In 1589 moesten de bewoners weer voor het water vertrekken, omdat de Merwededijk bij Sleeuwijk, in opdracht van de Staten van Holland, werd doorgestoken⁷. De reden was van militaire aard. De 80-jarige oorlog was in 1568 begonnen en Heusden en Geertruidenberg waren belangrijke vestingsteden bij het verdedigen van de zuidgrens van de Republiek. Het garnizoen in Geertruidenberg was al bijna een jaar niet betaald en was gaan muiten. Op 10 april 1589 verkochten zij de stad voor 1,5 jaar soldij aan de Spanjaarden. Boven de rivieren was men des duivels over dit verraad. In een document van 17 april 1589 van de Staten Generaal der Verenigde Nederlanden worden de muitende troepen aangeduid als: '*eerlose, eervergheten schelmen enz.....inde stede van Geertruyden berghe ghelegghen hebbende, schandelicken ende verradelicken handel, int vercoopen ende overleveren der voorsz stede aenden Hertoch van Parma*'⁸. Er werd een premie uitgelooft van 50 gulden per soldaat en 100 gulden voor iedere officier die gevangen werd genomen. Bij arrestatie mochten ze direct, dus zonder verhoor worden opgehangen⁹.

Om de doortocht van Spaanse troepen vanuit Brabant via het Land van Altena naar het noorden te verhinderen werden op 25 april 1589, in opdracht van de Staten van Holland, de dijken langs het land van Altena op diverse plaatsen doorgestoken.

³ J.C. Kort. Repertorium op de grafelijke lenen in het land van Altena, 1230-1650 (Internet)

⁴ Job Koekkoek. *Het Sleeuwijkse kerkje*. De Kazerne, Sleeuwijk, Woudrichem, 2001

⁵ Bas van Beuzekom, René van Dijk en Rien Robijns (eindredactie). *Gin gezeur, wij varen deur*. De geschiedenis van het veer in Gorinchem. Gemeente Gorinchem, 2000

⁶ Cees de Gast. *De macht van het water. Leven met water tussen Maas en Merwede*. Verse Hoeven produkties, 2004

⁷ P. van Eeten. *Het land van Altena na de inundatie van 1589*. Historische reeks Land van Heusden en Altena, 11, 2001, 45-57

⁸ Aelbrecht Hendricxz. *Placcaet van de Staten Generael der Vereenichde Nederlanden*, Delft, 17 april 1589. In: J.K. van der Wulp. *Catalogus van de tractaten, pamfletten, enz. over de geschiedenis van de Nederlanden (1500 – 1713)*, Placcaet nr 719 aanwezig in de bibliotheek van Isaac Meulman (Internet)

⁹ In: John Lothrop Motley. *De opkomst van de Nederlandsche Republiek*, Nederlandse editie, vol. 3, 1859, 373 – 374 (Internet)

Het onder water staande land was kennelijk nog steeds waardevol, want in 1590 verkocht de weduwe van de graaf van Horne, die in 1568 in Brussel was onthoofd, de heerlijkheid Altena voor 90000 gulden aan de Staten van Holland. Pas in 1815 kwam het gebied weer bij Noord-Brabant.

In 1593 heroverde Maurits Geertruidenberg. In 1594 werden de dijken gedicht en kon het gebied weer bewoond worden. Hoe zou dat gegaan zijn? Kwamen de bewoners die daar in 1589 woonden weer terug? Waar zouden ze dan van 1589 tot 1594 gewoond hebben. Werden ze financieel gecompenseerd voor dit verplichte vertrek? Het begrip ‘planschade’ werd pas eeuwen later uitgevonden. Op dit soort vragen moet de auteur het antwoord schuldig blijven. Het is niet nader onderzocht.

In 1595 werd de Muggenschans aangelegd om de doortocht van plunderende Spaanse soldaten via de dijk te blokkeren. In 1613/1614 werd de kerk aan het Kerkeinde herbouwd en in 1631 omvatte de kerkelijke gemeente 15 gezinnen¹⁰. Dit zijn gezinnen waarvan in elk geval één van de ouders, maar vaak ook allebei, lidmaat d.w.z. belijdend lid van de kerk was. Ds Cuperus bezocht deze 15 gezinnen, waarvan de namen genoemd worden in zijn verslag, voorafgaand aan de Heilig-Avondmaalsviering op 5 oktober 1631. Ongetwijfeld waren er in die tijd ook Sleeuwijkers die nog twijfelden bij de keuze tussen rooms-katholiek en nederduits gereformeerd, zoals de latere hervormde kerk toen heette. Hun namen ontbreken dus op de lijst van lidmaten, maar ze konden wel hun kinderen laten dopen. Het is niet bekend hoeveel mensen er in die tijd in Sleewijk woonden.

Het nu volgende relaas over de boerderij Vlietestein, de familie van ’t Sant en hun rol bij de veerdienst naar Gorinchem begint in deze periode, dus in eerste helft van de 17de eeuw. De belangrijkste bronnen vormden het Internet, het Streekarchief van het Land van Heusden en Altena (Salha), het Regionaal archief Gorinchem en het Brabants Historisch Informatiecentrum in ’s Hertogenbosch. Vooral het Oud-Rechterlijk Archief (ORA) van Sleewijk¹¹, wat bij het Salha wordt bewaard, bleek een rijke informatiebron. Voor 1811 waren alleen in de steden notarissen aanwezig. Als men op het platteland een transactie of een zakelijke overeenkomst juridisch wilde laten vastleggen, dan ging men naar de schout. In aanwezigheid van twee schepenen werd dan hetgeen was overeengekomen in een protocol vastgelegd en ondertekend. Afbeelding 1 toont het titelblad van zo’n protocollenboek uit het ORA. Hierbij heeft de schrijver wel extra zijn best gedaan, maar het resultaat van zijn schrijfkunst mag er dan ook wezen. Dat er Sleewijk staat is geen schrijffout. De u werd wel vaker weggelaten. De schepenbank, met de schout als voorzitter, behandelde ook civiele zaken. Dit gedeelte van het ORA is echter verloren gegaan. Zwaardere, criminele zaken werden behandeld door de schepenbank van Woudrichem, de toenmalige hoofdstad van het Land van Altena.

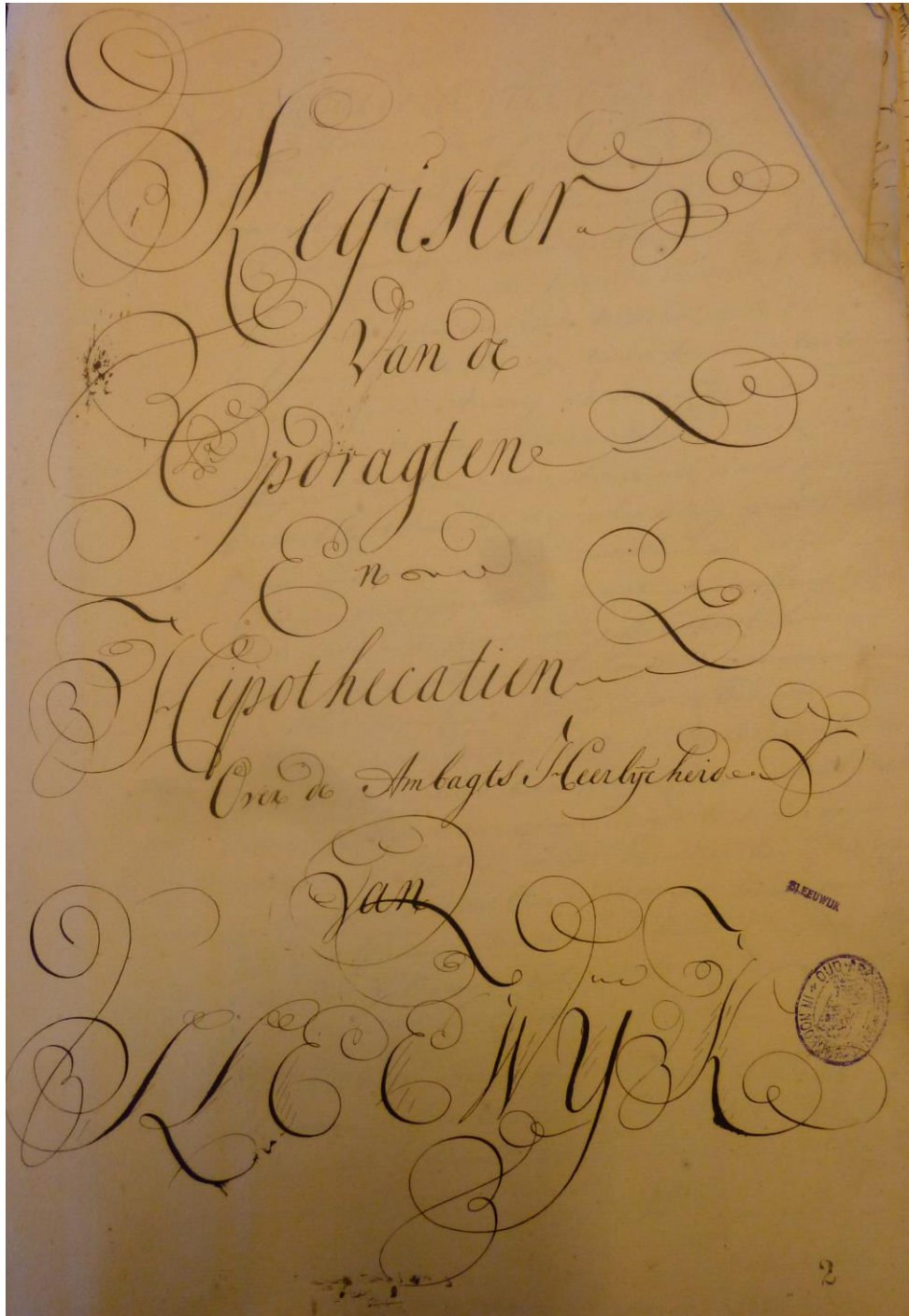
De tekst op dit titelblad toont dat Sleewijk, net als heel veel andere kleine plaatsen, een Ambachtsheerlijkheid was. Naast de middelbare en lagere rechtspraak behoorden bestuur en wetgeving tot de competentie van de ambachtsheer/-vrouw. Deze liet de uitoefening van al deze bevoegdheden meestal over aan een door hem benoemde schout, die dit samen met de schepenen uitvoerde.

De ambachtsheer/-vrouw bezat veelal uitgebreide landerijen. Voorts had hij/zij recht op allerlei heffingen en een grote invloed bij de benoeming van een nieuwe predikant. Oorspronkelijk waren de ambachtsheerlijkheden in handen van edellieden. Later werden ze veelal gekocht door rijke burgers of door steden. Ambachtsheren en -vrouwen woonden vaak elders.

¹⁰ Ds Govert de Leeuw. Sleewijk (en Omgeving) van 1594 tot 1654 hoofdzakelijk naar aantekeningen van Sleewijks eerste predikant, Ds Johannes Cuperus, 1946. Heruitgave door de Historische Vereniging Werkendam en De Werken c.a., 2008

¹¹ Salha. Inventaris van het Oud-Rechterlijk Archief van Sleewijk, 1655-1811. Toegangsnummer 0116, inventarisnummers 001 t/m 004

In het volgende hoofdstuk wordt de geschiedenis van de boerderij Vlietestein behandeld totdat deze in 1822 in het bezit van de familie van 't Sant kwam. Daarna volgen hoofdstukken over de Sleeuwijkse Van 't Santen en hun rol bij de veerdienst naar Gorinchem. Familieleden die naar elders vertrokken, blijven buiten beschouwing. Uiteraard is er nogal wat variatie in de schrijfwijze van de naam. Naast Van 't Sant werd de naam vaak ook als Vant Sant, Van 't Zant of als Van 't Sand geschreven. Bij citaten en verwijzingen is de originele schrijfwijze overgenomen.

Afbeelding 1 Titelblad van deel 3 (1740-1803) van het Protocollenboek in het Oud-Rechterlijk Archief van Sleewijk. "Register van de Opdragten en Hypothecation over de Ambagts Heerlijkeheid van Sleewijk".

2 Boerderij Vlietestein

Vlietestein was één van de mooiste boerderijen van het dorp Sleenwijk. Het had een monumentaal voorhuis met haaks daarop de schuur (Afbeelding 2). De boerderij stond op een lage terp. Op een zolderbint stond het jaartal 1617 en dat zal dan wel het bouwjaar zijn geweest¹². Dat sluit goed aan bij de herbouw van de kerk enkele jaren eerder. Het dorp kon na het sluiten van de dijk in 1594 weer opgebouwd worden.

De boerderij zal in de loop van de tijd ongetwijfeld diverse malen zijn verbouwd. Het aanzien op afbeelding 2 dateert waarschijnlijk uit het midden van de 19de eeuw. De bouwstijl sluit met de symmetrische voorgevel, de schijnvoegen om natuursteen te suggereren en de Empire vensters aan bij het Neo-Klassicisme dat rond 1850 veel werd toegepast¹³.

Het voorhuis was erg groot in verhouding tot de aangebouwde schuur hetgeen zou kunnen betekenen dat het ooit meer als landhuis dan als boerderij was bedoeld.

Afbeelding 2 Vlietestein aan de Rijksstraatweg in de jaren 20 van de vorige eeuw (Collectie Nol Dekker)

Afbeelding 3 is een kaart uit 1729 van het dorp Sleenwijk¹⁴, in afbeelding 4 is een gedeelte van deze kaart uitvergroot. We zien huizen, vooral langs de dijk, het landgoed Kraye Veldt, en het vertrekpunt van het veer naar Gorinchem. Langs de Beytel Kille lag een strook grienden. De weg naar het zuiden heette “De Laage Wegh” en er waren ook wegen over het Zand en naar de boerderij De Roo Bouwe. De naam “De Laage Wegh” illustreert de ligging van deze weg. Deze liep door de boezem naar de

¹² Fien van 't Sant. Persoonlijke mededeling 2014

¹³ Jeroen Krijnen, bouwhistoricus en Melvin Crone, kunsthistoricus, Persoonlijk mededeling, 2014

¹⁴ Kaart van de rivier de Merwede, van even boven het dorp Sleenwijk oostwaarts, voorbij Gorinchem en de monding van de Linge, tot aan de rivieren Waal en Maas bij Woudrichem en Loevestein. N. Cruquius, 1729. Nat. Archief, kaartcollectie Zuid Holland Ernsting, Toegangsnummer 4.ZHPB4; Inventarisnummer 146

Uppelse dijk en was 's winters meestal niet begaanbaar. Deze weg was in de jaren 50 van de vorige eeuw nog niet helemaal verdwenen. Vanaf het huis van de gebroeders Colijn, waar nu de snackbar het Vinkennestje staat, liep de Oude Weg, zoals die toen genoemd werd, achter de tuinen van de huizen aan de Rijksstraatweg langs naar het noorden tot bij de stoep naar de dijk.

Nu is het Sleeuwijkse Gat een diepe inham in de uiterwaarden en de brede strook grienden langs de rivier. Deze inham was er in 1729 nog niet, er lag slechts een smalle strook grond tussen de dijk en de rivier. De veersteiger lag toen pal aan de rivier. In de tweede helft van de 19de eeuw is men via het aanleggen van kribben begonnen met het verbreden van de buitendijkse strook land. Het Sleeuwijkse Gat heeft pas tussen 1901 en 1907 zijn huidige vorm en omvang gekregen¹⁵.

Aan de Laage Wegh lagen drie boerderijen.

Boerderij A, bij de kruising van Het Vlietje, de kaarsrechte dwarsloot van de Beytel Kille en de Laage Wegh, is zonder twijfel Vlietestein. Het Zandpad langs het Vlietje naar boerderij F bestond toen nog niet.

Boerderij B is de Florus hoeve, die ook wel Het Witte Huis werd genoemd. Eeuwenlang een boerderij met in de 20ste eeuw de familie Colijn als eigenaar. Ook deze is afgebroken. Nu is hier een meubelzaak gevestigd.

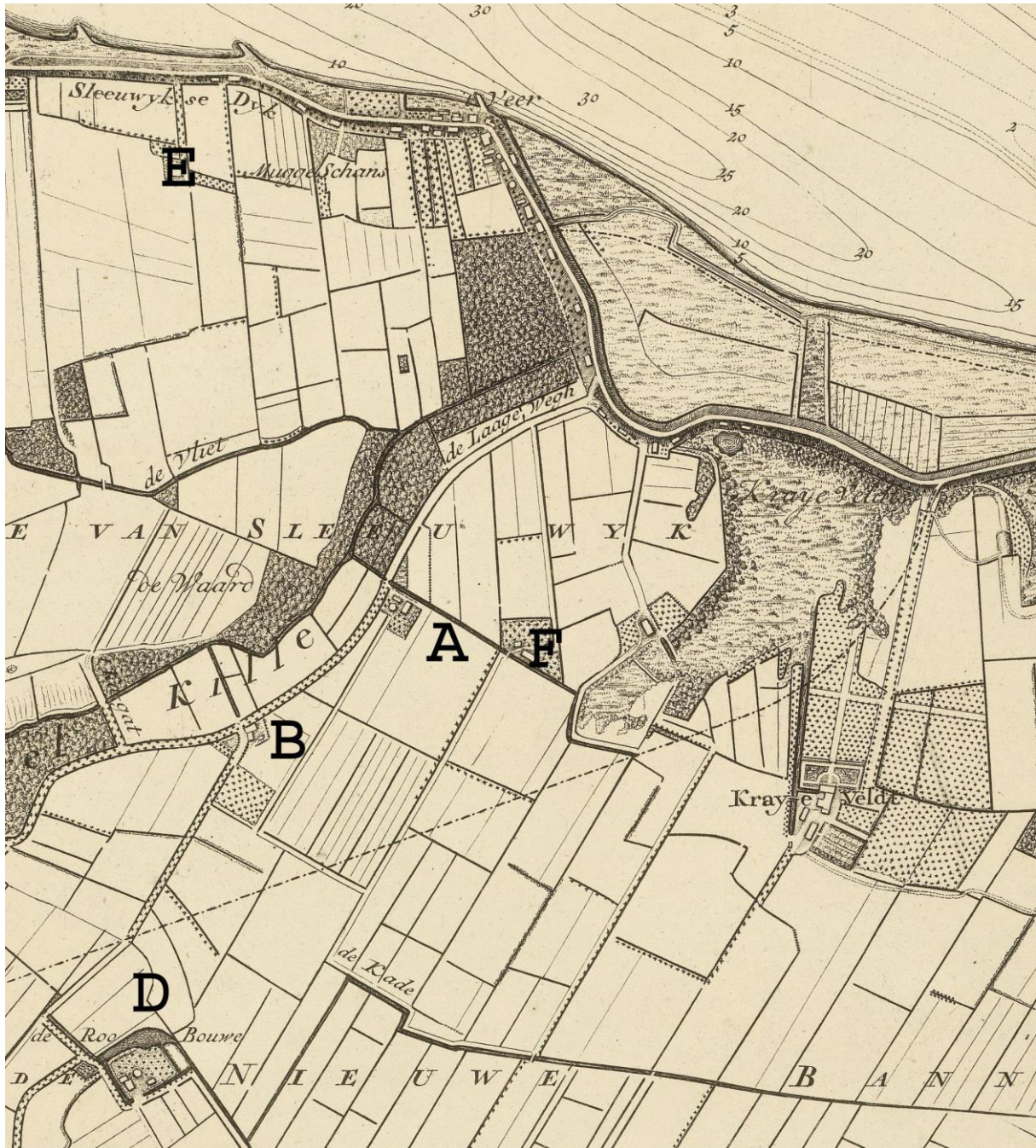
Boerderij C, meer naar het zuiden en niet ver van de Sleeuwijkse molen, had geen naam, maar heeft ook tot in de 20ste eeuw bestaan, met Dekker als eigenaar.

Afbeelding 3 Uitsnede van een kaart die N. Cruquius in 1729 heeft getekend. De nummers A t/m F betreffen boerderijen die in de tekst nader worden toegelicht.

¹⁵ Topografische militaire kaarten 1830-1850; Idem 1850-1864; Idem 1902; idem 1907; Idem 1936.

Naast deze drie staan op de kaart van Cruquius nog enkele interessante boerderijen. Van de Florushoeve liep een weg naar **boerderij D**: de Roo Bouwe. Het slotenpatroon rond deze boerderij, een soort gracht, suggereert dat hier ooit een aanzienlijk huis heeft gestaan. In de 20ste eeuw waren de zandweg ernaartoe en de sloten nog aanwezig, maar waren de gebouwen verdwenen. De gebiedsnaam “De Bouwe” bestond toen nog wel.

Afbeelding 4 Idem afb. 3, maar ingezoomd op waar nu ongeveer het centrum van Sleewijk is.

In 1589 was de hoeve De Roode Bouwing met 13 morgen land een leen van de Hofstede Altena¹⁶. In 1613 verkochten Jkhr Baltasar de Gistelles, jkhr Guide de Gistelles en Jkvr Geertruyt de Gistelles de

¹⁶ J.C. Kort. Repertorium op de lenen van de hofstede Altena, 1232 – 1650, Sleewijk. G.T.M.W.B., 20, 1996, pagina's 254 – 257 en 338 – 341 (Internet)

boerderij aan Willeboort Philipsz., burgemeester van Woudrichem¹⁷. Het was toen kennelijk al een pachtboerderij. In het archief van de familie De Wijkerslooth de Weerdesteyn¹⁸ is een hele serie akten aanwezig over eigendom/verkoop/ verpachting van de boerderij De Roode Bouwinge. In 1685 werden huis plus 13 morgen land verkocht voor 4090 gulden. Dit was veel geld, hetgeen betekent dat er toen kennelijk nog een aanzienlijk huis stond, wat we nu een havezate zouden noemen. In 1759, als Cornelis van Poederloijen de boerderij heeft gepacht, wordt het huis aangeduid als een huismanswoning. In 1789, met dezelfde pachter, is sprake van een afgebrande boerenwoning. Op de eerste kadastrale kaart van Nederland¹⁹, die in 1832 voltooid werd, ontbreken gebouwen volledig op dit perceel.

Boerderij E, in de Banne van Sleeuwijk, was in 1832 eigendom van de erven van de in 1828 overleden heer Jacob Reepmaker¹⁹. Deze regent uit Rotterdam was eigenaar/ambachtsheer van de heerlijkheden St. Hubertusgerecht, Noord-Waddinxveen, Strevelshoek en Sleeuwijk. Uitgaande van de veronderstelling dat de boerderij behoorde bij het geheel aan bezittingen en rechten van de ambachtsheer, en dat deze bij vererven of verkoop in zijn geheel werden overgedragen, was de ambachtsheer ook al in 1729 eigenaar van boerderij E. De erven van Jacob Reepmaker hebben de heerlijkheidsrechten, die na de Franse tijd overigens nauwelijks nog iets te betekenen hadden, en de boerderij verkocht aan H. Verschoor, de toenmalige burgemeester van Sleeuwijk. Kalisvaart was de laatste bewoner voor de sloop van deze boerderij, die ook wel 'De Hoeve' werd genoemd. Ook deze boerderij stond, net als Vlietestein, op een lage terp, net hoog genoeg om bij de watersnood in 1953 droge voeten te houden (afbeelding 5). Kennelijk hadden de bouwers van boerderijen in het verre verleden niet zo veel vertrouwen in de dijken.

Op de intussen ook al afgebroken **boerderij F** heeft lang een familie De Waal gewoond.

Afbeelding 5 De boerderij van Kalisvaart tijdens de watersnood van 1953 (Collectie Nol Dekker)

De naam Vlietestein ontbreekt op deze kaart uit 1729. Toch werd deze naam ook toen al gebruikt hetgeen blijkt uit een document uit 1733²⁰. Dit protocol beschrijft het faillissement van Arian voor

¹⁷ Nationaal Archief. Hof van Holland: Decreten, Verwijzing akte: 3310/1613/044. Datum decreet: 30-07-1613

¹⁸ RHC Zuidoost Utrecht. Archief Familie De Wijkerslooth de Weerdesteyn (beheersnummer 386). Inventarisnummers 1314 t/m 1343

¹⁹ Eerste kadastrale kaart van Nederland, 1832. Zie de website GaHetNa

²⁰ Salha. Inventaris van het Oud-Rechterlijk Archief van Sleeuwijk, 1655-1811. Toegangsnummer 0116, inventarisnummers 002, protocol d.d. 11-07-1733

den Dag “*Bruijcker van de hofstede genaamt Vlietestijn*”. Arian voor den Dag was dus pachter en had een huurschuld bij de eigenaar Geraardt Joseph van Blocklandt²¹. Al zijn vee, gewassen, werktuigen, huisraad en meubilair werd verkocht. Dit omvatte o.a.:

- “*Omtrent agtien morgen landt bestaande in ruiter als somer koorn*”, d.w.z. de opbrengst van ruim 16 morgen²² zomerkoren dat op ruiters stond te drogen;
- *Item seven hondt hooylandt*;
- *Een veule en merrie oudt seven jaer*;
- *Een Ruijn oudt aftands*;
- *Nog een merrie oudt vier jaer*;
- *Een swarte Ruijn oudt twee jaer*;
- *Twee melk koeijen en een vaers*;
- *Twee hokkelings ossen*;
- *Twee jonge kalveren*.

Vlietestein was toen dus vooral een akkerbouwbedrijf. Geschat wordt dat er tevens ongeveer acht ha grasland bij de boerderij hoorde voor de vier paarden, de koeien en het jongvee. Dit leidt tot een totale bedrijfsgrootte van circa 25 ha.

In 1773 is “*Den hooggeboren en gestrenge heer jonkheer Lodewijk van Bloclandt luitenant ten dienste deses landes, wonende binnen desen stadt*” [Utrecht] de enige erfenaar van zijn broer Gerardus Albertus van Bloclandt²³. Hij erfde: “*de helft in zekere hofsteede en aanhorige landerijen met de huysen en verdere getimmerte daarop staande genaamd Vlietestijn geleegen tot Sleeuwijk*”. Hij woonde in Utrecht en ene Pieter Buijk uit Sleeuwijk behartigde zijn zaken ter plaatse. Met het accepteren van het erfdeel van zijn broer werd hij eigenaar van de gehele boerderij.

Gaan we verder terug in de tijd dan komen we de naam Van Blocklandt tegen in diverse protocollen:

- Op 21-3-1719 kocht Adriaan van Rijn uit de ‘*insolvente boedel*’ (→ schulden groter dan de nagelaten bezittingen) van wijlen Bastiaan van Gent en Gijsbertje van Trist een boerderij en ruim 7 morgen land voor 780 gulden²⁴. Deze boerderij grensde aan de oost- en noordzijde aan de bezittingen van de ambachtsheer van Giessen. Dat was toen de heer Dirck van Blockland. Vanaf 1688 tot 1724 waren achtereenvolgens Johan Diderik, Gerard Joseph en Dirck van Blockland ambachtsheer van Giessen²⁵.
- Op 8 april 1692 bij de registratie van de koop van “*eenen mergen drie hont bouwlands*” door Claas Hendricks van ’t Zant. Dit perceel grensde aan de westkant aan land van Pieter Antoni van Blocklant²⁶;
- Op 25 april 1662 bij de registratie van de koop van een morgen grond door Gerart van Blocklant²⁷. Deze grond werd begrensd²⁸ door “*aldernast den Vliet, ten zuyden de edele heer Gerart van Blocklant, ten westen de edele heer Alart van Rijn en ten noorden den Laegen Wech*”.
- In een opsomming van percelen voor een belastingaanslag door het Kapittel van Oudt Munster te Utrecht uit 1656 grenst een perceel aan de westelijke sloot van Geereart van Bloclant²⁹.

²¹ De schrijfwijze van Blokland is in oude documenten nogal variabel met vaak c of ck en/of d, t of dt

²² De oppervlaktemaat één morgen of mergen komt overeen met circa 0,9 ha. Een hondt, hond of hont is ongeveer 0,14 ha [Wikipedia]

²³ Salha. Inventaris van het Oud-Rechterlijk Archief van Sleeuwijk, 1655-1811. Toegangsnummer 0116, inventarisnummers 003; protocol d.d. 16-2-1773

²⁴ idem, inventarisnummer 002, protocol d.d. 21-3-1719

²⁵ www.bhic.nl/bestuur-en-rechtspraak-1572-1795

²⁶ Salha. Inventaris van het Oud-Rechterlijk Archief van Sleeuwijk, 1655-1811. Inventarisnummer 001, protocol d.d. 8-4-1692

²⁷ Idem, protocol d.d. 25-4-1662

²⁸ Voor de invoering van het kadaster in 1832 werd de ligging van percelen in akten aangegeven met de namen van de eigenaren van aangrenzende percelen en soms ook met andere kenmerken zoals grenzend aan een sloot, weg of dijk.

²⁹ Idem, inventarisnummer 001: Blockedeele van de Ambachtsheerlijkheid Sleeuwijk van de grove tiende competerende het Kapittel van Oudt Munster te Utrecht; d.d. 26-6-1656

Met dit laatste document zijn we het bouwjaar van de boerderij (1617) dicht genaderd. De familie, die in de 18de eeuw eigenaar was van Vlietestein, had dus in de eeuw daarvoor ook al bezittingen in het gebied waar de boerderij lag. Het feitelijk bewijs ontbreekt natuurlijk, maar desondanks zijn er dus sterke aanwijzingen dat Vlietestein in 1617 in opdracht van een Van Blocklandt/Blokland is gebouwd. Het is niet bekend of er ooit daadwerkelijk Van Bloklands op Vlietestein gewoond hebben. Gelet op het formaat van het huis lijkt dit echter wel waarschijnlijk.

In protocollen uit 1794³⁰ en 1800³¹ is nog sprake van percelen grond grenzend aan de bezittingen van de heer Van Blokland. Daarna werd Tieleman van Poederoijen (1742 – 1821) eigenaar van Vlietestein³². Het is niet bekend in welk jaar hij de boerderij heeft gekocht. Het koopcontract is niet gevonden in het ORA van Sleeuwijk en ook niet in de archieven van notarissen in Werkendam en Woudrichem.

Tieleman was de zoon van Cornelis van Poederoijen x Geertrui van Hasselt. Cornelis was periodiek schepen en ouderling, kortom een Sleeuwijkse notabele. Hij had nog twee zoons: Arie († 1813) en Joost († 1822).

De hiervoor genoemde Adriaan van Rijn was kennelijk een handige koopman, want hij zag kans om de boerderij + grond, die hij in 1719 voor 780 gulden had gekocht, een jaar later voor 1100 gulden te verkopen aan Cornelis van Poederoijen³³. Cornelis had maar 100 gulden en voor de ontbrekende duizend gulden trof hij een betalingsregeling met Van Rijn. Gelet op de verkoopbedragen voor deze boerderij met circa 6 ha grond, was het geen kapitale boerderij.

Afbeelding 6 De Florus hoeve in de vijftiger jaren van de vorige eeuw (Collectie Nol Dekker)

Deze boerderij grensde aan de westzijde aan de Lage Wegh, aan de zuidzijde aan land van Hendrikus Van 't Sant cum suis (= met de zijnen), en aan de oost- en noordzijde aan de bezittingen van de

³⁰ Salha, Inventaris van het Oud-Rechterlijk Archief van Sleeuwijk, 1655-1811, inventarisnummer 003, protocol d.d. 27-5-1794

³¹ Idem, inventarisnummer 003, protocol d.d. 24-5-1800

³² Internet. Op de site www.wiewaswie.nl staan data over geboorten, huwelijken en overlijden. Hierbij moet wel het voorbehoud worden gemaakt dat de Dopen-Trouwen-Begraven (DTB)- gegevens van diverse plaatsen, o.a. Gorinchem, niet via het Internet toegankelijk zijn. De DTB-gegevens van Sleeuwijk op Internet zijn onvolledig, maar kunnen wel worden ingezien bij het Salha in Heusden of het BHIC in 's Hertogenbosch.

³³ Salha. Inventaris van het Oud-Rechterlijk Archief van Sleeuwijk, 1655-1811. Toegangsnummer 0116, inventarisnummers 002, protocol d.d. 19-11-1720

ambachtsheer van Giessen. Deze plaatsaanduiding kan eigenlijk alleen maar betekenen dat dit de boerderij betrof die later de Florus hoeve zou gaan heten; boerderij B op afbeelding 6. Hij huurde ook de Roode Bouwinge, want in een akte uit 1759 staat dat de boerderij weer door Cornelis van Poederoijen is gehuurd¹⁸. Ene Eduard Ram van Schalkwijk is dan de eigenaar.

Zoon Joost erfde de Florus hoeve na het overlijden van zijn moeder in 1789. Hij nam ook de pacht van de Roode Bouwinge over. In 1794 leende hij 1900 gulden van de Hoog weledelgeboren Vrouwe Agatha Oem, Vrouwe van Sandeling, Douairière Ram van Schalkwijk, woonachtig te Haarlem. Leningsvoorwaarden: 4% rente per jaar en een jaarlijkse aflossing van 100 gulden³⁴. In hetzelfde jaar werd het laatste deel van de lening afgelost die zijn vader al in 1720 had afgesloten om de Florus hoeve te kunnen kopen. Daar is mogelijk een gedeelte van de 1900 gulden voor gebruikt. Overigens heette de boerderij, die uiteraard onderpand was bij de nieuwe lening, in dit document Loosens hoeve.

Joost was, net als zijn vader, ook beter in lenen dan in aflossen. In 1810 was hij in totaal 3900 gulden schuldig aan de Vrouwe Douairière de Wijkerslooth van Meerdesteijn, geboren Ram van Schalkwijk, uit Haarlem³⁵. Deze schuld bestond uit de volgende componenten:

1. De hiervoor vermelde lening van 1900 gulden, waarvan kennelijk nog niets was afgelost.
2. Een nieuwe lening van 500 gulden.
3. 348 gulden aan achterstallige rente over deze twee leningen.
4. 952 gulden aan achterstallige huur voor de boerderij Roobouwe met 18 morgen land.

Het vertrouwen van de financier was duidelijk tanende. Joost moest zijn hele hebben en houden als onderpand geven – woonhuis met twee schuren en zes morgen + 400 roeden land en elders nog 13 morgen land - de rente werd 4,5 % en zijn broers Arie en Tieleman moesten beiden borg staan voor 1/3 van de schuld. De boerderij wordt in dit document daadwerkelijk de Florus hoeve genoemd. Hoe het met deze Joost van Poederoijen verder vergaan is, is niet nader onderzocht. In 1832 was Herman Eliza Verschoor, grootgrondbezitter en burgemeester van De Werken en Sleeuwijk, eigenaar van de boerderij¹⁹. In de eerste helft van de vorige eeuw woonde hier een familie Colijn. In 1961 is de Florus hoeve afgebroken. Afbeelding 6 toont de boerderij rond 1950.

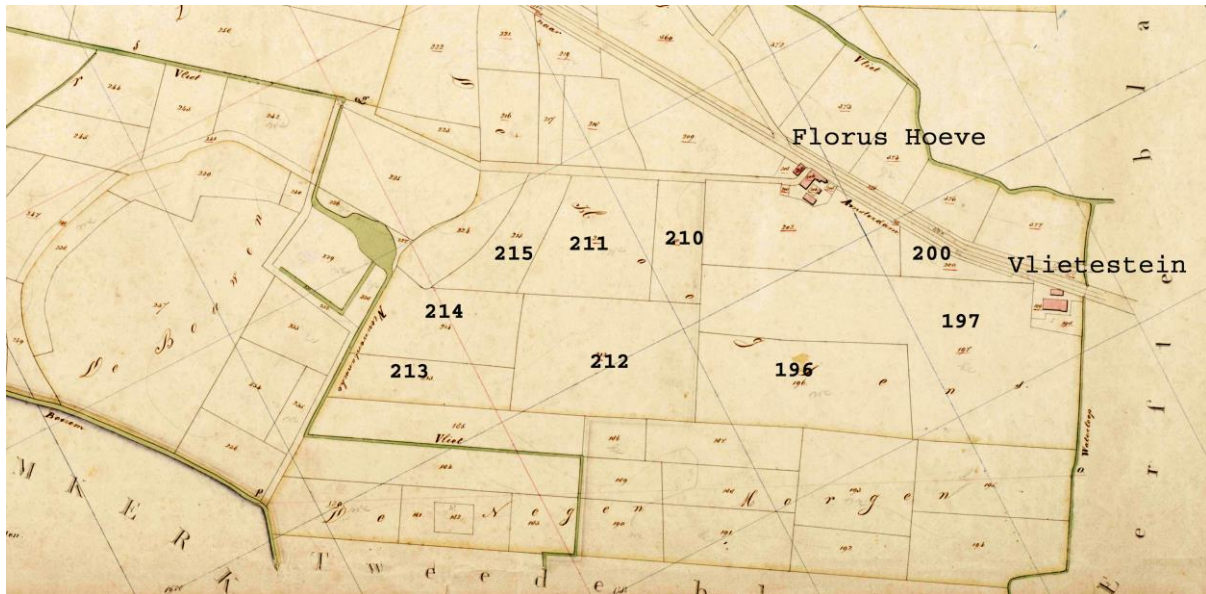
Tieleman van Poederoijen, eigenaar en bewoner van Vlietestein met toen in totaal circa 40 ha grond, overleed in 1821. De zes erfgenamen lieten zijn bezittingen in 1822 veilen³⁶. De herbergierster Anna Bijl, weduwe van Willem van 't Sant, kocht uit deze boedel de boerderij Vlietestijn en 22 ha grond voor 5030 gulden. De boerderij werd kennelijk verhuurd, want Anna Bijl woonde op het Hoekeinde en bleef daar wonen. In 1838 verkocht zij de boerderij voor 6300 gulden aan haar jongste zoon Willem³⁷. Afbeelding 7 illustreert dat alle percelen dicht bij de boerderij lagen. Dit bedrag hoefde pas bij het overlijden van zijn moeder met de erfenis verrekend te worden. Hij moest wel 5% rente per jaar aan zijn moeder betalen. Vanaf dat jaar tot de afbraak in de jaren 60 van de vorige eeuw, hebben er voortdurend Van 't Santen op Vlietestein gewoond.

³⁴ Salha. Inventaris van het Oud-Rechterlijk Archief van Sleeuwijk, 1655-1811. Toegangsnummer 0116, inventarisnummers 003, protocol d.d. 27-5-1794

³⁵ Salha. Inventaris van de notariële archieven, 1585-1935. Toegangsnummer 0130. Minuutakten notaris Staas van Diggelen, Woudrichem, Inventarisnummer 8877, d.d. 21-2-1810 (N.B. nr 8877 is van jaar 1812, maar bevat toch deze akte uit 1810)

³⁶ idem. Inventarisnummer 8887, akten 130 en 131, d.d. 23-8-1822

³⁷ Idem. Inventarisnummer 8902, akte 269, d.d. 12-6-1838

Afbeelding 7 Boven: een gedeelte van de kadastrale kaart 1832, kaart Sectie C, blad 3, waarop de percelen die Willem van 't Sant in 1838 van zijn moeder kocht 'vet' gemerkt zijn. Rechts: idem van Sectie C, blad 1. Vlietestein ligt bij de V. De bijna verticale groene lijn die op beide kaarten te zien is, is het Vlietje, een waterloop die langs Vlietestein naar het Bytels Kil stroomde. Vlietestein en de Florus Hoeve liggen aan de Grootte Weg van Brussel naar Amsterdam die omstreeks 1815 werd aangelegd.

3 De herkomst van de familienaam Van 't Sant

Toen men achternamen begon te gebruiken, om personen van elkaar te kunnen onderscheiden en familierelaties duidelijk te maken, werden deze namen vaak ontleend aan beroepen, de namen van vaders, plaats van herkomst, enz. De familienaam Van 't Sant/Sand is dan ook ongetwijfeld in het verleden toegekend aan personen die woonden op of afkomstig waren van een gebied Het Sant/Sand. Zoeken op Internet en in diverse regionale Archieven naar de oudste vermeldingen van de familienaam Van 't Sant leverde de volgende 'oogst' op:

- 1500: enkele graven in de Pieterskerk in Leiden
- 1632, Katwijk: Huwelijk van Claes van 't Sant met Niesgen Coning. Het echtpaar kreeg tussen 1636 en 1649 vijf kinderen. Volgens de werkgroep genealogie van het Katwijks museum heeft de familienaam Van 't Sant, die ontleend was aan een landgoed in die plaats, maar kortstondig bestaan in Katwijk en omgeving. De graven in de Pieterskerk zullen wel met dit landgoed verband houden.
- 1633, Gorinchem: Het eigendom van Cornelis Janssn van Sant, werkmeester te Gorinchem, werd 'onwillig' verkocht. Het betrof huis en hofstede genaamd "den Bommel", gelegen tegenover de Vischmarkt in de stad Gorinchem³⁸. Het is nu Burgstraat 47-49.
- 1644-02-18, Dordrecht: Neesken Aerdt van 't Sant, echtgenote van Cornelis van Wessum, liet haar dochter Maria dopen. Dit is de enige vermelding van deze naam in de 17de eeuw in deze plaats. Neesken was afkomstig uit Gorinchem.
- 1648-04-05, Gorinchem: Doop van Jan (1648), de zoon van Claes Aertsz van 't Sant en Mayken Cornelis Creyvelder. Getuige: Neelken Aerts van 't Sant. Dit is de Neesken Aerdt van 't Sant uit Dordrecht. Ook bij de registratie van de dopen van de kinderen, Anna (1656) en Jacobus (1658) van dit echtpaar werd de achternaam Van 't Sant van de vader vermeld.
- 1648, Amerongen: Jan Rijcksz van 't Sant is schepen. Andere inwoners van Amerongen in de 17de eeuw met deze achternaam zijn niet gevonden.
- 1665-07-21, Gorinchem: Huwelijk van Theunis Gijbertsz van 't Sant en Stijntje Maartens van Schal..... Tussen 1666 en 1679 lieten zij tien kinderen dopen. Op 13-01-1681 trouwde Theunis voor de tweede keer, weer in Gorinchem.
- 1670-12-21, Sleeuwijk: Huwelijk van Claes Aertsz van 't Sant en Ariaentye van Waelwijck.
- 1674, Hardinxveld?: Aegjen Jansdr van 't Sant. Haar geboortjaar is niet bekend. Diverse referenties vermelden de jaren 1640-1645-1648³⁹. In 1674 werd haar dochter Greetje Willemsdochter van Houweligen geboren.
- 1674-11-11, Sleeuwijk: Huwelijk tussen Claes Hendricksz van 't Sant en Geerty Hendriks Ruijschotel.
- 1684-09-07, Herwijnen: Doopdatum van Jenneke Heymens van 't Sant, dochter van Heijmen Hendriksz en J.O. Offerden. Dit is de enige vermelding van deze naam in de 17de eeuw in deze plaats. Vreemd verschil in achternaam tussen vader en dochter.
- 1686-05-15, Gorinchem: huwelijk van de weduwnaar Huijbert Gijsbertsz van Sant en de jonge dame Margrietie Bastiaanse. Zij lieten tussen 1687 en 1699 acht kinderen in Gorinchem dopen. Huijbert zal wel een broer van de hiervoor vermelde Theunis Gijsbertsz zijn geweest.

Dus 4x Gorinchem, 2x Sleeuwijk en 1x de overige zes plaatsen, waarvan drie niet ver van Gorinchem verwijderd zijn. Van de Gorinchemse en Sleeuwijkse Van 't Santen zijn nakomelingen met de naam Van 't Sant bekend, van de anderen niet. Deze blijven daarom verder buiten beschouwing. Gelet op de geografische verspreiding van de namen lijkt het erg waarschijnlijk dat de achternaam Van 't Sant in Gorinchem is ontstaan.

De achternaam Van 't Sant is een gebiedsnaam. De stad Gorinchem had vanaf 1565 het recht om het veer naar Sleeuwijk te verpachten (zie bijlage 2). Op afbeelding 8 is te zien waar de veerboten aanmeerden. Over de verpachting voor 1645 is alleen de pacht uit 1593 bekend.

³⁸ Nationaal Archief. Hof van Holland: Decreten, Verwijzing, akte 3342/1633/008, d.d. 17-3-1637 (Internet)

³⁹ Via stamboomzoeker, Internet

Afbeelding 8. Een uitsnede uit de kaart die de landmeter Cruquius in 1729 heeft getekend. De aanlegplaatsen van de veerboten zijn omcirkeld. Aan de Gorinchemse kant staan bij het aanlegpunt enkele huizen.

Vanaf 1645 tot 1703 is de opbrengst van de verpachting in de stadsrekeningen vermeld⁴⁰. Deze werden meestal als volgt genoteerd: “*Ontfangen van de veerluyden op 't Sant over den jhrpacht van 't veer op Sleewijk de somme van ...*”.

De pachters werden dus aangeduid met ‘veerluyden op 't Sant’ of soms ook als ‘veerluyden aen 't Sant’ en in 1699 als ‘veerluijden vant Zant’. Tot 1703 werd nooit een persoonsnaam vermeld. De pachtcontracten hadden meestal een looptijd van 12 jaren, met steevast 1 april als ingangsdatum.

De aanduiding ‘op 't Sant’ moet vrijwel zeker letterlijk worden genomen, hetgeen betekent dat de veerluyden daar ook daadwerkelijk woonden. Zoals uit latere veerreglementen blijkt, moesten zij dag en nacht beschikbaar zijn om passagiers over te zetten. Waarschijnlijk woonden zij in Gorinchem in of bij de herberg De Zwaan (afbeelding 9), vlak bij de aanlegsteiger. Dit gebied langs de rivier, mogelijk een rivierduin, werd kennelijk Het Sant genoemd. Er stonden nog enkele huizen (afbeelding 10). Waarschijnlijk werd de herberg door de veerlieden geëxploiteerd.

Als je op Het Sant woonde of gewoond had dan wordt het heel snel ‘van 't Sant’ om zo iemand aan te duiden. Zo trouwden op 22-1-1634 in Gorinchem Jacob Claesz, jong gezels van 't Sand en Janneken Cornelis, jonge dochter van Sleewijk. De aanduiding ‘jong’ betekent dat zij niet eerder waren getrouwd. Net als de aanduiding ‘van Sleewijk’ bij Janneken geeft de aanduiding ‘van 't Sand’ bij Jacob aan waar hij woonde. Hij woonde dus niet binnen de wallen van de stad, maar daarbuiten op Het Sant. Het echtpaar vestigde zich in Sleewijk waar tussen 1634 en 1646 zes kinderen werden gedoopt in de Nederduits Gereformeerde kerk.

⁴⁰ Regionaal archief Gorinchem. Oud Archief. Archief Stadsbestuur – Stadsrekeningen; pachtinkomsten, inventarisnummers 1583 – 1635, jaren 1645 – 1700

Afbeelding 9 Het veerhuis De Zwaan op Het Sant in Gorinchem, eeuwenlang het vertrekpunt van het veer naar Sleeuwijk. Aan de voet van de dijk is de aanlegsteiger van de veerdienst. P.L. Goevenaere, 1830. Collectie: Regionaal Archief Gorinchem, nummer THA3-96

Afbeelding 10 Uitsnede van de tekening: “Gezicht van de bezetting van het ijs, tegen den dijk en omkruijing van het steenen wachthuis buiten de waterpoort te Gorinchem, de 20sten Februarij 1799”. Links: huizen op Het Sant. Collectie: Regionaal Archief Gorinchem, nummer THA1-15

Na de doop van zijn jongste kind is hij weer naar Gorinchem verhuisd, want op 5 april 1650 kocht Jacob Claesz, *veerman op 't Sant*, voor 225 gulden van de stad een huis op 't Sant, buiten de Waterpoort⁴¹. Dit huis was eigenlijk bestemd voor een gezin waarvan de vrouw en twee kinderen melaats waren, maar daar hadden de burens tegen geprotesteerd⁴². Dat gebeurde toen dus ook al!!

In een document uit 1665 is sprake van een "*Claes Aertsz Veerman*"⁴³. Zijn beroep is hier als achternaam gebruikt. Dit is vrijwel zeker de Claes Aertsz die in het doopregister van Gorinchem in 1648, 1656 en 1658 met de achternaam Van 't Sant vermeld wordt. Hij was dus veerschipper en woonde bij de doop van deze kinderen op Het Sant. Een tijdgenoot van hem, wiens nazaten de achternaam Van 't Sant gingen gebruiken, en die ook veerschipper was, wordt in een document uit 1658 vermeld als: "*Hendrick Claessen wonend op 't Sant onder Gorinchem*"¹⁸. In het trouwregister van Gorinchem staat incidenteel wel vaker dat bruid of bruidegom op Het Sant woonde. Zo trouwde op 30-12-1631 Gerrit Jansz. jong gezel van Werckendam, woonende op 't Sant, met Cuijnecken Adraens, weduwe van Gorinchem. Dit werd apart vermeld omdat het gebied buiten de stadswallen lag, anders werd Gorinchem als plaats vermeld waar bruid/bruidegom woonde. Uit een en ander wordt geconcludeerd dat de achternaam Van 't Sant in de 17de eeuw in Gorinchem gebruikt werd om personen, vaak schippers, aan te duiden die op 'Het Sant' woonden of gewoond hadden. Overigens was deze Hendrick geen zoon van genoemde Claes Aertsz., hetgeen illustreert dat personen die met deze achternaam werden aangeduid niet per se familie van elkaar waren. Dit betekent dat het de vraag is of alle 'huidige' Van 't Santen één gemeenschappelijke voorvader hebben.

Voor de optie dat de familienaam ontleend zou zijn aan het gebied het Zand in Sleeuwijk zijn geen aanwijzingen gevonden. Bij de kruising van het Zandpad en de Rijksstraatweg is pas in 1838 een Van "t Sant gaan wonen. Daarvoor hebben de Sleeuwijkse Van 't Santen circa twee eeuwen op het Hoekeinde gewoond

⁴¹ Regionaal Archief Gorinchem. Rechterlijke archieven, inventarisnummer 623, p. 369-370, en Archief stadsbestuur, inventarisnummer 1584, folio 18

⁴² Regionaal Archief Gorinchem. Archief stadsbestuur, inventarisnummer 2746

⁴³ Salha. Oud-Rechterlijk Archief Woudrichem, 1579 – 1811. Toegangsnummer 0331, Certificatie van rechtshandelingen, inventarisnummer 889

4 De Sleeuwijkse familie Van 't Sant in het midden van de 17de eeuw

In de volgende hoofdstukken worden voornamelijk Van 't Santen besproken die in Sleeuwijk zijn geboren en daar ook zijn blijven wonen. Belangrijke bronnen voor deze informatie:

- De DTB (Dopen, Trouwen, Begraven) -boeken van Sleeuwijk in het Streekarchief van het land van Heusden en Altena in Heusden. Met een hiaat van 1636 t/m 1638, zijn de doopgegevens van Sleeuwijk vanaf 1631 t/m 1810 bekend. Voor trouwen in Sleeuwijk geldt dat voor de periode 1665 tot 1795.
- Het regionaal archief in Gorinchem, waar met name de heer René van Dijk zeer behulpzaam was bij het zoeken naar informatie.
- De website van het Historisch Informatie Centrum van Noord-Brabant (BHIC).
- De website www.wiewaswie.nl.
- Zoeken op internet met de zoektermen van 't Sant/Sand/Zant.

Bij een andere herkomst van de informatie is deze vermeld.

Dopen werd in het verleden veel nauwkeuriger bijgehouden dan overlijden, hetgeen betekent dat van veel personen alleen bekend is wanneer ze zijn geboren. Ook werd meestal niet geregistreerd als men naar elders vertrok.

Het in kaart brengen van iemands afstamming lijkt wel wat op het ontwarren van een kluwen wol: als je het begin gevonden hebt, gaat het daarna veel gemakkelijker. Bij het zoeken naar de 17de eeuwse 'stamvader' van de Van 't Santen in Sleeuwijk, blijken er twee opties te zijn: (1) Claes Aertsz van 't Sant, die drie keer trouwde en 10 kinderen kreeg. De achternaam Van 't Sant wordt daadwerkelijk bij de doopregistratie van enkele van zijn kinderen vermeld en (2) Henrick Claesz. [Van 't Sant], geen zoon maar een leeftijdsgenoot van Claes Aertsz. Hij gebruikte de achternaam Van 't Sant niet, maar zijn nakomelingen wel. Zie bijlage 1 voor de doopregistratie van kinderen van vaders met als achternaam de patroniemen Aertsz of Claessen in de 17de eeuw in Sleeuwijk.

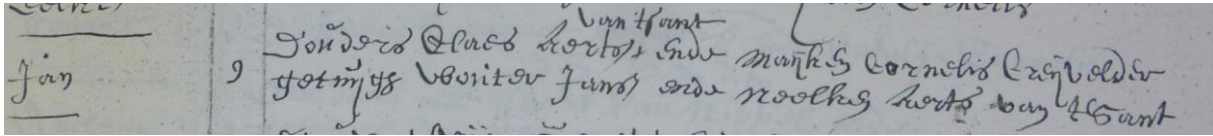
4.1 Claes Aertsz van 't Sant

Zijn geboortjaar is onbekend, maar gelet op de doopdatum van zijn oudste kind zal Claes Aertsz rond 1615 zijn geboren. Het is ook niet bekend waar hij werd geboren, maar bij zijn overlijden in 1697⁴⁴ woonde hij in Sleeuwijk in een buitendijs huisje (waarde 157 gulden) vlak bij het veer⁴⁵. Zijn vader heette Aert, maar of deze ook al de achternaam Van 't Sant gebruikte weten we niet. Zijn moeder heette waarschijnlijk Neeltje; zie bijlage 1. Overigens was Aert een zeer gangbare naam in die tijd, waardoor die geen verdere aanknopingspunten biedt. Er is in elk geval geen echtpaar Aert x Neeltje gevonden dat in het begin van de 17de eeuw in Gorinchem een kind met de naam Claes heeft laten dopen; de doopgegevens van Sleeuwijk zijn pas vanaf 1631 bekend. Zoals in H. 3 al is vermeld, was Claes Aertsz veerman op de veerdienst Sleeuwijk – Gorinchem.

Tussen 1648 en 1660 liet het echtpaar Claes Aertsz van 't Sant x Maijken Cornelis Creijvelder in Gorinchem vijf kinderen dopen. De achternaam van de vader werd bij drie van de vijf kinderen voluit vermeld in het doopboek, zie b.v. afbeelding 11, de achternaam van de moeder alleen bij de doop van Jan. Claes had dus een zus: Neelken. Jan was de oudste van deze vijf kinderen. De tweede getuige, Wouter Jansz., was waarschijnlijk een collega-veerschipper; zie hiervoor bijlage 2. Aangezien in het verleden de oudste zoon praktisch altijd naar zijn grootvader werd genoemd, en dus Aert of eventueel Cornelis zou moeten heten, lijkt het waarschijnlijk dat het echtpaar nog meer kinderen had.

⁴⁴ Salha. Gaarder (trouwen en begraven) 1697 – 1716, Sleeuwijk. Aantekeningen van de schout over financiële transacties en te betalen 'leges' bij trouwen en begraven. Opgenomen in: Oud-Rechterlijk Archief van Sleeuwijk 1655 – 1811, toegangsnummer 0116, inventarisnummer 002

⁴⁵ Salha. Inventaris van het Oud-Rechterlijk Archief van Sleeuwijk, 1655-1811. Toegangsnummer 0116, inventarisnummer 002, protocol d.d. 10-3-1698

Afbeelding 11 Registratie van de doop van zoon Jan op 5-4-1648 in Gorinchem

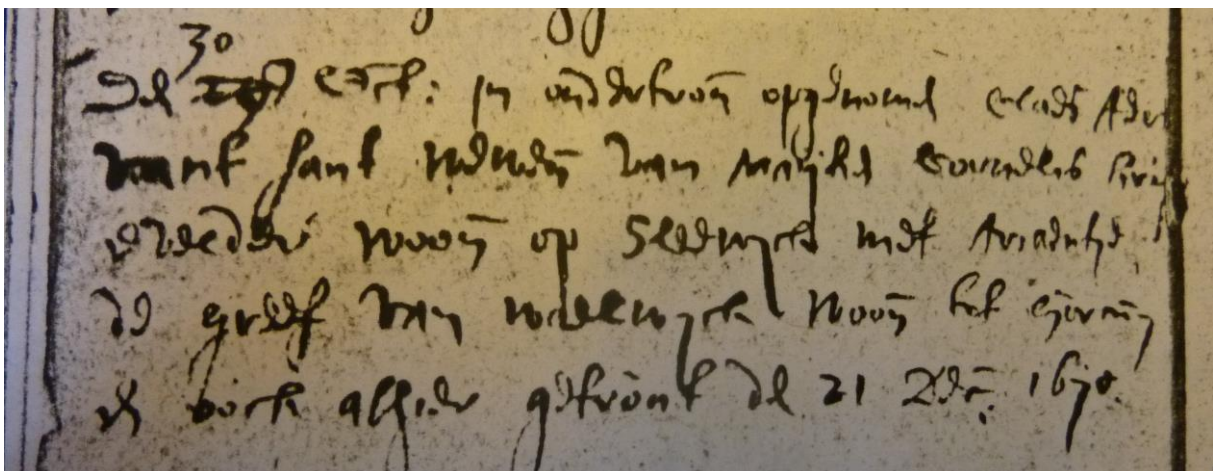
Transcriptie: d'ouders Claes Aertsz van 't Sant ende Maijken Cornelis Creyvelder. Getuijgen Wouter Jansz ende Neelken Aerts van 't Sant

In het doopboek van Gorinchem komt de naam Claes Aertsz nog twee keer voor, maar nu zonder de achternaam van 't Sant:

- Op 21-2-1642 lieten Claes Aertsz x Jenneken Cornelis hun zoon Aert dopen;
- Op 9-10-1643 lieten Claes Aertsz x Maijken Cornelis hun dochter Aertien dopen.

Het ontbreken van familienamen in oude DTB-boeken is eerder regel dan uitzondering. Dat is lastig bij het trekken van conclusies. Desondanks lijkt het zeer waarschijnlijk dat Claes Aertsz eerst getrouwd was met Jenneken Cornelis [Creyvelder], en dat hij, na het overlijden van deze echtgenote en hun zoon, vervolgens trouwde met haar zus Maijken. Gelet op de geboortejaren van deze twee kinderen zijn de huwelijken voor 1645 voltrokken. Deze zijn niet in Gorinchem geregistreerd (gezocht in periode 1638 – 1645) en ze zijn dus waarschijnlijk in Sleeuwijk getrouwd. Helaas beginnen de bewaard gebleven data van huwelijken in de Nederduits Gereformeerde kerk van Sleeuwijk pas in 1665.

Ook in het doopboek van Sleeuwijk wordt een echtpaar Claes Aertsz x Maijken Cornelis vermeld. De achternaam Van 't Sant ontbreekt bij deze registraties. Zij lieten tussen 1643 en 1663 vier kinderen dopen met o.a. de namen Neeltje en Cornelis. Ds Cuperus noemt in zijn document uit 1631 een echtpaar Cornelis Janssen Krayvelder x Neeltjen Hendrixx dat in Sleeuwijk aan de dijk naar Woudrichem woonde⁴⁶. Dit waren mogelijk de ouders van Maijken Cornelis. Dit echtpaar woonde dus bij het Krayeveldt, een eeuwenoude gebiedsnaam die ook op de kaart van Cruquius uit 1729 staat (afbeelding 3), en altijd is blijven bestaan. Is de naam Krayvelder aan deze gebiedsnaam ontleend? Dat zou kunnen. Echter: op de ledenlijst van het Klein-schippersgilde in Gorinchem komt 20x de naam Kreyvelt voor⁴⁶. Dat lijkt toch ook wel erg veel op Creyvelder, de achternaam van Maijken Cornelis en het zou zomaar kunnen dat de schipper Claes Aertsz trouwde met de dochter van een collega-schipper die in Sleeuwijk woonde.

Afbeelding 12 Den 30ste oct: in ondertrou opgenomen Claes Aertsz vant Sant weduwnaar van Maijken Cornelis Kreyevelder woonend op Sleeuwijck met Ariaentje de Greef van Waelwijk woonend tot Her.....den is ook alhier getrouwt den 21 dec. 1670

⁴⁶ Arie Jan Stasse. Index Gildeboek van het Klein-Schippersgilde van Gorinchem, 1643 – 1713. Internet/Geneaknowhow/Genea script/Zuid-Holland/Gorinchem

In 1670 trouwde Claes Aertsz van 't Sant opnieuw (Afbeelding 12. Hij trouwde dus drie keer en liet in totaal tien kinderen dopen. Mogelijk was er nog een elfde kind (Janneken), waarvan de doopregistratie niet is gevonden, maar wiens bestaan uit andere bronnen blijkt. Bij het dopen waren vaak twee getuigen aanwezig. Deze zijn bij het hierna volgende alleen vermeld als het gaat om familieleden of collega's.

1^e huwelijk op ??? met Jenneken Cornelis.

- Aert: op 21-2-1642 in Gorinchem gedoopt.

2^e huwelijk op ??? met Maijken Cornelis Creijvelde(Krijvelde).

- Aertien: gedoopt in Gorinchem op 9-10-1643.
- Cornelis: gedoopt te Sleeuwijk op 3-12-1645; Getuige: Jacob Claeszn, collega veerschipper.
- Jan: op 5-4-1648 in Gorinchem gedoopt. Getuigen: Neelken Aertsz van 't Sant, een zus van Claes en collega veerschipper Wouter Jansz. Bij deze doop werd de naam van Claes Aertsz voluit, dus met de achternaam Van 't Sant vermeld.
- Neeltje: gedoopt te Sleeuwijk op 22-5-1650. Getuigen: Teuntje, Anneke en Hendrik Cornelis, dus twee zussen en een broer van Maijken
- Johannes: op ?-2-1653 in Gorinchem gedoopt. Getuige: Neelke Sant
- Anna: op 9-2-1656 in Gorinchem gedoopt. Bij deze doop werd de naam van Claes Aertsz voluit, dus met de achternaam Van 't Sant vermeld.
- Jacobus: Op 10-5-1658 in Gorinchem gedoopt. Bij deze doop werd de naam van Claes Aertsz voluit, dus met de achternaam Van 't Sant vermeld.
- Jacobus: op 3-10-1660 in Gorinchem gedoopt.
- Hendrik: gedoopt op 23-08-1663 te Sleeuwijk.
- p.m. Janneken. Haar geboortedatum is niet gevonden. Het is niet eens zeker dat zij een dochter van Claes x Maijken was. Haar bestaan blijkt uit diverse documenten uit de periode 1698-1727 waarin zij consequent met de naam Janneken Claas van 't Sant wordt vermeld. Als de veronderstelling klopt, dat zij een dochter is van Claes Aertsz, dan heeft hij met haar zijn eerste vrouw vernoemd.

3^e huwelijk op 21-12-1670 met Adriaenthe de Graaf uit Waalwijk.

- Adrianthe: gedoopt in Sleeuwijk 8-3-1671.

Claes Aertsz was schipper op de veerdienst die van Gorinchem werd gepacht. De pachtcontracten vanaf 1704 zijn bekend. Het veer werd toen steeds voor een periode van 12 jaar aan een consortium van vijf personen verpacht, waarvan er twee in Sleeuwijk moesten wonen. Alle pachters moesten dicht bij het veer wonen, zodat er ook 's nachts gevaren kon worden. Er wordt aangenomen dat dezelfde voorschriften ook voor 1704 hebben gegolden.

Het is niet bekend waar Claes Aertsz is geboren. Zijn eerste twee huwelijken zijn niet in Gorinchem geregistreerd, hij is dus waarschijnlijk steeds in Sleeuwijk getrouwd. Bij de doop van zijn oudste kinderen woonde Claes in Gorinchem. Daarna verhuisde hij enkele malen naar Sleeuwijk en vice versa. Het zou kunnen dat dit verband hield met de eis dat er in beide plaatsen minimaal twee ervaren schippers beschikbaar moesten zijn. Als men in Sleeuwijk of Gorinchem een schipper te weinig had, werd dit mogelijk opgelost door een verhuizing.

De achternaam Van 't Sant werd bij drie van de vijf dopen in Gorinchem vermeld. In Sleeuwijk werd deze achternaam niet vermeld. Kennelijk was dat in zo'n veel kleinere gemeenschap niet nodig en wist iedereen wie Claes Aertsz was.

Hij kon in Sleeuwijk op bezoek gaan bij zijn zus Mayke en zijn broers Jan en Pieter en mogelijk nog andere familieleden want het patroniem A(e)rt als achternaam komt regelmatig voor in de doopregisters van Sleeuwijk. Dit hoeven echter geen familieleden te zijn want Aert was een zeer algemeen voorkomende naam. Een eventuele verwantschap kan vaak alleen uit overeenkomstige namen van kinderen geconcludeerd worden. Zo zie je bij de kinderen van de familie Aertsz vaak de

namen Aert, Jan en Neeltje. Uit het feit dat er minstens drie familieleden van Claes Aerts in Sleeuwijk woonden, zou geconcludeerd kunnen worden dat hij in Sleeuwijk was geboren. Claes overleed in 1697; voor zijn begrafenis moest het minimumbedrag, een soort ‘leges’, van 3 gulden aan de schout worden betaald. Hij was dus niet rijk.

Bij de huisbezoeken van ds Cuperus aan de belijdende leden in 1631 in Sleeuwijk wordt de naam Van 't Sant niet vermeld, wel een Cornelis Janssen Krayvelder. Op de lijst van lidmaten t/m 1650 ontbreekt de naam Van 't Sant eveneens. De achternamen Van 't Sant, Aertsz., Krijvelde en Creijvelde ontbreken ook in de lijst van leden die in de periode 1570-1650 toegelaten werden tot het avondmaal van de kerk in Gorinchem⁴⁷. Het lijkt er dus op dat zij geen overtuigde protestanten waren geworden. Doopleden mochten echter wel hun kinderen laten dopen.

4.2 De kinderen van Claes Aerts van 't Sant

De meeste dochters blijven verder buiten beschouwing omdat (1) de achternaam Van 't Sant via de vrouwelijke lijn niet wordt doorgegeven en (2) hun levensloop daarom vaak niet meer te achterhalen is.

Cornelis en zijn broer Jacobus waren in 1698 “*voogt en oppervoogt van de minderjarige en nagelaten kindskinderen [= kleinkinderen] van saliger Claes Aerty van 't Sand*” bij de verkoop van zijn huis aan Janneken Claes van ‘t Sant’⁴⁵. Dit huis was dus kennelijk nagelaten aan zijn kleinkinderen. Over Cornelis is bij dit onderzoek niet veel meer gevonden. Hij woonde waarschijnlijk in Sleeuwijk. Incidenteel wordt hij genoemd bij de koop/verkoop van land. Hij overleed in 1706 in Sleeuwijk: “*Nog ontfangen van het lijck van Cornelis Claasse van 't Sand sijnde sonder kinderen en ongetrout gestorven de somma van f. 6-0-0*”⁴⁸.

Op 13-1-1687 werd Jan Klaesen van Sant ingeschreven bij het klein-schippersgilde van Gorinchem. Hij was dus schipper, waarschijnlijk ook bij de veerdienst. Waar hij woonde is niet bekend en ook niet hoe lang hij heeft geleefd, want over deze Jan is verder geen enkele info gevonden. Ook over zijn broers Johannes en Hendrik is helemaal niets gevonden. Deze zijn dus of verhuisd of jong overleden.

Jacobus woonde in Sleeuwijk. Hij trouwde met Maria van Waveren en op 25-12-1695 werd hun dochter Maijke gedoopt, met Jannetje Claes en Cornelis Claes als getuigen. Meer kinderen hebben ze niet gekregen. In oktober 1700 leende hij 140 gulden uit. In 1705 kocht hij voor 25 gulden een ‘*erfie*’ van de ambachtsheer van Sleeuwijk en voor 112 gulden een binnendijks gelegen huisje van de diaconie van de kerk⁴⁹. In een akte uit 1710 wordt hij weer als koper van grond vermeld⁵⁰. Op 17-1-1695 werd Kobus Klase van 't Sant bij het klein-schippersgilde van Gorinchem ingeschreven. Hij was lid van het consortium dat de veerdienst in 1703 voor 12 jaar pachtte van de stad Gorinchem⁵¹. Hij overleed in 1710. Op 10-08-1710 werd door de Vroedschap van Gorinchem “*goetgevonden dat bij overlijden van Jacob Claesen het voornoemde veer zal succederen op sijne huisvrouw Maria van Waveren*”⁵¹. Zijn weduwe erfde dus o.a. zijn aandeel in de veerdienst.

Maria hertrouwde in november 1711 met Wouter Jansz Groen⁴⁴. Zij was een weduwe in goeden doen. Haar bezit omvatte o.a. “*een huijs, sand, griendinge, vaertuijge, inboedel, goud en zilver, gemund en ongemund.*”. Dit alles is vermeld in het document met de huwelijksvoorwaarden van 25-11-1711⁵².

⁴⁷ Regionaal Archief Gorinchem. Archief Hervormde gemeente. Nummer 1.8.5, rubriek 2.8.2., registratie van leden vanaf 1573

⁴⁸ BHIC. Begraafboek Werkendam- Sleeuwijk 1696-1810. Toegangsnummer 8127

⁴⁹ Salha. Inventaris van het Oud-Rechterlijk archief Sleeuwijk, 1655 – 1811. Toegangsnummer 0116, inventarisnummer 002, protocollen d.d. 9-6-1705 en 26-6-1705

⁵⁰ Idem, protocol d.d. 29-10-1710

⁵¹ Regionaal archief Gorinchem. Oud-Archief van de stad Gorinchem. Inventarisnummer 621 van het archief van het stadsbestuur. Pachtcontracten, folio 48 en volgende

⁵² 24. Salha. Inventaris van het Oud-Rechterlijk Archief van Sleeuwijk, 1655-1811. Toegangsnummer 0116, inventarisnummers 002, protocol d.d. 25-11-1711

Wouter bezat eigenlijk niets: alleen “*sijn eere ende zijn klere*”, maar hij was wel schipper en was dus mogelijk een collega van de eerste echtgenoot van Maria. Hij was in 1705 bij het klein-schippersgilde ingeschreven. Hij is nog heel lang lid gebleven van het consortium dat de veerdienst pachtte (bijlage 2). Zijn vader, Jan Wouterse Groen, was in 1688 bij dit gilde ingeschreven en diens vader, Wouter Jansz., was in 1648 getuige bij de doop van Jan, de zoon Van Claes Aertsz van 't Sant, de veerman.

Dochter Mayken kocht later grond⁵³ en de helft van een huis in Sleeuwijk⁵⁴. Deze helft kocht ze voor 75 gulden van haar stiefvader Wouter Groen. De andere helft had ze van haar vader geërfd. Het betreft het huisje dat Jacobus van 't Sant in 1705 van de armenmeesters had gekocht. In de koopakte wordt ze aangeduid als de meerderjarige dochter Mayken Jacobus vant Sandt. Enkele maanden later trouwde ze met Willem Jacobse Ottervanger.

Ten slotte Janneke Claes van 't Sant waarvan de doopregistratie niet is gevonden. Bij het zoeken naar informatie over de familie Van 't Sant in Sleeuwijk in de 17de en 18de eeuw, werden in het Oud-Rechterlijk Archief diverse documenten gevonden waarin een Janneke Claes wordt genoemd, consequent met de achternaam Van 't Sant. Ze verkocht in maart 1698 voor 350 gulden een huis aan Hendrikus van Gils⁵⁵. In dezelfde maand kocht ze voor 157 gulden het huis van wijlen Claes Aertsz van 't Sant⁴⁵. Dit werd verkocht door de zonen van Claes Artsz. In het protocol wordt helaas niets vermeld over een mogelijke familierelatie met Janneke Claes.

Janneke Claes van 't Sant trouwde in 1698 met Adriaan Willemsen Conings⁴⁴. Dit huwelijk heeft niet lang geduurd, want Adriaan overleed in 1708⁴⁴. Hun bezittingen werden voor de successiebelasting getaxeerd en omvatten o.a. twee huizen vlak bij het vertrekpunt van het veer naar Gorinchem. Janneke hertrouwde een jaar later met de weduwnaar Jan Abels Niewenhuijsen uit Asperen⁴⁴. Deze Jan Abels kocht in 1710, samen met Jacobus Claese van 't Sand land en griend grenzend aan de bezittingen van de erfgenamen van Claes Aertsz van 't Sant⁴⁴. Dit waren dus zwagers als Janneke de dochter was van Claes Aertsz van 't Sant.

In 1727 verscheen voor schout en schepenen van de heerlijkheid Sleeuwijk ene Claes Buys, ‘*marktschipper van Gorinchem op Leyden*’. Hij vertegenwoordigde zijn broers en zussen, zijnde gezamenlijke erfgenamen van moederszijde van de in Sleeuwijk overleden Jannigje Claes vant Sand⁵⁶. De moeder van deze kinderen Buys zal waarschijnlijk een zuster van Janneke Claes zijn geweest.

Hoe past deze vrouw in de familie Van 't Sant? Haar vader heette Claes en ze zal rond 1670 zijn geboren. Ze gebruikte consequent de achternaam Van 't Sant, net als haar mogelijke broers Cornelis en Jacobus. Tenslotte had ze dezelfde voornaam als de overleden vrouw van Claes Aertsz. Het is dan ook erg waarschijnlijk dat ze inderdaad een dochter van Claes Aertsz x Maijken Cornelis was. Het veel minder waarschijnlijke alternatief zou wezen dat ze de kleindochter was van Jacob Claesz, zie paragraaf 4.2.

Tot slot van deze paragraaf wordt geconcludeerd dat Claes Aertsz van 't Sant en enkele van zijn kinderen nauw verweven waren met de veerdienst Sleeuwijk – Gorinchem. Zoals in het hierna volgende zal worden toegelicht, stamt de Sleeuwijkse tak van de Van 't Santen echter niet af van deze Claes Aertsz.

⁵³ Salha. Inventaris van het Oud-Rechterlijk Archief van Sleeuwijk, 1655-1811. Toegangsnummer 0116, inventarisnummers 002, protocol d.d. 3-1-1716

⁵⁴ Idem, protocol d.d. 21-7-1722

⁵⁵ Idem, protocol d.d. 27-3-1698

⁵⁶ Idem, protocol d.d. 27-2-1727

4.2 Jacob en Hendrick Claesz [van 't Sant] – Generatie 1 van de Sleeuwijkse Van 't Santen

Op 22-1-1634 trouwden in Gorinchem Jacob Claesz, jong gezelschap van 't Sand en Janneken Cornelis, jonge dochter van Sleeuwijk. Het echtpaar vestigde zich in Sleeuwijk waar zes kinderen werden gedoopt in de Nederduits Gereformeerde kerk.

Jacob Claessen x Jannetje Cornelis Verhoeven

- Claes, 10-10-1634. Getuigen Hendrik Claessen, Jacobs broer, en Cornelis Willemsen. N.B. De naam 'Cornelis' van de moeder ontbreekt meestal bij de doopregistratie van de kinderen.
- Cornelis, 18-11-1635.
- Jannetje, 9-10-1639. Getuige: Jan Aertsen, mogelijk een broer van Claes Aertsz.
- Jan, 20-9-1643. Getuige: Cornelis Verhoeven, dus Jacobs schoonvader
- Gerit, 24-6-1646. Getuige: Teuntje Cornelis, mogelijk zijn schoonzus
- Naam onleesbaar, 30-5-1649. Getuige: Mayke Cornelis, de vrouw van Claes Aertsz

Bij al deze dopen werd nooit de achternaam Van 't Sant vermeld.

Na de doop van zijn jongste kind is hij kennelijk weer naar Gorinchem verhuisd, want op 5 april 1650 kocht Jacob Claesz, veerman op 't Sant, voor 225 gulden van de stad een huis op 't Sant, buiten de Waterpoort⁴¹. Zijn zonen werden niet ingeschreven bij het klein-schippersgilde en over hun verdere leven is geen info gevonden.

Jacob had een broer Hendrik, die getuige was bij de doop van zijn oudste kind. Ook zijn geboortedatum is niet bekend, maar hij zal wel, net als Jacob, op Het Sant zijn geboren. Hij trouwde met Teuntje Cornelis, mogelijk de zus van de vrouw van zijn broer. Dit huwelijk is niet in Gorinchem geregistreerd. Ze zijn dus waarschijnlijk in Sleeuwijk getrouwd. Trouwdata in Sleeuwijk zijn echter pas vanaf 1665 bewaard gebleven. Van dit echtpaar zijn drie kinderen bekend die, net als de kinderen van zijn broer, Claes, Jannetje en Jan werden genoemd.

Hendrik Claessen x Teuntje Cornelis

- Claes/Klaas: datum/plaats dopen niet gevonden, noch in Sleeuwijk, noch in Gorinchem.
- Jannetje: op 23-10-1647 in Sleeuwijk gedoopt. Getuigen: Anneke Cornelis en Jannetje Cornelis Verhoeven, de echtgenote van zijn broer.
- Jan: Op 13-11-1650 in Sleeuwijk gedoopt. Getuige: Jannetje Verhoeven

De achternaam Van 't Sant werd niet vermeld bij deze doopregistraties. Hoewel zijn geboortjaar niet bekend is, is aangenomen dat Claes het oudste kind was. Deze "*Klaes Hendricksen van het Sant*", werd op 16-5-1688 bij het klein-schippersgilde ingeschreven, zijn jongere broer, *Jan Hendricksen van Sant*, al twee jaar eerder, namelijk in 1686. De zonen gebruikten de achternaam Van 't Sant dus wel.

Bij de doop van de twee jongste kinderen woonde Hendrik in Sleeuwijk, maar in 1658 niet meer: "*Hendrik Claessen, wonend op 't Sant onder Gorinchem, is voogd over de weeskinderen Ottervanger in Sleeuwijk*"¹⁸. Deze verhuizing zal wel, net als bij Claes Aertsz van 't Sant, met de veerdienst te maken hebben gehad. Op 1 mei 1663 verkocht Jan Gorisz aan de veerman Hendrick Claesz, '*wonend aen het Sant*', voor 450 gulden een huis genaamd Groenendael⁵⁷. Dit huis stond, niet ver van de herberg De Zwaan, op de hoek waar de Nieuwe Wolpherensedijk naar het zuiden afbuigt en wat nu de Krinkelwinkel heet.

Resumerend ontstaat het beeld dat de broers Jacob en Hendrick Claesz op het Sant bij Gorinchem zijn geboren, waarschijnlijk binnen een familie van veerschippers. Beiden werden ook veerschipper, verhuisden naar Sleeuwijk en zijn later weer teruggegaan naar Gorinchem. Hendrick woonde mogelijk eerst in herberg De Zwaan en kocht later Groenendael, een huis niet ver verwijderd van de aanlegsteiger van de veerdienst naar Sleeuwijk. Privé waren er veel contacten met die andere

⁵⁷ Regionaal Archief Gorinchem. Rechterlijke Archieven, inventarisnummer 473, folio 18

veerschipper Claes Aertsz van 't Sant, hetgeen blijkt uit het feit dat ze vaak over en weer getuige waren bij het dopen van kinderen.

De afstamming van de Sleeuwijkse van 't Santen gaat in hoofdstuk 5 verder met Claes Hendriksz van 't Sant. Over zijn broer Jan is bij dit onderzoek vrijwel geen nadere informatie gevonden.

5 Generatie 2 Claes Hendricksz van 't Sant

Claes Hendricksz van 't Sant, de zoon van Hendrick Claes x Teuntje Cornelis, werd omstreeks 1645 geboren. Zijn doopregistratie is niet gevonden. Bij de doop van zijn jongere zus en broer woonden zijn ouders in Sleeuwijk, maar in 1658 woonde het gezin in Gorinchem op 't Sant.

Hij trouwde op 11-11-1674 in Sleeuwijk met Geertij Hendricks Ruijschotel (gedoopt op 1-6-1645 in Sleeuwijk en aldaar begraven in 1702). Zij was al het derde kind dat deze naam van haar ouders kreeg. Dit gebeurde in het verleden vaak; aan opeenvolgende kinderen bleef men dezelfde naam geven tot er één bleef leven. Buitengewoon vreemd, naar de tegenwoordige maatstaven.

In de trouwakte staat de naam van Claes Hendricksz voluit, dus met de achternaam Van 't Sant. De bruid was de dochter van Hendrick Pietersz Ruijschotel, schout van Sleeuwijk. Over deze Ruijschotel valt nog een saillant detail te melden, wat illustreert dat de kerkenraad zonder aanzien des persoons handelde⁵⁸. *“Den 10 Junij 1663 is voor den kerckeraet verschenen Hendrick Pieterse Ruijschotel schout tot Slewijck, die voor eenige jaeren, om en wegen eenige ergerlijcke sonden door den kerckeraet van het avontmael des weegs was af gehouden...”*. Dus ook de schout viel onder de kerkelijke tucht. Na zijn berouw uitgesproken te hebben, werd hij weer tot het avondmaal toegelaten. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat hij de vraag van de kerkenraad of hij terecht was geschorst niet met een volmondig 'ja' beantwoordde, maar zei: *“Ick seg niet dat de kerckenraet qualijck heeft gedaen”*. Daar moesten de heren van de kerkenraad het mee doen. Dieper wilde de schout niet buigen. Een typisch voorbeeld van een botsing tussen de wereldlijke en de kerkelijke machthebbers. Je kunt je afvragen waar dit conflict over gegaan is. Het betrof 'ergerlijcke sonden', dus niet de kerkelijke leer. Hij was en bleef schout, dus de facto het bestuurlijke en jurische hoofd van Sleeuwijk. Dat sluit strafrechtelijke zaken als diefstal en dergelijke uit. Het zal dus wel iets geweest zijn dat met relaties te maken had, en waarvan de schout vond dat dit de kerkenraad eigenlijk niets aanging.

De ouders van deze schout woonden ook al in Sleeuwijk. Bij de visitatie van de lidmaten van de kerk in 1631 door ds Cuperus, begon hij *‘aan het boven eijndt’*, d.w.z. de grens met Woudrichem, en bezocht achtereenvolgens:

- Pieter Gerritsen en zijn huisvrouw Marichjen Dircks;
- Cornelis Jansen Kraijvelder (zijn echtgenote werd pas in 1633 belijdend lid);
- Pieter Jansen Ruijschotel (zijn echtgenote was in 1631 nog geen belijdend lid). Het ambt van schout ging kennelijk niet over van vader op zoon, want in 1631 had Jan Louwerentsen deze functie;
- enz.

Ruijschotel woonde dus vlak bij Kraijvelder hetgeen betekent dat hij aan de dijk bij Het Zand of op Het Zand woonde. Voor alle duidelijkheid: dit is dus Het Zand in Sleeuwijk en niet Het Sant bij Gorinchem waar de veerboten aanmeerden.

Claes Hendricksz van 't Sant x Geertij Hendriks Ruijschotel kregen vier kinderen:

- **Hendrick**; gedoopt in Gorinchem op 22-1-1675, met Jan Hendricksz, de broer van Claes, als getuige.
- Peeter; gedoopt in Sleeuwijk op 7-10-1676
- Willem-1; gedoopt in Sleeuwijk op 31-7-1678.
- Peeter; gedoopt in Sleeuwijk op 14-2-1683

Met Hendrik waren beide grootvaders vernoemd. Peeter is mogelijk naar de grootvader van Geertij genoemd, maar waarom de derde zoon de naam Willem kreeg is onduidelijk. Dat is jammer, want vanaf hier tot in de twintigste eeuw was er steeds een Willem in iedere generatie. Het is dus een echte familienaam geworden. Mogelijk werd met deze zoon een overleden broer van Claes of Geertij vernoemd.

⁵⁸ Salha. Inventaris van de Nederlands hervormde gemeente van Sleeuwijk, 1631-2004. Notulen van de kerkenraadsvergaderingen 1631-1778. Archiefnummer 0182, Inventarisnummers 001-003

Om de afstammingslijn te markeren, worden vanaf deze Hendrick de namen van de personen in de lijn naar de Sleeuwijkse Van 't Santen in de 20ste eeuw vet en cursief in de gezinssamenstelling weergegeven. Omdat er in iedere generatie wel een Willem was, en dit gemakkelijk tot verwarring leidt, zijn deze genummerd, dus Willem-1. Willem-2, enz.

Bij de doop van hun oudste kind (in 1675) woonden Claes x Geertij nog in Gorinchem, waarschijnlijk in Groenendaal, het huis dat zijn vader in 1663 had gekocht. Een jaar later woonden ze in Sleewijk waar hun tweede kind werd gedoopt. In 1677 legde hij daar de 'wijntapperseed' af⁵⁹. Er waren in totaal 4 (!) personen uit Sleewijk die deze eed aflegden. Vier personen in een dorp met hooguit een paar honderd inwoners. Je hoefde daar dus geen dorst te lijden. Eén van deze vier was Mayke Aerts, de zus van Claes Aertsz van 't Sant, de veerman uit paragraaf 4.1. Deze Mayke *'heeft den Eedt gepresteerd, is present doch alsnog onwilligh. Daarvoor is haer dochter Arientie Pieters gecomt zeggende dat de tapperije haer alleen aengaet'*. Zij droeg dus de vergunning ter plaatse over aan haar dochter. Er waren dus twee, aan het veer gelieerde personen bevoegd om in de herberg wijn (en ongetwijfeld ook bier) te schenken. Herberg en veer waren dus nauw verweven en mogelijk exploiteerde dezelfde familie ook de herberg De Zwaan in Gorinchem. Claes Hendricksz van 't Sant zal waarschijnlijk in de herberg zijn gaan wonen na zijn verhuizing van Gorinchem naar Sleewijk.

Dit document werpt een verrassend nieuw licht op de 17de eeuwse familie van 't Sant. Er waren dus naast veermannen ook tappers/kasteleins bij de Van 't Santen. Een op zichzelf niet onlogische combinatie, want bij een veer zijn wachtende personen die iets willen eten, drinken en mogelijk overnachten. En dat kan in een herberg. Zoals eerder opgemerkt is, is de naam Sleewijk ontleend aan de aanwezigheid van een herberg bij het vertrekpunt van het veer naar Gorinchem. Er was dus, net als in Gorinchem, ook in Sleewijk al eeuwenlang een herberg bij de aanlegsteiger. Die werd in de 17de eeuw kennelijk door Van 't Santen geëxploiteerd. Deze herberg was waarschijnlijk gevestigd in het pand waar in de 20ste eeuw de familie Van de Heuvel woonde, links van café Kooij (afbeelding 13). Over dit pand werd bij de verkoop in 1820 het volgende opgeschreven: *"Eene schoone huizinge met grote stal onder een dak gelegen binnendijks bij het veer van en naar de stad Gorinchem, waarin sedert veele jaren eene herberg en uitspanning met succes is uitgeoefend geworden"*⁶⁰. Het lijkt waarschijnlijk dat ook de hiervoor genoemde Claes Aertsz van 't Sant en Jacob en Hendrick Claesz [Van 't Sant] hier woonden als ze tijdelijk in Sleewijk waren gestationeerd.

Waar de andere twee beëdigde wijntappers werkten is niet bekend. Was er nog een tweede herberg op het Hoekeinde of betrof dit personeel van de Van 't Santen??? Het is niet onderzocht.

Claes Hendricksz van 't Sant werd in 1688 ingeschreven bij het Klein-Schippersgilde van Gorinchem. Hij was toen ruim 40 jaar. Zijn broer Jan was 36 jaar, en de zonen van Claes Aertsz van 't Sant 39 jaar (Jan) en 35 jaar (Kobus) bij inschrijving. Al deze mannen waren dus al van middelbare leeftijd toen ze werden ingeschreven en dat had een duidelijke oorzaak. Men moest door het traject leerling – gezelschap – meester om lid te kunnen worden van een gilde en dat traject vergde heel wat jaren. Voordat ze zich schipper mochten noemen, werkten ze dus eerst als leerling en later als gezelschap bij de veerdienst.

In september 1698 kocht Claes Hendricksz van 't Sant voor 1630 gulden van Agatha Jacoba vander Meer, dochter en enige erfgenaam van *'de Heer en Meester Johan van der Meer, in leven ontvanger van de gemeend middelen over Leyden en Lant'*, een hofstede met in totaal 6 morgen en vijf hont land bij de Muggeschans⁶¹

Bij dit bedrag kwamen nog de nodige toeslagen en belastingen, want die bestonden toen ook al:

⁵⁹ Salha. ORA Woudrichem 1579-1811. Toegangsnummer 0331. J. Certificatie van rechtshandelingen. Inventarisnummer 2329. Akte van de eedaflegging door de wijntappers in het land van Altena, Werkendam en Dussen, 1677

⁶⁰ Salha. Inventaris van de notariële archieven 1585-1935. Toegangsnummer 0130. Notaris J.W. van der Elst, Werkendam. Minuutakten 1820, Inventarisnummer 8749, akten 42 (d.d.24-4-1820) en 50 (d.d. 8-5-1820)

⁶¹ Salha. Inventaris van het Oud-Rechterlijk Archief van Sleewijk, 1655-1811. Toegangsnummer 0116, inventarisnummers 002, protocol d.d. 19-9-1698

- *Van iedere gulden eenen stuiver tot rantsoen is één en tagtig gulden en 10 stuy:*⁶²
- De 40ste penning (= 2,5 %) overdrachtsbelasting → 42 : 15 : 12 (= guldens/stuivers/penningen)
- De tiende verhoging (= een extra belasting) → 4 : 5 : 10

“Rantsoen” is opgeld, waarmee andere bijkomende kosten werden afgekocht. Al met al moest er circa 1760 gulden betaald worden. Deze aankoop illustreert dat hij aardig wat te besteden had. Claes Hendricksz van 't Sant hoorde bij de hogere sociale klasse in het dorp. Dat blijkt ook uit zijn huwelijk met de dochter van de schout.

Afbeelding 13 Het Hoekeinde met links het huis waar voor de afbraak in de 60er jaren van de 20ste eeuw de familie Van de Heuvel woonde, en een fietsenstalling exploiteerde, maar waarin eeuwen eerder een herberg werd geëxploiteerd door veerschippers van de familie Van 't Sant die daar ook woonden. Rechts daarvan staat café Kooij, dus het pand dat Claes Hendricks van 't Sant in 1699 kocht (Collectie Nol Dekker).

Hij is niet in deze hofstede gaan wonen. In februari 1699 verkocht hij zijn volledige aankoop voor maar liefst 2575 gulden aan Jan Hendricksen Ruijschotel uit Schelluinen⁶³. De koper was waarschijnlijk zijn zwager. Die koop moest echter enkele maanden later worden teruggedraaid. De voogden van de minderjarige wees Houken Cornelis Snoek waren kennelijk naar de rechter gegaan omdat de verkoop onrechtmatig zou zijn. De hofstede plus het land werden aan weerszijden begrensd door percelen van deze Houken Cornelis Snoek en daaruit volgde een recht van eerste koop. Claes Hendricksz van 't Sant haalde snel bakzeil en verkocht een en ander in maart 1699 voor 1891 gulden, 12 stuivers en 4 penningen aan de voogden van Houken Cornelis Snoek⁶⁴. Dit lijkt toch verdacht veel op speculeren met onroerend goed, waarbij de verkoop aan zijn zwager alleen bedoeld was om de prijs op te drijven. Het heeft hem 131 gulden opgeleverd, een voor die tijd aanzienlijk bedrag.

Zijn volgende en laatste aankoop betrof een huis met dijkavelingen, schuren [hooi]berg, etc. (afbeeldingen 14 en 15). Dijkavelingen betekent dat de koper verantwoordelijk was voor het onderhoud van het aangrenzende dijkgedeelte. Gelet op de prijs van 2300 gulden was het een aanzienlijk huis. Hij kocht het van Willem Duysel die het huis een jaar eerder voor 2270 gulden uit

⁶² Een dubbele punt betekent dat een woord is afgekort. Dat werd in het verleden frequent toegepast in teksten.

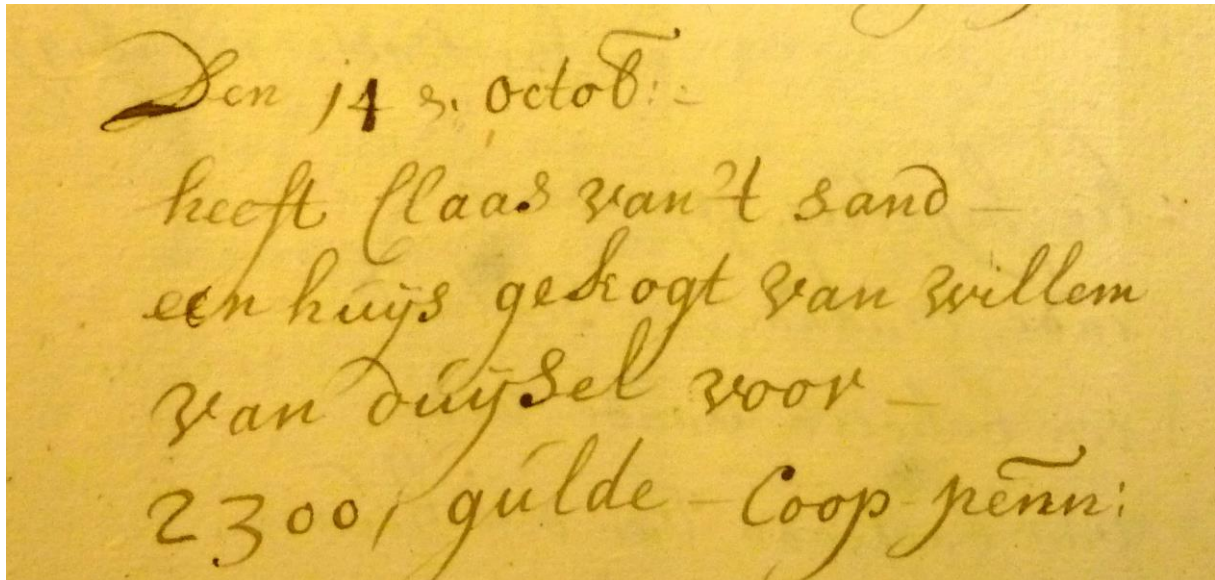
⁶³ Salha. Inventaris van het Oud-Rechterlijk Archief van Sleewijk, 1655-1811. Toegangsnummer 0116, inventarisnummers 002, protocol d.d. 16-2-1699

⁶⁴ Salha. Inventaris van het Oud-Rechterlijk Archief van Sleewijk, 1655-1811. Toegangsnummer 0116, inventarisnummers 002, protocol d.d. 5-3-1699

boedel van wijlen schout Dirk Broeders had gekocht. De plaats van het huis wordt als volgt omschreven:

- Aan de oost- en de noordzijde grenzend aan de gemeenlandsdijk (= dijk langs de Merwede).
- Aan de westzijde grenzend aan de Hoog. Ed. Heer van Sleeuwijk (de ambachtsheer).
- Aan de zuidzijde grenzend aan de Hoog. Ed. Heer van Sleeuwijk en Cornelis Verdoel.

Aangezien de Ambachtsheer van Sleeuwijk in het gebied begrenst door De Dijk, de Vliet en het Hoekeinde uitgebreide landerijen bezat, is het volstrekt duidelijk waar dit huis stond: binnendijs in de scherpe bocht van het Hoekeinde waar de dijk westwaarts afbuigt richting Werkendam, vlak bij het veer naar Gorinchem. Op deze plaats stond tot de afbraak in de vorige eeuw een café, wat bij oudere Sleeuwijkers nog bekend is als café Kooij. Claes Hendricksz van 't Sant is hier gaan wonen. In dit huis hebben vervolgens enkele eeuwen leden van de familie Van 't Sant gewoond.

Den 14 en octob:
heeft Claas van't Sand
een huis gekocht van Willem
van Duijsel voor
2300 gulde - Coop penn:

Afbeelding 14. Claas van 't Sand kocht in 1699 een huis in Sleeuwijk⁶⁵

In 1800 woonde hier Willem-3 van 't Sant, een achterkleinzoon van Claes Hendricksz. Het was toen een herberg en veerhuis. Het was een ruim huis waar bij een watersnood in 1741, toen de kerk aan het Kerkeinde niet gebruikt kon worden, zelfs kerkdiensten werden gehouden. De hamvraag is nu sinds wanneer in dit gebouw een herberg was gevestigd. In de verkoopakten uit 1697 en 1699 staat niets over de functie of bestemming van het gebouw. Voor 1697 woonde hier schout Dirk Broeders en of die functie gecombineerd kon worden met die van herbergier lijkt niet erg waarschijnlijk. Het ligt daarentegen wel voor de hand dat de beëdigde wijntapper Claes Hendricksz van 't Sant in zijn nieuwe, ruime huis een herberg heeft gevestigd. Aan het eind van de 17de eeuw was de pacht van het veer fors verhoogd, hetgeen er op duidt dat het verkeer sterk was toegenomen en met meer passagiers wordt een grotere herberg rendabel. Of de 'oude' herberg, waar hij eerst woonde, toen is gesloten, is niet bekend. Zijn zoon Hendrick heeft dit huis geërfd en heeft daar tot zijn dood gewoond.

⁶⁵ Salha. Inventaris van het Oud-Rechterlijk Archief van Sleeuwijk, 1655-1811. Toegangsnummer 0116, inventarisnummers 002, protocollen d.d. 6-5-1697 en 14-10-1699

Afbeelding 15 Het voormalige café Kooij op het Hoekeinde rond 1900. Een eeuw eerder was dit de herberg van Willem-3 Van 't Sant. Op het bord boven de deur staat: Van ouds bekend veerhuis. Collectie Piet Vos.

De afstammingslijn van de Van 't Santen gaat verder met een Hendrick Claesz die op 19-9-1703 met Dirkske Cornelissen van der Wal trouwde. Voor deze Hendrick zijn er twee opties:

1. Hendrick, de zoon van Claes Aertsz van 't Sant x Maijken Cornelis Creijvelder. Deze werd in 1663 in Sleeuwijk geboren.
2. Hendrick, de zoon van Claes Hendricksz van 't Sant x Geertij Hendriks Ruijschotel, die in 1675 in Gorinchem werd geboren.

Aangezien de "juiste" Hendrick in 1714 grond erfde van zijn oom Jan Hendrikse Ruijschotel⁶⁶, vervalt optie 1 en werd het geslacht voortgezet door de zoon van Claes Hendricksz x Geertij Hendriks Ruijschotel. Dat hij en dus niet zijn vrouw, als nicht van de overledene, dit perceel erfde komt omdat tot het begin van de vorige eeuw een gehuwde vrouw geen rechtspersoonlijkheid had. Voor zakelijke transacties was ze volstrekt van haar echtgenoot afhankelijk.

⁶⁶ Salha. Inventaris collectie charters Pieck, 1630-1806. Akte van belening door IJsbrandt d'Overschie, heer van Souburg, leenheer van de 'hoffstad van Giessen en Emminkhoven' van Hendrick van 't Sant, wonende te Sleeuwijk, met de twee gerechte helften van een morgen land, gelegen onder Andel, welke hij heeft geërfd van zijn oom Jan Hendrikse Ruijschotel, akte 042, 1714.

6 Generatie 3 Hendrick en Willem-1 van 't Sant

Over Peeter, de broer van Hendrick en Willem, is geen info gevonden. Hij is waarschijnlijk jong overleden, en werd daarom mogelijk vernoemd. Het verhaal gaat dus verder met de broers Hendrick en Willem-1. Van deze twee vormt Hendrick de schakel in de afstammingsketen van de Van 't Santen. Hij trouwde op 19-9-1703 met Dirkske Cornelissen van der Wal. De bruid was zes maanden zwanger bij hun huwelijk. Aan 'leges' moest 3 gulden per persoon betaald worden⁴⁴. Begraven was net zo duur: "*Hendrik Claassen van 't Sand heeft een kint begraven sijnde aangegeven onder de klasse van drie gulden*"⁴⁴. Hendrick en Dirkske hadden op 4-4-1700, resp. 16-12-1702 belijdenis van hun geloof afgelegd⁵⁸. Dit is de oudste vermelding van een Van 't Sant als lidmaat, d.w.z. belijdend lid van de kerk in Sleeuwijk.

Het echtpaar heeft 12 kinderen in Sleeuwijk laten dopen:

- Claes Hendriks; gedoopt op 2-12-1703
- Geertje; gedoopt op 25-11-1705
- Geertje; gedoopt op 9-5-1706; trouwde op 19-4-1726 met Arie Hanegraef uit Werkendam.
- Adriaentje; gedoopt op 8-8-1708
- Adriaentje; gedoopt op 8-9-1709; trouwde in 1731 met Gerrit van Houweningen.
- Cornelia; gedoopt op 2-8-1711
- Cornelia; gedoopt op 24-7-1712. Getuige: Cornelia van der Wal
- Johanna; gedoopt op 14-10-1714. Zij trouwde op 26-3-1741 met Bastiaan Florisz Baggerman
- Peter; gedoopt op 6-3-1718
- Peterke; gedoopt op 4-6-1719. Getuige: Cornelia van der Wal
- **Willem-2**; gedoopt op 13-11-1720. Getuige: Cornelia van der Wal
- Peterke; gedoopt op 2-4-1724

De vijf, jong overleden kinderen illustreren de grote kindersterfte in het verleden. Dat het volgende kind heel vaak dezelfde naam kreeg als zijn een jaar eerder overleden broertje/zusje was toen zeer gebruikelijk.

Willem-1 trouwde veel later, pas op 31-5-1722. Hij was toen 42 jaar. Zijn bruid, Cornelia van der Wal, zal wel zijn schoonzus geweest zijn. Zij was getuige geweest bij de doop van drie kinderen van zijn broer. Willem-1 had op 8 maart 1706 belijdenis gedaan, Cornelia waarschijnlijk in hetzelfde jaar. Het huwelijk is kinderloos gebleven; toen Cornelia in 1769 overleed waren de kinderen van haar zwager Hendrik haar erfgenamen⁶⁷. Willem-1 was al in 1750 overleden⁶⁸ Hij is dus 72 jaar geworden en Cornelia, die bij haar belijdenis rond 1706 circa 20 jaar oud geweest zal zijn, nog beduidend ouder.

In 1710 werd Willem-1 benoemd tot armenmeester⁶⁹, een functie waarin men door het dorpsbestuur voor een periode van één jaar werd benoemd. Tegelijkertijd maakte men dan deel uit van het kerkelijk armenbestuur, een orgaan wat nu de diaconie heet. In 1712 stond Hendrick op dubbeltal voor diaken, maar werd niet gekozen door de gemeenteleden. Afbeelding 16 illustreert het plechtige karakter van zo'n kandidaatstelling. Enkele jaren later werd hij wel gekozen, nu als ouderling. Tot circa 1745 vervulden beide broers frequent kerkelijke functies en waren ze ook periodiek schepen en later president-schepen. Voor zowel de kerkelijke als de gemeentelijke functies gold een zittingsperiode van één jaar. De samenstelling van besturen wisselde dus jaarlijks, maar een jaar na aftreden kon je alweer gekozen/benoemd worden. In 1744 stonden er zelfs drie Van 't Santen op tal voor ouderling: Hendrick, Willem-1 en Claas, de oudste zoon van Hendrick.

Als schepen moest men, samen met de schout, de protocollen ondertekenen. Lang niet iedereen kon in die tijd schrijven, maar afbeelding 17 illustreert dat de broers de schrijfkunst beheersten. Deze

⁶⁷ Salha. Inventaris van het Oud-Rechterlijk Archief van Sleeuwijk, 1655-1811. Toegangsnummer 0116, inventarisnummers 003, protocollen d.d. 15-1-1770 en 19-1-1770

⁶⁸ Idem. Protocol d.d. 18-11-1750

⁶⁹ Idem. Inventarisnummer 002. Protocol d.d. 5-3-1710

handtekeningen illustreren tevens dat zelfs broers hun achternaam niet op dezelfde manier schreven! De broers waren Sleeuwijkse notabelen, hetgeen ook door de namen van de echtgenoten van enkele dochters geïllustreerd wordt. Hanegraef en Van Houweningen waren grootgrondbezitters uit Werkendam. Hun namen komen frequent voor in het Oud-Rechterlijk Archief.

Na aanroeping van des Heeren Hylige naam heeft de Eerw. Kerkenraad volgens oude gewoonte op den 26 december een Nominatie van Ouderlingen gemaakt, en zijn bij meerderhijde van stemmen op de Nominatie gestelt tot Ouderlingen
Hendrikus van Zant
Bastiaan van Krugten
Diakenen
Jan Piterse Verschoor
Arie Verschoor
en is de vergadering in dankzegging tot God.... [gesloten]

Afbeelding 16 Hendrikus van Zant stond in 1740 op dubbeltal voor ouderling “Na aanroeping van des Heeren Hylige naam heeft de Eerw. Kerkenraad volgens oude gewoonte op den 26 december een Nominatie van Ouderlingen gemaakt en zijn bij meerderhijde van stemmen op de Nominatie gestelt tot Ouderlingen Hendrikus van Zant en Bastiaan van Krugten; tot Diakenen Jan Piterse Verschoor en Arie Verschoor – en is de vergadering in dankzegging tot God..... [gesloten]”

Op heden den 20^{den} October
veertig
Hendrick vanden Sant
1740
Jan Piterse Verschoor
Arie Verschoor

naar van de toedien. Comprouwen eenen
tellen perming met den Eerw.
den Doyce van Sleuwijk, en ten Oude
getijden Den 2^{den} May 1744.
Jacob J. vanden
Willem vanden Sandt
Vennisse van mij Ald. Schout & Seceta
Sleuwijk

Afbeelding 17 Handtekeningen onder protocollen van de schepenen Willem vanden Sandt (links) in 1744 en van zijn broer Hendrick vanden Sant (rechts) in 1740

Financieel ging het de broers duidelijk voor de wind. In het eerste kwart van de 18de eeuw deden ze vaak gezamenlijk zaken. Zo leenden ze in 1709 180 gulden aan de armenmeesters Antony Verschoor

en Jacob Snoeck en in 1712 300 Carolus gulden aan een andere Sleeuwijker⁷⁰ In 1718 kochten ze voor 280 gulden en 13 stuivers een huisje met erf van de armenmeesters Jan van der Stelt en Huijbert Rietveld. Dit buitendijkse huisje op het Hoekeinde grensde aan de westzijde aan *'de veerstege naar de merwe'* en aan de zuidzijde aan de dijk⁷¹. Die *'veersteeg'* wordt ook genoemd in een protocol uit 1709. Het toen verkochte, binnendijs gelegen huis grensde aan de *"veersteeg van Hendrik van 't Sant"*⁷². In 1728 kochten de broers voor 875 gulden een buitendijs gelegen huis *"staande ende gelegen bij het Sleewijkse veer"*. Dit perceel grensde aan de oostzijde aan de baansloot, aan de west- en zuidzijde aan bezittingen van de kopers en aan de noordzijde aan de Merwede⁷³. De broers hadden dus diverse bezittingen op het Hoekeinde.

Met name Willem-1 deed ook zonder zijn broer zaken. Hij kocht percelen bouw- en weiland met plaatsaanduidingen als in de volgende voorbeelden:

- O: de verkoper, W: de Vliet, Z: het Ka-gat, N: niet leesbaar⁷⁴
- O: de koper, W en Z: de weduwe van Ds van der Ham, N: de Sleewijkse Vliet⁷⁵
- O: van Arkel, W: de Laan, Z: het weiland van de verkoper, N: de dijk⁷⁵

'De Laan' die bij het laatste perceel wordt genoemd is de weg vanaf Het Zand naar de dijk¹⁴. De laatste twee percelen kocht Willem-1 bij de veiling van de erfenis van wijlen Wouter van der Stelt. De weduwe, Catrina van der Stelt, woonde nog in een huis aan de dijk op het laatstgenoemde perceel. Zij mocht daar blijven wonen en kreeg 500 roeden grond in eeuwigdurende erfpacht voor twee gulden per jaar.

Willem-1 overleed in 1750 zonder wettige nakomelingen. Zijn echtgenote was zijn enige erfgenaam. Voor de te betalen successierechten werd een lijst opgesteld van al hun bezittingen⁶⁸. Ze woonden in *"een huijs en erve met zijn schuuringe en borch staande en gelegen binnen deze dorpen belend [grenzend aan] oost en noorden den Hoogendijk en suijden den Heer van Sleewijk"*. Dit is het huis dat zijn vader in 1699 had gekocht voor 2300 gulden. De waarde van het huis met de schuren werd nu geschat op 4000 gulden. Het echtpaar bezat daarnaast nog de helft van een huis waarvan zijn broer Hendrick de andere eigenaar was en 14 percelen grond met een totale oppervlakte van circa 30 ha. Willem-1 kon met recht een grootgrondbezitter genoemd worden. De meeste percelen lagen niet vlak bij elkaar maar meer verspreid over het grondgebied van Sleewijk. De totale waarde van zijn onroerende goederen bedroeg 8400 gulden. Over zijn roerende goederen en zijn andere bezittingen wordt niets vermeld in dit document voor de successiebelasting.

Het huis van Willem-1 x Cornelia van der Wal was kennelijk groot genoeg om hier op Nieuwjaarsdag en de volgende zondag kerkdiensten te houden toen het kerkgebouw aan het Kerkeinde niet gebruikt kon worden bij de watersnood van 1741:

*"Terwile het God behaagt heeft onse kerk met water te vervullen, en daar door buijten staat geraakt zijn om bij den anderen te vergaderen, en volgens gewoonte onsen schoonen en redelijken Godsdienst waar te neemen. Soo heeft God die alles en aller herten bestiert bewoogen sodaniger herten die in haare wooninge plaats gemaakt hebben om den dienst te kunnen doen zijnde op N.jaar gepredikt bij Willem van Zant in de voorkamer, vervolgens 's Sondags daaraan op Rustwat bij Jan Klaase Schriek des 's morgens, en 's namiddags bij Willem van Zant"*⁵⁸.

De grote boerderij Rustwat lag bij de kruising van de Merwededijk en de Vycie.

Hendrick van 't Sant wordt veel minder vaak genoemd als koper van grond in de protocollen in het Oud Rechterlijk Archief. In de memorie voor de successiebelasting van Willem-1 wordt bij vijf percelen vermeld dat ze grenzen aan of voor de helft eigendom zijn van Hendrick van 't Sant. In 1725

⁷⁰ Salha. Inventaris van het Oud-Rechterlijk Archief van Sleewijk, 1655-1811. Toegangsnummer 0116, inventarisnummers 002, protocollen d.d. 15-4-1709 en 12-1-1712

⁷¹ Idem. Protocol d.d. 14-11-1718

⁷² Idem. Protocol d.d. 25-7-1709

⁷³ Idem. Protocol d.d. 9-9-1728

⁷⁴ Idem. Protocol d.d. 16-10-1710

⁷⁵ Idem. Protocol d.d. 8-3-1725

kocht ook hij een perceel uit de boedel van Wouter van der Stelt⁷⁵. Hij had dus wel grond, maar waarschijnlijk veel minder dan zijn broer.

In 1751 verkocht de oud-president schepen Hendrik vant Sant aan zijn zoon Klaas vant Sant voor 1300 gulden een huis met schuur en binnen- en buitendijkavelingen⁷⁶. Dit huis grensde aan de oostkant aan Bertie Ottervanger, aan de westkant aan het huis van de weduwe van Willem van 't Sant, aan de zuidkant aan grond de Ambachtsheer van Sleeuwijk en aan de noordkant aan de bannesloot. Aan de verkoop waren enkele bijzondere voorwaarden verbonden:

- Hendrick en zijn vrouw mochten tot hun dood gratis in een gedeelte van het huis blijven wonen;
- Hendrick mocht de helft van een buitendijkse schuur gratis gebruiken;
- Hendrick mocht twee akkertjes tuin, grenzend aan de boomgaard van de Ambachtsheer, dus achter het huis, gratis blijven gebruiken.

Dit is een 'oudedagsvoorziening', met mantelzorg door een kind, vrijwel zeker Klaas, die de hoofdbewoner van het huis was.

De plaatsaanduiding betekent dat Willem-1 en Hendrick niet alleen broers, maar ook burens waren, en dat dit het huis was waar in de 20ste eeuw Van de Heuvel woonde, en waarover in het vorige hoofdstuk is opgemerkt dat dit waarschijnlijk de oudste herberg bij het veer was. Gelet op de verkoopprijs was dit huis beduidend kleiner dan het huis van Willem-1 x Cornelia.

In 1759 werd nog een perceel grond verkocht wat grensde aan land van Hendricus van 't Sant⁷⁷. In de boedelbeschrijving van de erfenis van zijn schoonzus Cornelia van der Wal uit 1770 wordt zijn naam echter niet meer genoemd, maar wel die van zijn zoon Willem Hendrikszoon van 't Sant. Hij is dus tussen 1759 en 1770 overleden. Het jaar van overlijden van zijn vrouw is ook niet bekend. Er is geen boedelbeschrijving van de erfenis van één van beiden gevonden in het ORA.

Cornelia van der Wal overleed in november 1769⁶⁷. Ze bezat naast haar woonhuis op de Hoek en de helft van het buitendijs gelegen huis daar tegenover, 21 percelen bouw-/weiland en grienden met een totale oppervlakte van 38 ha, waaronder circa 8 ha in Giessen, De Werken en Almkerk. Haar bezit was dus sinds het overlijden van haar echtgenoot Willem-1 verder toegenomen. De waarde van haar bezittingen werd voor de successiebelasting geschat op 7665 gulden, inclusief 3600 gulden voor haar woonhuis.

De kinderen van haar zwager Hendrick waren haar erfgenamen:

- *De onmondige weeskinderen van Klaas vant Sandt;*
- *Geertje van 't Sant (x Arij Hanegraaff);*
- *Ariaantje van 't Sant (x Gerrit van Houweningen);*
- *De onmondige weeskinderen die Bastiaan Baggerman bij Johanna vant Sandt heeft verwekt;*
- *Willem Hendriksz. vant Sandt [= Willem-2];*
- *Pietertje vant Sandt (x Gerrit Klop)*

Op het woonhuis na, werden alle percelen publiekelijk verkocht. Het buitendijs, vlak bij de veerstoep gelegen huis, wat Willem en Hendrick in 1718 samen hadden gekocht, werd voor 760 gulden verkocht aan Gerrit Havermans, een veerschipper. De opbrengst van de percelen in Sleeuwijk was met 6000 gulden twee keer zo groot als geschat was voor de successiebelasting. Willem-2 kocht niets, hetgeen betekende dat hij de 5 ha grond kwijt raakte, die hij van zijn tante mocht gebruiken. Over het woonhuis wordt verder niets vermeld. Daar is Willem-2, die immers naar zijn oom was genoemd, gaan of blijven wonen.

⁷⁶ Salha. Inventaris van het Oud-Rechterlijk Archief van Sleeuwijk, 1655-1811. Toegangsnummer 0116, inventarisnummers 003, protocol d.d. 22-4-1751

⁷⁷ Idem. Protocol d.d. 19-3-1759

7 Generatie 4 Claes en Willem-2 van 't Sant

Claes Hendriks van 't Sant, geboren in 1703, trouwde op 27-5-1745 met Neeltje Jacobs Snoek die op 23-3-1716 in Sleeuwijk was gedoopt. Claes was al 42 toen hij trouwde. Het echtpaar kreeg vijf kinderen:

- Hendrikus: Gedoopt te Sleeuwijk op 23-3-1746. Getuigen: Hendrikus van 't Sant en Cornelia van de Wal, de echtgenote van Willem van 't Sant. Dit zijn dus de grootvader en diens schoonzus.
- Willemke Claese: Gedoopt te Sleeuwijk op 30-9-1747. Zij trouwde op 12-4-1772 met Huibert van Arkel
- Jacob; Gedoopt te Sleeuwijk op 16-3-1749
- Jacob; Gedoopt te Sleeuwijk op 29-8-1751
- Nicolaas van 't Sant; gedoopt op 19-8-1753 te Sleeuwijk

Bij de doop van het eerste en het derde kind werd de vader niet als Claes, maar als Nicolaas van 't Zant geregistreerd, hetgeen nog maar weer eens illustreert dat de schrijfwijze van namen in het verleden nogal variabel was. Vader Claes overleed in 1753; bij de doop van zijn jongste kind was Neeltje Jacobs Snoek al weduwe.

Zij hertrouwde op 4-5-1755 met Dirk Peters van Beest, een jonge man, d.w.z. een nog niet eerder getrouwde man, uit Andel. Op 15-2-1756 werd hun zoon Peter in Sleeuwijk gedoopt. Deze Peter trouwde op 24-3-1785 met Jenneke Verhagen, die, na het overlijden van haar man in 1822, hun huis verkocht aan Anna Bijl, de weduwe van Willem-3 van 't Sant, zie hoofdstuk 8. Hiermee kwam het huis dat Hendrik in 1751 aan zijn zoon Claes had verkocht, in 1822 weer terug in het bezit van een lid van de familie van 't Sant.

Net als zijn vader, was Claes actief in de kerk van Sleeuwijk. Hij deed belijdenis in 1724 en stond in 1736 voor het eerst op dubbeltal voor diaken. Later was hij ook vaak ouderling. In 1747 telde de kerk 99 lidmaten, waaronder Claes, zijn ouders en zijn oom en tante. Zijn broer Willem-2 had nog geen belijdenis gedaan.

Er zijn slechts enkele protocollen in het ORA waarin Claes van 't Sant als koper van grond wordt vermeld. In 1750 kocht hij een perceel langs de Lage Wegh⁷⁹, een jaar later kocht hij, zoals hiervoor al is vermeld, het huis van zijn ouders op het Hoekeinde. Verondersteld wordt dat hij daar ook woonde, maar in hetzelfde jaar kocht hij bij een veiling voor 552 gulden nog een huis⁸⁰. Dit huis grensde aan de oostzijde aan de stoep van "*den Laagen Wegh*", aan de westzijde aan Rookus Ottervanger, aan de zuidzijde aan land van zijn vader Hendrick van 't Sant en aan de noordzijde aan "*den Hoogen Dijk*". Dit huis stond dus bij de T-splitsing Rijksstraatweg - Dijk. Was deze aankoop geldbelegging of had hij verhuisplannen? Het is niet bekend. In 1753 overleed hij en twee jaar later hertrouwde zijn weduwe. Om de belangen van de onmondige kinderen uit haar eerste huwelijk veilig te stellen werd in 1755 schriftelijk vastgelegd dat Neeltje Jacobs Snoek het volledige beheer kreeg over alle eigendommen, maar dat de kinderen elk 800 Carolus gulden zouden krijgen bij hun huwelijk of bij het bereiken van de vijfentwintigjarige leeftijd⁸¹. De ooms Ariens Hanegraaff en Leendert Jacobs Snoek werden benoemd tot voogd. Uitgaande van vier kinderen betekent dit dat de gezamenlijke bezittingen van Claes plus Neeltje circa 6400 gulden waard waren.

De afstammingslijn naar de Van 't Santen in de 20ste eeuw in Sleeuwijk gaat verder met Willem Hendrikszoon (= Willem-2), het op één na jongste kind van Hendrik Claas van 't Sant en Dirkske Cornelissen van der Wal. Hij werd op 13-11-1720 in Sleeuwijk gedoopt, met zijn tante Cornelia van der Wal als getuige. Hij trouwde drie keer:

Op 26-11-1747 trouwde in Sleeuwijk Willem-2 van 't Sant met Pieterella Teuling. Kinderen:

⁷⁹ Salha. Inventaris van het Oud-Rechterlijk Archief van Sleeuwijk, 1655-1811. Toegangsnummer 0116, inventarisnummer 003, protocol d.d. 12-12-1750

⁸⁰ Idem, protocol d.d. 5-6-1751

⁸¹ Idem, protocol d.d. 10-4-1755

- Hendrikes. Gedoopt te Sleeuwijk op 18-8-1748. Getuige: Geertje Van 't Sant.
- Helena. Gedoopt te Sleeuwijk op 21-12-1749.
- Dirskens. Gedoopt te Sleeuwijk op 1-1-1752
- Gerrit. Gedoopt te Sleeuwijk op 4-2-1753
- Dierskens. Gedoopt te Sleeuwijk op 19-1-1755.

Op 24-7-1757 trouwde in Sleeuwijk Willem-2 van 't Sant, weduwnaar van Pieterella Teuling, met Johanna Heijkoop. Kinderen:

- Jacob; Gedoopt te Sleeuwijk op 15-4-1759
- Cornelia; Gedoopt te Sleeuwijk op 7-12-1760; overleden in 1817
- Leysbeth; Gedoopt te Sleeuwijk op 13-7-1762
- Jacob; Gedoopt te Sleeuwijk op 13-11-1763
- Willem; Gedoopt te Sleeuwijk op 21-10-1764. Getuige: de weduwe van Willem Klaasz van 't Sandt, d.w.z. Cornelia van der Wal, een tante van de vader.
- Elisabeth; Gedoopt te Sleeuwijk op 30-8-1767. Zij trouwde met Dirk Jeuling
- **Willem-3** Gedoopt te Sleeuwijk op 1-4-1770

Op 24-4-1774 trouwde Willem van 't Sant voor de derde keer, nu met Adriana Beket uit Almkerk.

Hij kreeg dus 12 kinderen, waarvan er in elk geval vier – Dirskens, Jacob, Leysbeth en Willem - jong zijn overleden.

Op de lijst van lidmaten van de Nederduits Gereformeerde kerk in Sleeuwijk in 1747/1783/1790/1797 ontbreekt zijn naam. Hij heeft dus nooit belijdenis gedaan, en is dientengevolge ook nooit diaken of ouderling geworden. In 1773 was hij wel schepen van Sleeuwijk⁸²

In 1757, al dan niet toevallig één maand na zijn tweede huwelijk, kocht Willem-2 drie percelen grond die, gelet op de plaatsaanduiding, ongeveer tussen Het Zand en de Lage Wegh lagen⁸³. Andere aankopen door Willem-2 van 't Sant zijn niet in het ORA gevonden. Het omgekeerde gebeurde. In 1773 verkocht hij voor 1103 gulden een huis en enkele percelen grond aan Marcelis van Poederroijen, David van Dijk en zijn neef Klaas van 't Sant⁸⁴. Voor deze laatste transactie hadden de voogden van de minderjarige Klaas toestemming gegeven. Dertien jaar later verkocht hij voor 2140 gulden circa 3 ha grond aan Klaas Donkersloot. Deze percelen grensden aan de oost- en westzijde respectievelijk aan die van Jan van der Waal en de Heer van Blokland⁸⁵ Tevens verkocht hij percelen grond aan Dirk Ottervanger en weer aan zijn neef Klaas van 't Sant voor in totaal 1105 gulden. In 1790 verkocht hij op het Hoekeinde voor 100 gulden een boomgaardje⁸⁶. Hij is kennelijk aan het potverteren. In 1796 is het geld weer op en leende hij 700 gulden van Arie Goudriaan uit Hardinxveld. Deze lening werd pas in 1806 afgelost, mogelijk door zijn zoon Willem-3. De schuld werd in elk geval niet (direct) voldaan uit de opbrengst van de veiling van enkele percelen grond na het overlijden van Willem-2 in 1800⁸⁷. Deze veiling bracht 1800 gulden op.

⁸² Salha. Inventaris van het Oud-Rechterlijk Archief van Sleeuwijk, 1655-1811. Toegangsnummer 0116, inventarisnummer 003, protocol d.d. 7-1-1773

⁸³ Idem, protocol d.d. 31-8-1757

⁸⁴ Idem, protocol d.d. 7-1-1773

⁸⁵ Idem, protocol d.d. 31-10-1786

⁸⁶ Idem, protocol d.d. 10-2-1790

⁸⁷ Idem. Protocol d.d. 24-5-1800

8 Generatie 5 Nicolaas, Hendrikus en Willem-3

Claes en Willem-2 hebben in totaal 10 zonen gekregen, waarvan er in elk geval drie jong zijn overleden. Over Jacob (2x) en Hendrikus (1x) werd bij dit onderzoek ook niets meer gevonden. Deze zijn dus verhuisd of ook jong overleden. Gerrit werd schipper, maar verkocht in 1798 zijn Damschuit voor 1200 gulden aan Arie Romijn uit “*Wilmstath*” en ging toen in Sleeuwijk rentenieren⁸⁸. Over eventuele nakomelingen is niets bekend. Resteren Hendrikus, Nicolaas en Willem-3 voor het voortzetten van de familienaam in Sleeuwijk.

Over de levensloop van de dochters is niet veel bekend. Willemke Claese trouwde op 12-4-1772 met Huibert van Arkel, een telg uit een boerenfamilie met veel grondbezit in Sleeuwijk. Ze had op 24-3-1769 belijdenis gedaan en was dus kerkelijk meelevend.

Afbeelding 19 Jacob Reepmaker, Ambachtsheer van Sleeuwijk

Helena en Diersken trouwden ook en woonden bij het overlijden van hun vader in respectievelijk Utrecht en Zeist.

Cornelia kocht in 1800 voor 1000 gulden een huis van de ambachtsheer Jacob Reepmaker (afb. 19), wonende te Rotterdam⁸⁹. Dit huis grensde aan de O-, W-, Z- en Noordzijde respectievelijk aan grond van Dirk Teuling, de dorpsschutskooij, land van de ambachtsheer Jacob Reepmaker en ‘*de Hogen Dijk*’. Zij overleed in 1817. In 1827 overleed Gerrit Naaijen, weduwnaar van Cornelia van ’t Sant. Zij was dus toch nog getrouwd; de trouwdatum is niet bekend.

Elisabeth trouwde met Dirk Teuling en bleef ook in Sleeuwijk wonen. Hun huis grensde aan de O-, W-, Z- en Noordzijde aan respectievelijk Willem-3 van ’t Sant, Gerrit Naaijen, de ambachtsheer Jacob Reepmaker en ‘*de Hogen Dijk*’. Ze woonde dus tussen haar broer en haar zus! Bij het overlijden van haar echtgenoot in 1805 bleef ze achter met een schuld van 2200 gulden⁹⁰. Twee jaar later werd het huis verkocht.

In 1783 en 1790 was geen van de Sleeuwijkse Van ’t Santen belijdend lid van de kerk. Zeven jaar later waren Nicolaas en Elisabeth wel lidmaat.

8.1 Nicolaas van ’t Sant

Bij de geboorte van Nicolaas, de jongste zoon van Claes van ’t Sant en Neeltje Snoek, was zijn vader al overleden. In 1786 kocht hij voor 1650 gulden een huis op het Hoekeinde⁹¹. Dit grensde aan: O: David van Dijk, W: Dirk van Beest, Z: de binnenbermsloot, N: de Hoge Dijk. Hij ging dus naast zijn ouderlijk huis wonen waar zijn moeder was blijven wonen na het overlijden van haar echtgenoot Claes Hendriks van ’t Sant. Ze was hertrouwd met Dirk Peters van Beest. Of ze in 1786 nog leefde is

⁸⁸ Salha. Inventaris van het Oud-Rechterlijk Archief van Sleeuwijk, 1655-1811. Toegangsnummer 0116, inventarisnummer 003, protocol d.d. 20-2-1798

⁸⁹ Idem, protocol d.d. 29-5-1800

⁹⁰ Idem, protocol d.d. 30-9-1805

⁹¹ Idem, protocol d.d. 10-7-1786

niet bekend. Daarnaast woonde Willem-2, de oom van Nicolaas. Het was dus een hele Van 't Santen clan op het Hoekeinde. In de 20ste eeuw woonden hier: Sprenger in het Veerhuis, Van de Heuvel die een fietsenstalling had en Kooij met zijn café.

Nicolaas trouwde op 15-4-1793 met Elizabeth Donkenbeek (?? – 8/1/1819) uit Almkerk. Op enkele Internetsites wordt bij dit huwelijk het volgende vermeld “*Huwelijksnotitie: Het boerengeslacht van 't Sant woonde eertijds op Vlietestein, de mooiste boerderij van Sleeuwijk, gebouwd op een terp*”. Dit klopt niet. In de huwelijksakte staat niets over de boerderij Vlietestein⁹². Ook het zoeken in notariële akten uit 1793 naar eventuele huwelijkscontracten leverde niets op. Pas in 1838 ging er een Van 't Sant op Vlietestein wonen; zie paragraaf 10.3. In 1793 was een Van Blokland nog steeds eigenaar van de boerderij.

Het huwelijk van Nicolaas x Elisabeth werd voltrokken in de derde klasse (DTB Almkerk). Tarieven:

- Eerste klasse: Fl. 30,-
- Tweede klasse: Fl. 15,-
- Derde klasse: Fl. 6,-
- Vierde klasse: Fl. 3,-
- Pro Deo

Het huwelijk mocht dus kennelijk niet teveel kosten.

Zij kregen drie kinderen, die in Sleeuwijk werden gedoopt:

- Neeltje Dirkje; 6/5/1794 – 1868. Zij trouwde op 24-11-1816 met een Huibert van Arkel, een naam die veel voor kwam in de Sleeuwijkse boerenfamilie Van Arkel.
- Klazina Dingena; 14/7/1798 – 1834. Zij trouwde op 15-11-1822 met Kornelis Tak uit Overschie. Hij was schoolmeester en zijn vader kleermaker. De bruidegom kwam dus niet uit een gefortuneerde familie.
- Nicolaas jr.: gedoopt op 25-4-1800 in Sleeuwijk. Hij is vrijwel zeker jong overleden want dit is de enige vermelding van zijn naam in de archieven.

Nicolaas was kerkelijk meelevend. In 1790 deed hij belijdenis en een jaar later werd hij diaken. In het ORA wordt hij alleen genoemd als hij percelen grond van zijn oom koopt. Hij overleed in 1801 volgens een declaratie van de doodgraver: “*den 3-4-1801 ontvangen van het lijk van nicolaas vant sant alhier overleden aangeving gedaan in de derde classis ontvangen f 6-0-0*”. Hierbij is aangenomen dat dit Nicolaas sr betrof.

Hiermee houdt deze Van 't Sant-lijn op. Klazina Dingena x Kornelis Tak gaven in 1830 en 1832 nog wel twee maal een zoontje een dubbele achternaam (Nicolaas van 't Sant Tak), maar deze dubbele naam is niet blijven bestaan.

Elisabeth Donkenbeek hertrouwde enkele jaren later met de koopman/winkelier Gerrit Rombout (1772-1843) uit Dussen. De trouwdatum is niet bekend. Ze kregen drie dochters: Adriana (19-5-1803), Tonia (16-7-1805) en Otje (24-2-1809). Gerrit Rombout werd tevens voogd over de kinderen van Elisabeth uit haar eerste huwelijk.

Volgens de kadastrale gegevens uit 1832 woonde deze Gerrit Rombout toen in het huis dat in de 20ste eeuw het Veerhuis heette, maar wat in 1786 door Nicolaas was gekocht. Gerrit Rombout is dus bij de weduwe van Nicolaas ingetrouwd.

8.2 Hendrikus van 't Sant

In generatie 5 waren twee zonen met de naam Hendrikus, nl.: de zonen van Claes Hendriks en van Willem-2 met als geboortejaren respectievelijk 1746 en 1748.

⁹² BHIC. Nederduits Gereformeerd trouwboek Almkerk, 1773-1795, 1800, 1804. Toegangsnummer 8004, Inventarisnummer 2

In de DTB-boeken is slechts over één van deze Hendriksen informatie te vinden. Op 30-7-1775 trouwde een Hendrikus van 't Sant met Anneke van St. Maartensdijk. Zij noemden hun oudste dochter Pieterella waarmee vrijwel zeker Pieterella Teuling werd vernoemd, de eerste echtgenote van Willem-2. Het vierde kind werd niet Claes maar Willem genoemd waarmee de grootouders van vaders kant waren vernoemd. De Hendrikus die met Anneke van St. Maartensdijk trouwde was dus de zoon van Willem-2.

Er is niets gevonden over de andere Hendrikus, de zoon van Claas Hendriks x Neeltje Jacobs Snoek. Waarschijnlijk is hij jong overleden.

Het staat vast dat Hendrik, de zoon van Willem-2, in 1748 is geboren. Desondanks wordt in het bevolkingsregister van de gemeente De werken en Sleenwijk van 1820 als zijn geboortjaar 1741 vermeld en ontbreken dag en maand⁹³. Idem in de lijst van kiesgerechtigde mannen uit 1812¹. Een verklaring hiervoor ontbreekt. Het betreft wel dezelfde Hendrikus, want in het bevolkingsregister van 1820 is vermeld dat hij getrouwd was met Lijntje van Krugten en dat het jongste kind (Willemke) nog thuis woonde.

Hendrikus trouwde op 30-7-1775 met Anneke van St. Maartensdijk. Ze kregen vier kinderen:

- Pieterella: op 1-12-1776 gedoopt in Sleenwijk
- Pieterella: op 11-4-1779 gedoopt in Sleenwijk
- Eeltje: op 21-1-1781 gedoopt in Sleenwijk
- Willem: op 5-11-1784 gedoopt in Sleenwijk

Over deze kinderen is verder niets bekend. Uit het feit dat Hendrikus in zijn tweede huwelijk met Willemke zijn vader mogelijk weer vernoemde, zou geconcludeerd kunnen worden dat zoon Willem niet oud is geworden.

Op ?-4-1792 trouwde hij voor de tweede keer, nu met Lijntje van Krugten (1766-1828). In de trouwacte wordt de bruidegom als de weduwnaar van Anneke van St. Maartensdijk aangeduid. Zij kregen drie kinderen:

- Anneken: Op 5-11-1792 in Sleenwijk gedoopt. Trouwde op 8-6-1820 met Klaas Schouten en overleed in 1836.
- Willemke: 27-12-1796. In Sleenwijk gedoopt en jong overleden.
- Willemke: op 22-3-1803 Sleenwijk gedoopt. Trouwde net als haar achternicht Willemke Clease van 't Sant met een Huibert van Arkel. Zij overleed al in 1825.

Over Hendrikus is verder niet veel bekend. Hij komt niet voor in het ORA. Hij was alleen dooplid van de kerk. Op de lijst van kiesgerechtigde mannen in 1812 wordt als zijn beroep dagloner vermeld. Financieel was deze tak van de familie duidelijk aan lagerwal geraakt. Hij overleed op 4-2-1831.

8.3 Willem-3 van 't Sant

Willem-3 was het jongste kind van Willem-2 van 't Sant en Johanna Heijkoop. Hij werd in Sleenwijk gedoopt op 1 april 1770. In de lijst van kiesgerechtigde mannen tijdens de franse tijd wordt 26-3-1771 als zijn geboortedatum vermeld¹, maar noch in Sleenwijk, noch in Gorinchem werd op die dag een Willem van 't Sant gedoopt/geboren. Er staan meer fouten op deze lijst, die kennelijk met de Franse slag is gemaakt. Zo was hij op 1-1-1812 nog steeds kiesgerechtigd, hoewel hij toen al was overleden.

⁹³ Het bijhouden van een bevolkingsregister is gestart in 1820. De eerste jaren werden louter de gezinssamenstelling en de geboortedata van de gezinsleden vermeld, later ook hun beroepen, wanneer ze overleden, eventuele verhuizingen, etc. Straatnamen en huisnummers werden pas aan het einde van de 19de eeuw langzaam ingevoerd. Het is komisch dat op de gezinskaarten heel lang Nederlanders met de term 'inboorlingen' en buitenlanders als 'vreemdelingen' werden aangeduid. Het bevolkingsregister van De Werken en Sleenwijk is via Salha op Internet toegankelijk.

Hij trouwde op 26-03-1800 in Dalem met Anna Bijl (25/06/1769 – 8/12/1850), de dochter van Johannes Bijl en Maria van Mourik. In de trouwacte wordt expliciet vermeld dat de bruidegom uit Sleeuwijk afkomstig was⁹⁴. Anna was belijdend lid van de kerk. Het echtpaar kreeg 6 kinderen die in Sleeuwijk werden gedoopt:

- Johanna (27/9/1801 - 1866)
- Johannes (22/1/1804 – 1864)
- Maria (24/3/1806 – 1821)
- Helena (5/3/1808 – 1873)
- **Willem-4** (1/2/1812 – 1896)
- Hendrik Strikker (1/2/1812- 8/3/1818)

Willem-3 is niet oud geworden. Hij is op 12-10-1811, 's middags om 5 uur, in zijn huis bij de haven van Sleeuwijk overleden. Van dit overlijden is bij de burgemeester aangifte gedaan door zijn zwager Huijbert Bijl en zijn buurman de bakker Willem van Grondelle⁹⁵. Dat hij in zijn huis bij de haven van Sleeuwijk was overleden, is expliciet vermeld in de Franstalige overlijdensacte ("*son domicile au port de Sleeuwijk*"). Nederland was in 1810 ingelijfd bij het keizerrijk en Frans werd de voertaal in officiële documenten.

Gelet op de vele publieke functies van voorouders en nazaten van deze Willem, is het opvallend dat hij in 1811 niet voorgedragen werd als lid van de gemeenteraad of van de lokale rechtbank. Deze publieke organen werden ingesteld na de inlijving bij het Franse keizerrijk. Zijn buurman Gerrit Rombout werd wel lid van beide colleges. Mogelijk paste het beroep van herbergier niet bij zo'n functie, maar het zou ook kunnen zijn dat zijn gezondheid toen al te wensen overliet.

Afbeelding 20. Foto uit het begin van de vorige eeuw, met hierop links café Kooij, waar een eeuw eerder Willem -3 van 't Sant x Anna Bijl woonden. Op het fietsenrek staat reclame: Firma O.F. van Mill, Arkelstraat ?76, Gorcum; Bondsrij wiel en Motorhersteller. (collectie Nol Dekker)

⁹⁴ Regionaal Archief Gorinchem. DTB 298: Anna Bijl werd op 25-06-1769 in Gorinchem gedoopt en trouwde - DTB 1623, Dalem, bl. 33 - op 26-03-1800 met Willem van 't Sant uit Sleeuwijk

⁹⁵ Salha: Overlijdensregister De Werken en Sleeuwijk, 1811

Willem-3 was herbergier¹ en het huis waar hij woonde (en overleed) was een herberg (afbeeldingen 20, 21 en 22). In de nalatenschap van Willem-3 wordt een onderhandse akte d.d. 13-5-1801 vermeld als bewijs dat hij de eigenaar van het huis was, omdat hij dit geërfd had van zijn vader Willem-2⁹⁶. De exacte plaats van deze herberg is bekend, omdat het pand enkele malen werd verkocht tot in 1887 Pieter Kooij eigenaar van het pand werd. Café Kooij was in de 20ste eeuw een bekend café op het Hoekeinde in Sleeuwijk, tot het in de zestiger jaren gesloten werd. Het gebouw is daarna nog enkele jaren als jeugdhuis van de gereformeerde kerk gebruikt. Het is gesloopt bij de dijkverzwaring. Het café stond binnendijks, in de scherpe bocht op het Hoekeinde waar de weg naar het westen afbuigt. Het pand wordt in de onderhandse akte die bij de verdeling van de erfenis van zijn vader werd opgesteld als volgt omschreven: “Een huis, agterhuis en erve met twee schuren en verder getimmerte staande en gelegen aan ’t veer te Sleeuwijk”. Dit is uiteraard het huis dat voorvader Claes Hendriksz van ’t Sant in 1699 had gekocht, waar in 1741 kerkdiensten konden worden gehouden en waar ruim 150 jaar leden van de familie Van ’t Sant hebben gewoond.

Afbeelding 21. Links: café Kooij in het midden van de vorige eeuw. Op de zijmuur van het pand staat: Café Biljard – Wachtplaats veerboot (collectie Piet Vos)

Willem-3 was niet alleen herbergier, maar had ook een soort transportbedrijf. Hij was niet de enige met dit beroep want in een brief van 23-12-1810 staan de namen van vier voerlieden op het Hoekeinde in Sleeuwijk: Willem van ’t Sant, Weduwe Peter van Beest, Wouter Rombout en Cornelis van Dijk⁹⁷. Laatstgenoemde woonde een paar honderd meter voorbij de herberg, richting Werkendam. Ze woonden dus praktisch naast elkaar, hetgeen tot de nodige conflicten leidde, die de maire (=burgemeester) probeerde op te lossen.

⁹⁶ Salha. Inventaris van de notariële archieven, 1585-1935. Toegangsnummer 0130. Minuutakten 1812 notaris Staas van Diggelen, Woudrichem, Inventarisnummer 8877, d.d. 24-1-1812

⁹⁷ Salha. Nieuw Archief Gemeente De Werken ca. Kopijen der brieven geëxpedieerd van het bureau der Maire van De Werken en Sleeuwijk, 1810-1812. Toegangsnummer 0209,

Afbeelding 22. Een foto van het Hoekeinde uit de jaren 30 (?) van de vorige eeuw. Klederdracht, paard en wagen en bossen griendhout wachtend op transport. Echter: ook al een redelijk moderne fiets en een elektriciteitspaal. Huizen van rechts naar links: Café Kooij, pand fam. Van de Heuvel en helemaal achteraan het veerhuis van Sprenger. Achter de twee dames links vertrok de veerboot naar Gorinchem (collectie Nol Dekker)

Willem-3 bezat bij zijn overlijden ook vee: 2 melkbeesten, 2 tweejarige koeien, 2 éénjarige koeien, 1 kalf en 6 paarden. Totale waarde: 1148 Francs. In de kelder lagen 3 vaten bier en een anker wijn in flessen. Dat hoorde dan bij de herberg. In welk vertrek iets genuttigd kon worden is echter onduidelijk, want bij de beschrijving van het meubilair e.d. in de diverse vetrekken ontbreekt de gelagkamer. Merkwaardig genoeg wordt in de nalatenschap van Willem-3 de garderobe van het echtpaar wel gedetailleerd beschreven (tabel 1). Anna zal toch ook wel schoenen hebben gehad, maar daar heeft de notaris niets over opgeschreven.

Tabel 1. Garderobe van het echtpaar bij het overlijden van Willem-3

<i>Kleren van de weduwe</i>	<i>Kleren van de overledene</i>
Drie japonnen	Twee rokken
Vijf jakken	Een jas
Tien rokken	Twee hoeden
Achtpaar kousen	Vier vesten
Twaalf mutsen	Twee broeken
Zes borstrokken	Zes paar kousen
Twaalf hemden	Twaalf hemden
	Een paar schoenen en een paar laarzen
Totale waarde 102 franc	Totale waarde 180 franc

Naast bezittingen had Willem-3 bij zijn overlijden ook crediteuren. Hij had 2400 gulden geleend, en er waren veel openstaande rekeningen bij leveranciers zoals b.v. een wijnhandelaar (140,95), de bierbrouwer (169,-), hooileveranties (263,-), enz.

Anna, de weduwe van Willem-3, bleef achter met vier kinderen (3, 5, 7 en 10 jaar), en ze was zwanger van een tweeling. Ze had een schuld van 3000 gulden en ze moest de herberg besturen. Al met al genoeg om in een diepe depressie te raken, maar dat is bij deze Anna duidelijk niet gebeurd. Ze was meer van het type 'niet lullen, maar poetsen' zoals ze in Rotterdam zeggen.

Het waren onrustige tijden. Het Franse keizerrijk stond op instorten. Op 8 december 1813 werd Sleeuwijk door de kozakken bevrijd. De Franse legermacht in Gorinchem hield langer stand. De stad werd omsingeld door geallieerde troepen en er kwamen in Sleeuwijk zeven geschutopstellingen langs de dijk vanaf het Hoekeinde tot de Oudendijk. Hiermee werd Gorinchem beschoten en de Fransen schoten uiteraard terug. Er werd dus ook het nodige in Sleeuwijk verwoest. Het heeft tot 4 februari 1814 geduurd voordat de Fransen in Gorinchem capituleerden¹. Het aantal soldaten in Sleeuwijk overtrof in die periode het aantal inwoners aanzienlijk. Mogelijk gouden tijden voor de herberg, uiteraard onder de voorwaarde dat de militairen hun consumpties betaalden!

In 1815 pachtte zij voor 12 jaar de veerdienst Sleeuwijk- Gorinchem van de stad Gorinchem voor 1850,- gulden per jaar [47]. Hiermee kwam dit pachtcontract, waarin grootvader Hendrikus rond 1700 participeerde, weer terug in de familie. Deze veerdienst was een heel bedrijf, met een kleine vloot aan schepen, en dus het nodige personeel (bijlage 2). Met dit contract was ze de opvolgster van een consortium van vijf mannen, waaronder twee Sleeuwijkers (Jacobus Havermans en Willem van Dam), beiden schipper. Dit pachtcontract is tot 1857 in het bezit van de familie Van 't Sant gebleven. In combinatie met de herberg een goed uitgangspunt voor een profijtelijke onderneming. Anna Bijl is niet hertrouwd.

Financieel is het daarna crescendo gegaan. Anna kocht op het Hoekeinde enkele huizen, ze kocht grond en, zoals in hoofdstuk 2 al is vermeld, kocht ze in 1822 ook de boerderij Vlietestein van de erfgenamen van Tieleman van Poederloijen. In 1832, bij het begin van het kadaster bezat Anna Bijl, de weduwe van Willem-3 van 't Sant, 4 huizen en ruim 35 ha grond.

Abbeelding 23 De haven in Sleeuwijk aan het begin van de 20ste eeuw. Anna Bijl pachtte het veer een eeuw eerder, toen al het vervoer over water nog met zeilschepen en roeiboten werd uitgevoerd. Collectie Nol Dekker

In 1850 liet ze in haar testament vastleggen dat met name dochter Johanna, bij wie zij tot haar dood woonde, recht had op een extra erfdeel⁹⁸. Gelet op de volgende tekst in het testament *“en na verklaring van de erflaatster, dat zij, uit hoofde van haren vergevordenden leeftijd en wegens zwakheid van gezigt, thans niet meer kan lezen of haren naam herkennen hebben de gemelde getuigen met mij notaris onmiddelijk na gedane voorlezing, deze minute getekend”*, was ze toen praktisch blind. Enkele maanden later overleed ze. Haar erfgenamen Johanna, Johannes, Helena en Willem-4 verdeelden in goede harmonie (*“met gemeen overleg en onderling genoeg aan elkander hebben toegescheiden en aanbedeelt”*) haar bezittingen ter waarde van 40.600,- gulden⁹⁹. Naast onroerende goederen omvatte de erfenis ook 26 uitstaande leningen met een totale waarde van 17450,- gulden en 6050,- gulden aan contant geld (*gerede gelden*). Anna Bijl fungeerde als een lokale bank van lening!! Niet alleen uit Sleeuwijk, maar ook uit andere dorpen kwam men bij haar geld lenen tegen een rente van 5%. Johanna, die ook al als geldschietster actief was, erfde veel van de uitstaande leningen. Anna Bijl bezat daarnaast ook nog een huis in Gorinchem en een aandeel in onverdeelde boedels in Leksdmond en Vianen¹⁰⁰. Dat hebben haar kinderen niet geërfd. De reden hiervoor is onbekend. Anna Bijl bezat ook nog een *“onverdeeld vierde gedeelte in de vaartuigen en andere voorwerpen – aan de comparanten genoegzaam bekend – gebezigd wordende op het Sleeuwijkse veer”*. Dit bleef buiten de erfenis. Waarschijnlijk had Johannes het $\frac{3}{4}$ gedeelte eerder al overgenomen.

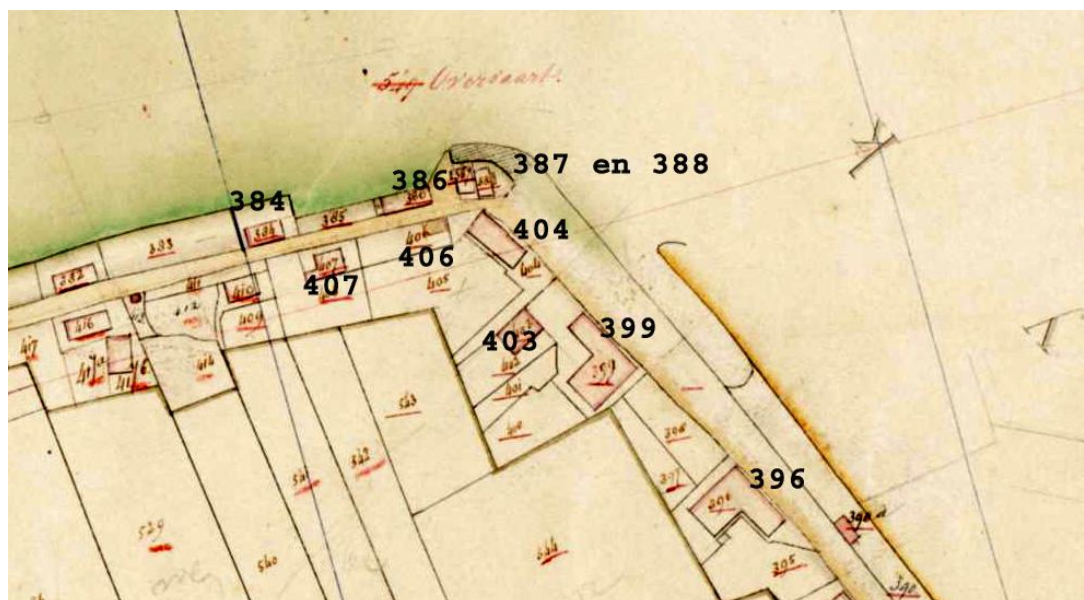
⁹⁸ Salha. Inventaris van de notariële archieven, 1585-1935. Toegangsnummer 0130. Notaris Nicolaas Buys van der Colff, Woudrichem, Minuutakten 1850-1851, Inventarisnummer 3489, akte 51, d.d. 30-7-1850

⁹⁹ Salha. Inventaris van de notariële archieven, 1585-1935. Toegangsnummer 0130. Notaris Nicolaas Buys van der Colff, Woudrichem, Minuutakten 1850-1851, Inventarisnummer 3489, akte 51, d.d. 26-4-1851

¹⁰⁰ BHIC. Memories van successie Heusden, deel 47. Toegangsnummer 036.03.08. Inventarisnummer 47, Akte 158, d.d. 8-12-1850

9. De familie Van 't Sant op het Hoekeinde in 1820/1832

Ter verduidelijking van het hiernavolgende wordt gestart met de kadastrale atlas uit 1832. Deze atlas was het eindproduct van een zeer omvangrijk project waarbij voor het eerst heel Nederland nauwkeurig werd opgemeten en van ieder perceel werd vastgelegd waarvoor het werd gebruikt en wie de eigenaar was¹⁹. Ieder perceel kreeg een nummer, waardoor het niet langer nodig was om de plaats van een perceel aan te duiden met 'grenzend aan'. Sleeuwijk had in die tijd circa 1100 inwoners¹ die voornamelijk langs de dijk woonden. Ook op het Zand en langs de huidige Rijksweg stonden enkele boerderijen. Afbeelding 24 is een gedeelte uit sectie B van de kadastrale kaart van De Werken en Sleeuwijk, die toen samen één gemeente vormden.

Afbeelding 24. Gedeelte uit Sectie B van de kadastrale kaart van de gemeente De Werken en Sleeuwijk uit 1832. Het betreft het gedeelte waar het Hoekeinde afbuigt naar het westen. Hier vertrok de veerdienst naar Gorinchem.

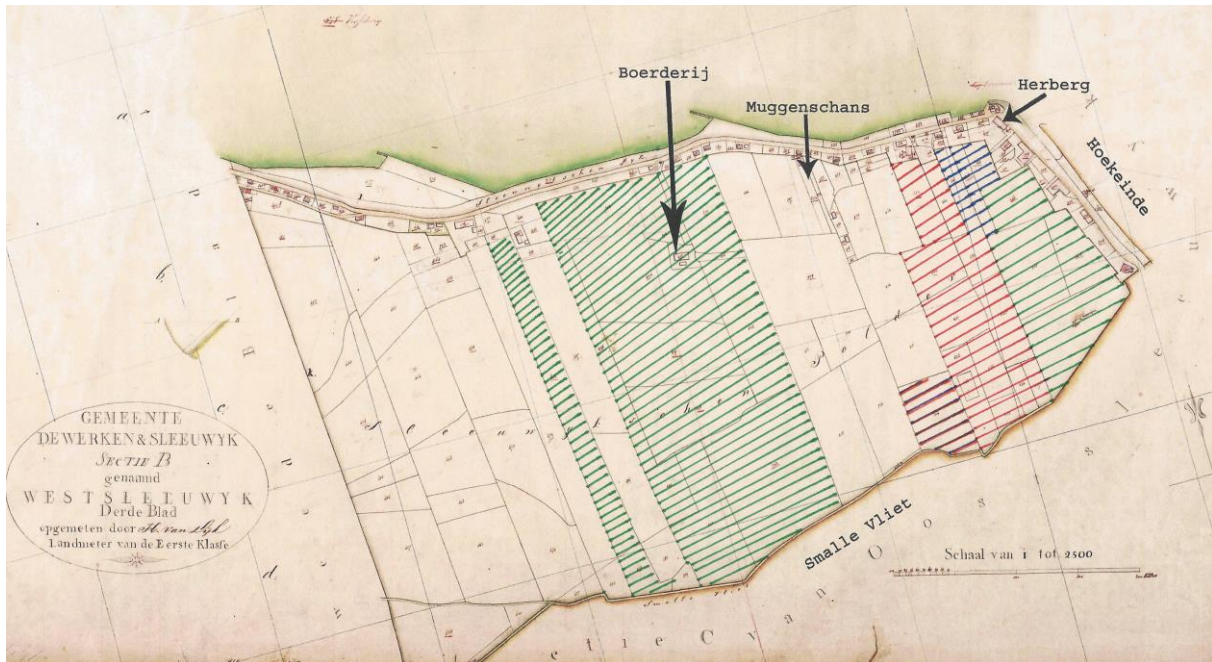
Tabel 2. Eigenaren in 1832 en eigenaren of bewoners rond 1950 van huizen op het Hoekeinde

Kadastraal nr ¹⁾	Eigenaar in 1832	Bewoner rond 1950 ³⁾
B-384	Wouter van Andel; bakker	Pelikaan; bakker
B-386	Anna Bijl ²⁾ ; kastelein	Meerburg, graanhandel
B-387	Havermans; schipper	Fam. Biesheuvel
B-388	A. Ottevanger; schipper	Fam. De man
		Postkantoor; familie Klootwijk
B-390a	B. Ewijk; schipper	Huis bestaat niet meer
B-396	Gerrit Rombout; winkelier/koopman	Sprenger; Veerhuis
B-399	Anna Bijl; kastelein	Fam. Van de Heuvel
B-403	Anna Bijl; kastelein. Dit was geen huis, maar een 'landgebouw', dus een schuur	
B-404	Anna Bijl; kastelein; herberg	Kooij; café-houder
B-406	Arie Blokland; schipper	Leen de jong; olieslager
B-407	Gerrit Rombout; winkelier/koopman	Boven: fam. Van Vuren Onder: schoenmaker Van de Bent en opslagruimte firma Meerburg

1) perceelnummer in 1832. 2) in het kadastrale register staat niet Anna Bijl, maar de weduwe van Willem van 't Sant en kinderen. 3) Veel van deze huizen zijn ongetwijfeld verbouwd of op dezelfde plaats opnieuw gebouwd tussen 1832 en 1950.

In tabel 2 is vermeld wie toen en wie in de vijftiger jaren van de vorige eeuw eigenaar en/of bewoner was van de betreffende huizen.

De niet-bebouwde percelen rondom de huizen waren meestal in gebruik als boomgaard of als tuin. Anna Bijl, de weduwe van Willem-3 van 't Sant bezat in 1832 op het Hoekeinde dus drie huizen en een stenen schuur, waarvan het pand op nr 404 een herberg/logement was. Daarnaast was ze in 1832 ook de eigenaar van de volgende percelen in dit gedeelte van Sleenwijk: 385, 398, 400 t/m 402, 405, 529 t/m 535 en 538 t/m 540. In totaal circa 6 ha, voornamelijk weiland of griend. Op afbeelding 25 is weergegeven waar Anna Bijl in 1832 op het Hoekeinde percelen landbouwgrond bezat.

Afbeelding 25. Een gedeelte uit de kadastrale kaart uit 1832. De eigendommen van de erfgenamen van wijlen Jacob Reepmaker, de ambachtsheer van Sleenwijk, zijn groen gearceerd. Kalisvaart was in de 20ste eeuw de laatste bewoner van de boerderij. De landerijen van Anna Bijl zijn rood gearceerd. De percelen die blauw zijn gearceerd waren in 1832 nog eigendom van de erfgenamen van Jacob Reepmaker, maar zijn daarna gekocht door Johannes van 't Sant. Rood/blauw gearceerd: ook door Johannes aangekocht.

In vier huizen woonden schippers, hetgeen bij een haven niet echt een verrassing is. Mogelijk waren enkele van deze schippers werkzaam bij de veerdienst naar Gorinchem en dus werknemers van Anna Bijl. Havermans en A. Ottevanger waren (ook?) marktveerschipper; zie H. 5 in bijlage 2.

In het kadaster staat niet Anna Bijl als eigenaar vermeldt, maar 'de weduwe + kinderen van Willem van 't Sant'. Deze bezitsaanduiding werd gebruikt omdat dit bezit ook de onverdeelde erfenissen van vader Willem-3 en van de overleden kinderen Maria en Hendrik Strikker omvatte.

In het kadaster wordt alleen de eigenaar van een huis vermeld, ook als die er niet woont omdat het verhuurd is.

Het huis op perceel B-399 (afbeelding 26) had Anna Bijl in 1820 gekocht van de herbergierster Jenette Verhagen en haar kinderen, erfgenamen van wijlen Peter van Beest, die soldaat was geweest bij de nationale militie. Zoals in hoofdstuk 7 is vermeld, was deze Peter de zoon van Neeltje Jacobs Snoek, die, na het overlijden van haar echtgenoot Claes Hendriks van 't Sant, in 1755 met Dirk Peters van Beest was getrouwd.

Afbeelding 26. Een foto die rond 1900 gemaakt zal zijn. Links het Veerhuis (perceel B-396) waar in 1820/1836 Gerrit Rombout woonde en rechts het huis dat Anna Bijl in 1820 kocht (perceel B-399), waar ze later zou gaan wonen en *‘waarin sedert veele jaren eene herberg en uitspanning met succes is uitgeoefend geworden’*. Collectie Nol Dekker

Afbeelding 27. In het huis links vooraan, perceel B-384, woonde al in 1811 een bakker. Vanaf 1877 woonde en werkte hier een bakker Pelikaan. Huizen rechts vooraan en achteraan: percelen B-407 en B-406. Collectie Nol Dekker

De foto in afbeelding 27 is waarschijnlijk in de jaren 20 of 30 uit de vorige eeuw gemaakt. Aan de huizen zal sinds 1832 wel het nodige zijn veranderd, maar het straatbeeld zal, de fietsen en de elektriciteitspalen uitgezonderd, wel ongeveer gelijk zijn gebleven. In de inleiding van hoofdstuk 8 is

vermeld dat in het begin van de 19de eeuw twee zussen van Willem-3, dus schoonzussen van Anna Bijl, op het Hoekeinde woonden. Elisabeth (x Dirk Teuling) woonde vrijwel zeker op nummer B-406 en Cornelia (x Gerrit Naijen) op nr B-407.

In 1820 werd gestart met het bijhouden van het bevolkingsregister. Het is dus bekend wie er toen op het Hoekeinde woonden. In dit eerste register staan data t/m 1825. Het volgende bevolkingsregister wat bewaard is gebleven begint in 1839. Informatie over de tussenliggende periode ontbreekt dus. Huisnummers werden pas vanaf het midden van de 19de eeuw toegepast en straatnamen eerst in de 20ste eeuw. Het bevolkingsregister in de 19de eeuw bestond dus louter uit een bak met gezinskaarten waarin de kaarten niet op alfabet, maar op volgorde van de huizen gerangschikt en genummerd waren.

Onder andere Rombout en Anna Bijl woonden in 1820 in hetzelfde huis als in 1832. Deze kunnen daarom als ijkpunt worden gebruikt. Bovendien mag worden aangenomen dat burens op elkaar volgende gezinskaarten hadden. Door één en ander te combineren kan ongeveer worden aangegeven wie waar op het Hoekeinde woonde in de periode 1820-1825. Men was vanaf de grens met Woudrichem gaan tellen.

- Gezinskaart 56: Gerrit Rombout, winkelier/koopman woonde op B-396. Zijn vrouw Elisabeth Donkenbeek, die eerder met de in 1801 overleden Nicolaas van 't Sant getrouwd was geweest, was op 8-1-1819 overleden. Gerrit x Elisabeth hadden drie dochters: Adriana (1804), Tonia (1805) en Otje (1809). Gerrit Rombout was tevens voogd van Klazina Dingena van 't Sant, die tot haar huwelijk in 1822 ook op dit adres woonde, net als haar toekomstige echtgenoot de Sleenwijkse schoolmeester Cornelis Tak.
- Gezinskaart 57: schipper Ewijk, woonde op B-390a
- Gezinskaart 58: Johannes van 't Sant (1804), de oudste zoon van Willem-3 van 't Sant x Anna Bijl, trouwde op 15 maart 1824 met Tonia Rombout, de dochter van buurman Gerrit Rombout. Op 20-8-1824 werd hun zoontje Willem geboren dat helaas al na enkele maanden overleed. Zij woonden waarschijnlijk in pand B-399.
- Gezinskaart 59: schipper Havermans woonde in het huis met het perceelnummer B-387
- Gezinskaart 60: idem schipper Ottevanger in B-388
- Gezinskaart 61: Pand B-404, d.w.z. de herberg. Hier woonde Anna Bijl met de kinderen Johanna, Helena en Willem-4. De naam van Maria is doorgestreept op de kaart, omdat zij in 1821 overleed. Johanna werd kennelijk ook Anna genoemd, want met deze naam staat ze in het bevolkingsregister. Op de kaart staan nog meer namen, bijna allemaal doorgestreept. Waarschijnlijk betreft dit personeel, of personen die tijdelijk in de herberg hebben gewoond. Dit geldt in elk geval voor Gerrit Naijen, de weduwnaar van schoonzus Cornelia van 't Sant. Hij overleed in 1827 op tachtigjarige leeftijd. De laatste jaren van zijn leven heeft hij dus in het logement gewoond.
- Gezinskaart 62: Het echtpaar Klaas Schouten x Anneke van 't Sant. Anneke was een dochter van Hendrikus van 't Sant, een halfbroer van Willem-3, de overleden echtgenoot van Anna Bijl. Zij woonden waarschijnlijk in het huis op perceel nr B-386. Hun zoontje Huibert overleed in 1821. Rond 1824 is het echtpaar vertrokken van het Hoekeinde naar een huis meer richting Woudrichem en staan ze geregistreerd op kaart 43.
- Gezinskaart 63: Het echtpaar Huibert van Arkel x Neeltje Dirkje van 't Sant met enkele kinderen. Neeltje Dirkje en haar zus Klazina Dingena waren dochters van Nicolaas, een neef van de overleden Willem-3. Ze zijn opgegroeid in het huis van hun stiefvader/voogd Gerrit Rombout, die naast B-396 ook het huis B-407 bezat. Huibert x Neeltje Dirkje woonden daarom waarschijnlijk in het laatstgenoemde huis. In 1820 verhuisde dit echtpaar naar een huis wat geregistreerd is op kaart nr 39. Wie er toen in nr B-406 woonde is niet duidelijk.
- Gezinskaart 66: Het echtpaar Hendrikus van 't Sant x Lijntje van Krugten met hun jongste dochter Willemke (1803). Zij waren de ouders van Anneke (kaart 62) en Hendrikus was de halfbroer van Willem-3, de overleden echtgenoot van Anna Bijl.

In 1820 woonden dus alle Van 't Santen in Sleenwijk op een kluitje bij elkaar op het Hoekeinde.

10 Generatie 6

De in het vorige hoofdstuk genoemde dochters van Nicolaas (Neeltje Dirkje, Klazina Dingena), en van Hendrikus (Anneken en Willemke) blijven verder buiten beschouwing. In hoofdstuk 10 staan drie kinderen van Willem-3 van 't Sant x Anna Bijl centraal: Johanna, Johannes en Willem-4. Over dochter Helena, die met Joris van de Heuvel trouwde, is in de archieven vrijwel geen informatie te vinden.

10.1 Johanna

Johanna was het oudste kind van Willem-3 en Anna Bijl. Ze was naar de moeder van Willem-3 genoemd, maar werd desondanks tijdens het leven van Anna Bijl, vaak Anna genoemd. Zo staat ze ook geregistreerd in het bevolkingsregisters van 1820 en 1839-1842, waarin de naam Johanna niet voorkomt. Pas bij het verdelen van de erfenis en na haar huwelijk verdwijnt de naam Anna en wordt het weer Johanna.

In het bevolkingsregister 1839-1842 staan Anna Bijl, Anna (=Johanna) van 't Sant en Johannes van 't Sant x Tonia Rombout met hun twee kinderen allemaal op kaart 51 geregistreerd. Het is niet helemaal duidelijk of ze toen in één huis woonden of in twee huizen vlak bij elkaar (B-386 en B-407). Ze woonden in elk geval niet meer in de herberg, want die was verhuurd of verpacht aan de herbergierster Gijsbertje Kolf (1782) en de logementhouder George Sebastiaan Kleeman (1797). De weduwe Adriana Blokland-Cornet was tapster en woonde ernaast in huis B-406.

In 1844 had Anna Bijl het huis B-399 laten verbouwen en was daar met haar dochter Johanna gaan wonen. Anna Bijl overleed in december 1850. Ze is tot haar dood door Johanna verzorgd en als dank kreeg Johanna een fors legaat boven haar wettelijk erfdeel. Dit extra legaat omvatte het huis waarin ze samen hadden gewoond (B-399), de boomgaardjes daar omheen (B-398, 400, 401 en 403), de schuur B-403, een aantal roerende zaken uit het huis en 4000 gulden aan contant geld⁹⁸.

Haar wettelijk erfdeel had een waarde van 10150 gulden⁹⁹. Dit omvatte de percelen B-385 en B-386 (samen 1200 gulden), roerende goederen ter waarde van 600 gulden en 17 uitstaande leningen voor een totaal bedrag van 8350 gulden. Johanna was, net als haar moeder, actief als lokale bank van lening waar men tegen een rente van 5% geld kon lenen. Met duizenden guldens aan contant geld in huis, moeten de dames toch een veilige opbergplaats gehad hebben.

Op het buitendijkse perceel B-385, een weiland, werd bij de verdeling van de erfenis de volgende erfdienstbaarheid gevestigd: *“Johanna moet dulden het halen van zand buitendijks gedurende het leven van gemelde Johannes, Helena en Willem van 't Sant en zulks tot hun eigen gebruik”*. Kennelijk was hier een pad vanaf de dijk naar het strand bij de rivier.

In 1856 verkocht ze het huis B-386 aan de schipper Dirk Havermans. In de 20ste eeuw was de graanhandel van Meerburg op dit perceel gevestigd¹⁰¹.

Op 21 oktober 1852, twee jaar na het overlijden van haar moeder, trouwde Johanna met Pieter Antonie Moermans die op 4 april 1805 in Gorinchem was geboren. Zij was 51 en hij 47 jaar toen ze trouwden. Hij was oorspronkelijk veehouder, maar volgens de bevolkingsadministratie was hij ‘zonder beroep’ bij zijn inschrijving in Sleenwijk. Het echtpaar werd lid van de christelijk afgescheiden kerk in Sleenwijk, de voorloper van de latere Gereformeerde Kerk. Broer Willem-4 was één van de voortrekkers van dit nieuwe kerkgenootschap. Broer Johannes is altijd hervormd gebleven. Johanna overleed op 9-5-1866. Exclusief een onbekende hoeveelheid baar geld, bezat het echtpaar aan huizen, landerijen en uitstaande leningen ruim 50.000 gulden ¹⁰²Er stonden 47 leningen in de boeken voor in totaal 24000 gulden. De rente bedroeg 5 % per jaar Hierop waren twee uitzonderingen:

- De christelijk afgescheiden gemeente uit Werkendam hoefde maar 3% te betalen over een lening van 1200 gulden.

¹⁰¹ BHIC. Digitale legger van het Historisch Kadaster

¹⁰² BHIC Nalatenschap Johanna van 't Sant. Memories van successie Heusden, deel 60, Toegangsnummer 0360.03.08; Inventarisnummer 60

- Broer Willem-4 had 1000 gulden geleend van zijn zus, ook ten behoeve van deze nieuwe kerk. Ondanks de familierelatie moest hij toch nog 4% rente betalen.

Pieter Antonie Moermans was de universele erfgenaam. Hij heeft niet lang getrouwd. Op 16-11-1866 trouwde deze rijke weduwnaar met de in 1842 geboren en dus 37 jaar jongere Heiltje van Andel. Het echtpaar kreeg drie kinderen die in 1868, 1871 en 1872 werden geboren.

10.2 Johannes

Johannes werd kennelijk Jan genoemd, want met deze naam wordt hij aangeduid in contracten e.d. Hij was op 15 maart 1824 getrouwd met Tonia Rombout, de oudste dochter van de burens, en het echtpaar kreeg drie kinderen:

- Willem: 20-8-1824 geboren en na enkele maanden overleden
- Elisabeth Pieterella: geboren op 18-12-1825
- Willem-5: geboren op 11-9-1829

Johannes had de pacht van de veerdienst naar Gorinchem van zijn moeder overgenomen en dat zal dus wel zijn voornaamste inkomstenbron zijn geweest. Toch wordt in de bevolkingsadministratie winkelier/koopman als zijn beroep vermeld. Hij woonde niet meer op perceel 399, maar op perceel 407. Dit huis was in 1832 eigendom van Gerrit Rombout, de vader van Tonia. Volgens het historisch kadaster hebben Huijbert en Maria, de broer en zus van Anna Bijl het in 1834 gekocht. Vier jaar later heeft Johannes van 't Sant het overgenomen en is er vervolgens met vrouw en kinderen gaan wonen. Hij heeft het pand uitgebreid en er een winkel gevestigd.

Zijn echtgenote Tonia Rombout overleed op 2-7-1846. In 1849 trouwde hij voor de tweede maal, nu met Geertje Willemina Sterrenburg (1821) uit Gorinchem. Dit huwelijk is kinderloos gebleven. Zoon Willem-5 en dochter Elisabeth woonden in 1849 nog thuis.

Afbeelding 28. Foto uit het begin van de 20ste eeuw. De twee schuren, waarvan de linkse al tot woonhuis is verbouwd, die Johannes van 't Sant in 1851 liet bouwen

Het is opvallend dat bij de verdeling van de erfenis van zijn moeder niet zijn broer Willem-4, de landbouwer die toen al op Vlietestein woonde, maar Johannes, de logementhouder en winkelier, het grootste gedeelte van de percelen weiland, bouwland en griend erfde. Hij erfde zelfs een vijftal percelen die aan het bedrijf van Willem grensden en dus ver van het Hoekeinde af lagen. Willem zijn erfdeel bestond grotendeels uit contant geld en schuldeiserpapieren

In 1851 liet Johannes 2 schuren/stalling bouwen, grotendeels op perceel B-405 (Afbeelding 28)

In de bevolkingsadministratie 1852-1861 hebben de huizen een nummer. Men is vanaf Werkendam gaan nummeren. Johannes woonde op nr 87 (= B-407). Op nr 88 (= B-386) woonde Dirk Havermans. Op nr 89 (= B-406) woonde de kramer Arie Kamsteeg, die met de tapster Adriana Cornet getrouwd was geweest. Johannes van 't Sant kocht dit huis in 1860. De herberg (B-404) had nr 91. Gijsbertje Kolf pachtte de herberg niet meer, maar werkte daar nog wel als tapster. Ze woonde op nr 91, waarschijnlijk het huis op perceel B-388. De weduwe Hardenberg was nu hoofdbewoonster van de herberg en had deze dus kennelijk gepacht. Ze is niet als herbergierster, maar als logementhoudster geregistreerd. In 1855 vertrok ze naar Utrecht. Er kwam geen opvolger hetgeen betekent dat Johannes of zijn zoon het beheer weer overgenomen had.

In 1857 en 1859 vonden er voor Johannes van 't Sant grote veranderingen plaats. Het pachtcontract voor de veerdienst werd door de gemeente Gorinchem per 1 oktober 1857 beëindigd¹⁰³. Gorinchem ging de veerdienst zelf exploiteren, mede omdat Van 't Sant niet in een stoomboot wilde investeren. Het personeel, zo werd door de gemeente bepaald, "*diende zich te onthouden van misbruik van sterke drank en diende ook de meeste bescheidenheid jegens passagiers in acht te nemen*". Blijkbaar was er op Van 't Sant en zijn personeel nogal wat aan te merken geweest.

De gemeente Gorinchem nam voor fl. 5600,- de schepen over waarmee de veerdienst door Van 't Sant werd onderhouden: een zeilveerpont, een pijper, vier zeilhengsten, zeven roeiboten en vier schietschouwen (bijlage 2).

Volgens het gemeentelijk jaarverslag over 1858 (het laatste volledige 'zeiljaar') waren er dat jaar 34.944 passagiers overgezet, plus 2035 paarden, 8109 runderen, een onbekend aantal andersoortig vee, 483 rytuigen en 1290 stuks goederen. Deze aantallen illustreren de grootte van het veerbedrijf.

Johannes was zo de inkomsten uit de veerdienst kwijtgeraakt. Zijn inkomsten uit de herberg annex logement waren ook minder vanzelfsprekend geworden omdat zijn zwager Werner Sprenger, die in 1832 met Otje Rombout was getrouwd, op het Hoekeinde met een concurrerend logement was gestart. Werner Sprenger was in 1798 in Werkel, een plaatsje in Hessen (Duitsland) geboren. Hij was eigenlijk veearts. Wanneer en waarom hij naar Sleenwijk is gekomen is niet bekend. Gerrit Rombout, de koopman en winkelier, die met de weduwe van Nicolaas van 't Sant was getrouwd (zie paragraaf 8.1), had kostgangers. Het lijkt zodoende waarschijnlijk dat Werner daar als kostganger is gekomen, verliefd is geworden op de dochter van Gerrit Rombout en nooit meer is weggegaan.

Om onduidelijke redenen werd het huis van Gerrit Rombout (B-396) in de dertiger jaren van de 19de eeuw enkele malen verkocht. In 1834 verkocht Gerrit Rombout het pand B-396 aan Huibert en Maria Bijl¹⁰⁴, broer en zus van Anna Bijl. Vier jaar later verkochten zij het aan de koopman Jan van 't Sant¹⁰⁵, die het vrij snel daarna weer aan Gerrit Rombout verkocht. Laatstgenoemde bleef volgens het bevolkingsregister wel steeds in dit huis wonen. Het is onverklaarbaar waarom deze transacties, waarvan notariële akten bestaan, niet vermeld zijn in het historisch kadaster. Na het overlijden van Gerrit Rombout op 18-12-1843 werd zijn dochter Otje eigenaar van het pand¹⁰¹. In het

¹⁰³ Bas van Beuzekom, René van Dijk en Rien Robijns (eindredactie): 'Gin gezeur, wij varen deur'. De geschiedenis van het veer in Gorinchem. Gemeente Gorinchem, juli 2000

¹⁰⁴ Salha. Inventaris van de notariële archieven, 1585-1935. Toegangsnummer 0130. Minuutakten 1834 notaris Staas van Diggelen, Woudrichem, Inventarisnummer 8899, d.d. 10-4-1834

¹⁰⁵ Salha. Inventaris van de notariële archieven, 1585-1935. Toegangsnummer 0130. Minuutakten 1838 notaris Staas van Diggelen, Woudrichem, Inventarisnummer 8903, d.d. 14-3-1838

bevolkingsregister wordt als beroep van haar echtgenoot soms veearts, maar meestal logementhouder vermeld. Zoals uit het vervolg blijkt had Werner andere ambities.

In 1859 nam het college van Gorinchem een besluit over wie (Sprenger versus Van 't Sant) het predicaat Veerhuis mocht gaan voeren. *“Willem van 't Sant, zoon van de laatste pachter, kwam graag in aanmerking. Zijn huis met stalling in Sleeuwijk kon wel 80 stuks vee bergen en hij was bereid f 200,- per jaar te betalen en de nodige diensten in het belang van het veer te bewijzen. Hij hoopte de wachtenden goed van spijs en drank te kunnen voorzien en zo zijn inkomen te verzekeren. Jammer genoeg voor hem besloot het college op 31 augustus zijn verzoek af te wijzen. Sinds de gemeente het veer in eigen beheer had genomen, had Van 't Sant de veerbeambten namelijk herhaaldelijk onbeleefd behandeld en tegengewerkt”*¹⁰³. Hoewel dit niet expliciet geverifieerd is, lijkt het vrijwel zeker te zijn dat toen de herberg Sprenger het officiële Veerhuis is geworden. In twee jaar tijd verdween zodoende de grond onder het bestaan van de familie Van 't Sant op het Hoekeinde. Genoemde Willem is Willem-5, de zoon van Johannes.

Een jaar eerder stond het volgende bericht in diverse landelijk bladen, waaronder ook de “Oprechte Haarlemsche Courant”¹⁰⁶:

Dankbetuiging

“De ondergeteekende gevoelt zich gedrongen, langs dezen weg openlijk zijnen dank te betuigen, voor de hulp en den bijstand zoo edelmoedig als menschlievend, aan hem en de zijnen bewezen, bij gelegenheid van het onheil hem in den laten avond tusschen den 7^{den} en 8sten October getroffen. In het bijzonder betuigt hij dezen zijnen dank, aan het hoofd van het Bestuur dezer Gemeente: den Edelachtbare Heer A. Verschoor en den Heer W. van 't Sant, door wiens edelmoedige hulp in onzen treurigen toestand, ons lot enigzins is verzacht. Naast God die aller harten geliefde te buigen, is hij aan U edele menschenvrienden allen dank verschuldigd. De alles magtige God vergelde U mildelijk, wat Gij lieden aan hem en de zijnen hebt bewezen.

Sleeuwijk, den 19^{den} November 1858 “ W. Sprenger

Wat een mooie formuleringen!! Het in deze tekst genoemde onheil is de brand die het huis/Veerhuis van Werner Sprenger had verwoest. A. Verschoor en W. van 't Sant (= Willem-4, de broer van Johannes) waren toen respectievelijk burgemeester en wethouder van de Gemeente De Werken en Sleeuwijk. Mogelijk was de brand aangestoken, maar de dader was spoorloos.

Twee jaar later veranderde dat. Op 15-4-1861 stond het volgende bericht in de “Leydse Courant”:

“Omtrent het ontdekken van de personen, die zich nu twee jaren geleden te Sleeuwijk aan brandstichting hebben schuldig gemaakt, meldt men van daar nog het volgende: Onlangs ontstond er, in eene algemeene gelagkamer eener herberg, eene woordenwisseling tusschen zekeren van Drunen en zekeren van 't Sant. Van Drunen maakte zich zoo boos over de hem toegevoegde woorden, dat hij aan den veldwachter, die zich mede in de gelagkamer bevond, verklaarde, dat hij hem een geheim zou openbaren, 't welk hem en van 't Sant in het ongeluk zou storten. In de eerste opwelling van drift volgde hij de stem van zijn hartstogt en openbaarde dien beambte dat hij, nu twee jaren geleden, het huis van den heer Sprengers te Sleeuwijk had in brand gestoken; dat van 't Sant zijn medeplichtige was en dat deze hem door geld en belofte daartoe had omgekocht. Uit de gehouden instructiën moeten zware vermoedens tegen van 't Sant gerezen zijn. Hij behoort tot den gegoeden stand en is heden met eigen, met twee paarden bespannen rijtuig, te 's Hertogenbosch gevankelijk overgebracht “.

De van 't Sant die in deze tekst wordt genoemd, is Johannes van 't Sant. Het is bijna een operette: een veldwachter die in de herberg zit, een woedende brandstichter, een beschuldigde aanstichter die uiteraard alles zal ontkennen, maar die in zijn eigen rijtuig naar de gevangenis werd afgevoerd. Wegens gebrek aan bewijs werd Johannes van 't Sant na twee maanden preventieve hechtenis weer vrijgelaten. Lang niet iedereen was overtuigd van zijn onschuld. In “Het Algemeen Handelsblad” van 15 juni 1861 werd hij aangeduid als “De beruchte J. van 't Sant”. Van Drunen kreeg de doodstraf

¹⁰⁶ 47. www.delpher.nl ; een digitale entree naar artikelen in landelijke dagbladen vanaf circa 1830

omdat hij brand had gesticht in een huis waar mensen lagen te slapen. Deze doodstraf moest worden uitgevoerd “op een der openbare pleinen binnen deze stad” (Rotterdamsche Courant, 15-07-1861).

Een paar maanden later stond Johannes weer voor de rechtbank in Den Bosch (Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant, 16-09-1861):

“De zaak van den bekenden van ’t Sant uit Sleeuwijk werd j.l. dinsdag voor de regtbank te te ’s Bosch behandeld. Zoo als bekend is was hij aangeklaagd wegens het doen opmaken van een vals proces-verbaal wegens diefstal tegen zekere Wilh. Huijsmans. Evenals altijd werd van ’t Sant met zijn eigen, door een koppel paarden bespannen rijtuig naar het gebouw gebracht. Het O.M. requireerde eene eenzame opsluiting gedurende eene maand, twee geldboeten, respectievelijk groot f. 25 en f. 50 en in de kosten. Behalve deze zaak is van ’t Sant ook verschenen op de civiele rol. Hij is door genoemde Wilh. Huijman daar geroepen tot veroordeling in eene som van f. 2000 wegens schadevergoeding en tot verbetering in eer en goede naam geleden, tengevolge van bovengenoemden tegen haar uitgebragte laster. Toen van ’t Sant en consorten van de openbare terechtzitting huiswaarts keerden, ontstond er tusschen hen op een uur afstands van ’s Bosch eenige oneenigheid, die weldra tot dadelijkheden oversloeg, en waardoor nogal eene aanmerkelijke bloedstorting plaats had. Van ’t Sant vervulde weder de hoofdrol. De regtbank zal dus binnen kort voor haren getrouwen cliënt weder eene zaak kunnen behandelen”.

De ironie spreekt voor zich. Drie dagen later volgde uitspraak door de rechtbank. Johannes werd vrijgesproken in de zaak tegen Wilh. Huijman. Dus: “Van ’t Sant is alzoo tot heden wederom gelukkig uit de handen der justitie gevallen” (“De Noord-Brabander: Staat- en Letterkundig dagblad”, 19-9-1861). Over de bloedneus wordt niets meer vermeld.

Johannes overleed op 25 mei 1864 op 62-jarige leeftijd in zijn woning op nr 87. Zijn weduwe is weer teruggegaan naar Gorinchem.

10.3 Willem-4

Willem-4, de volgende in de afstammingslijn van de Van ’t Santen, was de jongste zoon van Willem-3 x Anna Bijl. Hij werd op 1 februari 1812 in Sleeuwijk gedoopt, samen met zijn tweelingbroer Hendrik Strikker, die in 1818 overleed. Hij groeide op in de herberg op het Hoekeinde.

In 1822 kocht zijn moeder voor 5030 gulden de boerderij Vlietestein en circa 22 bunder land van de erfgenamen van Tieleman van Poederoijen. Willem-4 zou hier later gaan wonen. Of dat toen al voorzien was, is onbekend. Anna Bijl kan de boerderij ook louter als geldbelegging hebben gekocht. Op de gezinskaart in het bevolkingsregister 1820-circa 1825 is de naam van Tieleman van Poederoijen doorgestreept en werd deze vervangen door Teunis Ottevanger met zijn gezin. Laatstgenoemde ging dus op Vlietestein wonen. Deze Ottevanger was geen arbeider, maar een bouwman hetgeen betekent dat hij de boerderij gepacht had.

Willem-4 trouwde op 8-3-1838 met Adriana van der Beek die op 24 augustus 1819 in Waardhuizen was geboren¹⁰⁷. Op de trouwakte is als beroep van de bruidegom merkwaardig genoeg ‘particulier’ vermeld. Hij kon dus nog niet veel en moest het ‘boer zijn’ nog leren. Hij had al wel “voldaan aan zijne verplichting ten aanzien der Nationale Militie”. Zijn naam ontbreekt echter in de militieregisters hetgeen betekent dat hij of uitgeloot was of dat hij voor een vervanger had betaald. Zijn echtgenote was pas 18 jaar, maar had al wel een beroep: landbouwster! Adriana was de jongere zus van Johanna van der Beek die een jaar eerder met ds George Frans Gezelle Meerburg was getrouwd.

Deze dominee was in 1833 als predikant in Almkerk bevestigd, maar werd als aanhanger van de zogenaamde ‘afscheiding’ van de hervormde staatskerk in 1834, die uiteindelijk in het ontstaan van de Gereformeerde Kerk zou resulteren, in 1835 afgezet door de kerkenraad. Het ultieme bewijs dat hij

¹⁰⁷ BHIC. Huwelijksregistratie Emmikhoven en Waardhuizen, 1838. Toegangsnummer 50, Inventarisnummer 2277, akte 1

een aanhanger van deze nieuwe kerkelijke stroming was, was het feit dat hij tijdens de kerkdienst alleen psalmen en geen gezangen liet zingen! Via repressie heeft de overheid geprobeerd het ontstaan van een nieuw kerkgenootschap te verhinderen, maar na verloop van enkele jaren werd dit toch als een realiteit geaccepteerd. Ds Gezelle Meerburg werd predikant van de Christelijk Afgescheiden Gemeente van Almkerk-Nieuwendijk.

In Sleeuwijk werd in 1835 de “Christelijke Afgescheiden Gemeente” gesticht. Willem-4 van ’t Sant was duidelijk een aanhanger van deze nieuwe kerk, want hij werd in 1836, op 24-jarige leeftijd, diaken, en zou tot op hoge leeftijd functies in deze kerk blijven vervullen¹⁰⁸. De nieuwe kerk in Sleeuwijk werd in 1840 door de overheid erkend en in 1842 werd het kerkgebouw aan het Kerkeinde in gebruik genomen.

Drie maanden na zijn huwelijk met Adriana, kocht Willem de boerderij Vlietestein met de daarbij behorende grond van zijn moeder voor 6300 gulden. Daar woonde sinds 1822 of 1823 de ‘bouwman’ Teunis Ottevanger met zijn gezin die de boerderij gepacht had. In eerste instantie zijn ze daar ook blijven wonen, want in het bevolkingsregister 1839-1842 staan beide gezinnen op één kaart geregistreerd. Mogelijk is Teunis Ottevanger daar nog blijven wonen omdat hij Willem-4 ‘het boeren’ moest leren.

Overigens lag Vlietestein niet langer aan de Lage Wegh, maar aan de Groote Weg van Brussel naar Amsterdam, de latere Rijksstraatweg, die rond 1820 was aangelegd.

Het echtpaar kreeg 11 kinderen:

- Willem-6: 26/12/1838 – 6/10/1900
- Govert: 24/9/1840– 1874
- Johannes: 31/7/1842 – 1873
- Aletta: 21/6/1843 – 1873
- Willemina: 29/9/1845 – 1911
- Adrianus: 10/9/1847 – 1913
- Maria: 20/5/1849 – 1916
- Hendrina: 29/4/1851
- Strikkerina: 17/5/1853– 1854
- Strikkerina: 20/1/1855 – 1859
- **George Frans:** 11/4/1857 – 5/8/1929

Het jongste kind, George Frans, werd vernoemd naar zwager Ds George Frans Gezelle Meerburg die op 12-12-1855 was overleden.

De maatschappelijke betekenis van Willem-4 voor het dorp Sleeuwijk kan het beste worden geïllustreerd met de volgende tekst die na zijn overlijden in de Nieuwe Gorinchemsche Courant werd geplaatst¹⁰⁹:

“Gisteravond kwam in deze gemeente [Sleeuwijk] de tijding van het overlijden van iemand die hier overal bekend was, en wat meer zegt, een belangrijke rol in deze gemeente heeft vervuld. Wij bedoelen den heer W. van ’t Sant, die gistermorgen in den hoogen leeftijd van bijna 84 jaar overleed. Den 1sten Februari 1812 alhier geboren, heeft hij, van af betrekkelijk jeugdigen leeftijd tot zijn 80ste jaar met waardigheid de betrekking van ouderling waargenomen in de toenmaals Chr. Geref. Kerk [vanaf 1892 Gereformeerde kerk], voor welke hij meer dan een halve eeuw een der hechtste steunpilaren geweest is, zoodat zijn naam het nageslacht nog lang der vergetelheid ontrukkt zal blijven. Maar niet alleen op kerkelijk, doch ook op politiek gebied was de heer van ’t Sant lang geen onbekende. Immers een reeks van veertig jaren behartigde hij als lid van den gemeenteraad de belangen van Dewerken en Sleeuwijk, waarvan hij omstreeks 20 jaren de functie van wethouder vervulde.”

Dit is wel een groot contrast met het verloop van het leven van zijn broer Johannes op het Hoekeinde.

¹⁰⁸ C. De Gast. Afscheiding en Doleantie in het land van Heusden en Altena. Stichting Zuidelijk Historisch Contact, Tilburg, 1989

¹⁰⁹ Nieuwe Gorinchemsche Courant; digitaal via Internet beschikbaar

In het bevolkingsregister 1851 – 1860 hebben de huizen voor het eerst een nummer. Vlietestein had nummer 108. Daar woonde alleen de familie van 't Sant. Er was ook een nummer 108a; daar woonde het gezin van Arie van de Heuvel. Dit zal de nieuwe woning aan de overkant van de weg geweest zijn, die in 1854 was gebouwd en waar in de jaren 50 van de vorige eeuw de broers Piet en Wimke Colijn woonden.

In hun gezinsleven hebben Willem-4 x Adriana het nodige te verwerken gekregen. Beide Strikkerina's zijn jong overleden. Govert trouwde op 12-5-1864 in Dussen met Elizabeth Verschoor. Het echtpaar ging op nr 110 wonen. Elizabeth Verschoor overleed echter al op 9-7-1866, en Govert acht jaar later, kinderloos. Zoon Johannes stierf op 4 Juni 1873 aan typhus. Dochter Aletta was vier dagen eerder overleden (ook typhus?). Johannes en Aletta waren niet getrouwd.

Zakelijk ging het Willem-4 wel voor de wind. Hij breidde het bedrijf uit en in 1851 erfde hij van zijn moeder Anna Bijl Fl. 10500, voor circa 2/3 bestaande uit baar geld en schuldeiserpapieren. De verbouw van de boerderij waarbij deze het sobere, neo-klassistische aanzien kreeg (Afb. 2) zal wel in deze tijd hebben plaatsgevonden. Hij trof ook voorbereidingen voor de toekomst. Van zijn 5 zoons waren er twee overleden, en was de oudste, Willem-6, na zijn huwelijk met zijn achternichtje Antonia Adriana van Arkel, de dochter van Neeltje Dirkje van 't Sant, naar de Haarlemmermeer vertrokken. Er waren dus nog twee zonen over waarvoor wat geregeld moest worden: Adrianus en de 10 jaar jongere George Frans.

Afbeelding 29 Een foto van de Rijksstraatweg (de Groote Weg van Brussel naar Amsterdam !!) rond 1900. Rechts vooraan: het huis dat Willem van 't Sant in 1877 voor zijn zoon Adrianus liet bouwen en waar later de familie Visser woonde. Daarachter, niet goed zichtbaar: Vlietestein. Links, half verscholen achter de bomen, het huis waar in de 20ste eeuw Piet en Wimke Colijn woonden.

Uit kadastrale gegevens blijkt dat hij in 1877 naast Vlietestein een tweede boerderij liet bouwen (Afbbeelding 29). Hier ging Adrianus wonen. In 1884 droeg hij een groot aantal percelen over aan zijn toekomstige erfgenamen. Met name Willem-6, die toen nog in de Haarlemmermeer woonde, en Adrianus kregen nogal wat grond toebedeeld. Het is opvallend dat George Frans, de jongste zoon, die

in 1879 was getrouwd en bij zijn schoonouders inwoonde, slechts één perceel kreeg. Ook toen Willem-4 in 1895 uit Sleeuwijk vertrok en de resterende percelen verdeeld werden, kreeg George Frans minder grond dan Adrianus. Een duidelijke verklaring voor dit verschil ontbreekt. Mogelijke prefereerde George Frans bij de verdeling contant geld boven grond, omdat hij van zijn schoonvader ook grond zou erven.

In de laatste decaden van de 19de eeuw werd de nummering van de huizen enkele malen veranderd waardoor het vaak niet goed mogelijk is om, uitgaande van het bevolkingsregister, vast te stellen wanneer wie waar woonde. Er kwam ook een informatiebron bij, nl.: De Nieuwe Gorinchemsche Courant, waarin vanaf 1877 regelmatig berichtjes over leden van de familie van 't Sant stonden. Zo stond er b.v. vrijwel jaarlijks een bericht in dat eerst Willem-4 en later George Frans van 't Sant fruit-op-stam te koop aan bood.

In 1882 overleed Willem's echtgenote Adriana van der Beek en twee jaar later verliet de laatste dochter het ouderlijk huis. Hendrina trouwde in 1884 met Cornelis van Leeuwen uit Gameren. Over deze Hendrina stond op 20-10-1880 het volgende in de Nieuwe Gorinchemsche Courant:
“Men herinnert zich nog wel den gruwelijken moord, die 18 Nov. 1879 te Sleeuwijk gepleegd is op de dienstmeid van den landbouwer T. Smookers. De dader is ontdekt en veroordeeld. Op de aanwijzing daarvan was door Smookers fl. 500,- uitgelooft, die verdiend zijn door Mej. Hendrina van 't Sant dochter van den wethouder, den heer W. Van 't Sant te Sleeuwijk. Zij heeft de fl. 500,- aangenomen, maar niet ten eigen bate aangewend, doch verdeeld onder enige met het opsporen van den moordenaar belaste politiebeambten en particulieren, waaronder de vader van de verslagene en de twee personen die voor dit feit zoovele dagen onschuldig in de gevangenis hebben doorgebracht, alsmede aan de armbesturen van de beide te Sleeuwijk bestaande kerkgenootschappen”.

In de 80-er jaren van de 19de eeuw was er een wereldwijde landbouwcrisis, waardoor de prijzen die de boeren voor hun producten kregen sterk daalden. Misschien was dat de reden waarom Willem-4 van 't Sant de pacht van diverse percelen grond in de Uppelschen polder en ook elders niet wilde verlengen. Daarnaast verkocht hij ook een griend.
Langzamerhand begon hij ook voor publieke functies te bedanken, die vaak door zijn zonen werden overgenomen.

Op 23 april 1893 stond de volgende advertentie in de Nieuwe Gorinchemsche Courant:
*“De notaris Van Moock te Woudrichem zal woensdag 3 mei 1893, voorm. 9 uur, ten woonhuize van den Heer W. Van 't Sant aan den Straatweg te Sleeuwijk, om kontant geld, verkoopen: 2 veeren Bedden met toebehoren, Pendule, Spiegels, Schilderijen, Kabinet, Chiffoniere, Kachel, Arreslede, Vissersboot en wat verder zal worden voorgebracht. **Zegt het voort**”.*
‘Dat wat verder zal worden voorgebracht’ bleek heel veel te zijn. De notaris schreef uiteindelijk vier pagina's vol¹¹⁰. Alles werd verkocht, tot een muizenval toe die 20 cent opbracht.
Er werd dus in elk geval een groot gedeelte van de inboedel van Willem-4 van 't Sant verkocht. Dat is een beetje vreemd, want hij bleef nog tot 1895 in Sleeuwijk wonen. Dit kan alleen maar betekenen dat hij kleiner ging wonen, mogelijk in het achterhuis. Zijn huisnummer werd 169. Het was de bedoeling dat George Frans vervolgens met zijn gezin op Vlietestein zou gaan wonen. Het is zeer waarschijnlijk dat dit ook daadwerkelijk in 1893 gebeurd is, maar volgens het bevolkingsregister 1881 – 1900 vond de inschrijving op het nieuwe adres pas bij de volkstelling van 1899 plaats. Zijn schoonvader Leendert Snoek was mee verhuisd en staat als zijn kostganger in de gemeentelijke administratie. Vlietestein kreeg huisnummer 170, het huis daarnaast, waar zijn broer Adrianus woonde, werd nummer 171.

In 1895 verkocht Willem-4 Vlietestein en het huis ernaast aan resp. George Frans en Adrianus, waarna hij verhuisde naar zijn dochter Willemina in Meerkerk, waar hij in 1896 overleed.

¹¹⁰Salha. Inventaris van de notariële archieven, 1585-1935. Toegangsnummer 0130. Minuutakten 1893 notaris J.H. van Moock, Woudrichem, Inventarisnummer 3520, d.d. 3-5-1893

In 1896 veilden zijn erfgenamen circa 10 ha grond, voor een groot gedeelte gelegen in Uitwijk en Emmikhoven¹¹¹. Deze percelen zullen wel tot de erfenis van Adriana van der Beek, de echtgenote van Willem, behoord hebben. Zij was afkomstig uit Emmikhoven. Adrianus en George Frans kochten bij deze veiling geen grond.

¹¹¹ Nieuwe Gorinchemsche Courant; d.d. 20-8-1896

11 Generatie 7

11.1 De kinderen van Johannes: Willem-5 en Elisabeth Pieterella

Johannes overleed in 1864 in zijn huis met winkel op nr 87 (B-407 op afbeelding 24). Zijn tweede echtgenote, Geertje Willemina Sterrenburg, kreeg een legaat van 4500 gulden en mocht uiteraard haar sierraden en persoonlijke bezittingen houden, maar alle overige bezittingen erfden Willem-5 en Elisabeth Pieterella^{112,113}. Willem-5 was logementhouder, en woonde in 1864 weer in het logement/de herberg op nr 92. De laatste pachter van het logement, de weduwe Hardenberg, was in 1855 vertrokken. Elisabeth Pieterella woonde bij haar vader in huis en was ‘winkelierster’ volgens de bevolkingsadministratie.

De nalatenschap van Johannes omvatte aan onroerende goederen:

- Het huis annex winkel (nr 87)
- De herberg met de twee schuren die in 1851 daarbij waren gebouwd (nr 92)
- Nog een schuur (de zogenaamde keet)
- Het huis dat hij in 1860 van Blokland had gekocht (perceel B-406)
- Op het Hoekeinde 7 ha bouw- en weiland en 4 percelen griend langs de Smalle Vliet. Dit was niet verhuurd, maar bestemd voor eigen gebruik
- Elders in het dorp:
 - 2,2 ha griend langs de Beytels kil; eigen beheer¹¹⁴
 - 8,2 ha bouw-/weiland; verhuurd
 - Voor 1/3 eigenaar van 11 percelen (totaal 10,2 ha) bouw-/weiland. Dit aandeel, een onverdeelde boedel, had hij van zijn eerste echtgenote Tonia Rombout geërfd. Willem-5 en Elisabeth Pieterella bezaten ook ieder 1/3 deel.

De boedelbeschrijving van de inhoud van de panden 87 en 92 vergde twee dagen. De inventaris van de winkel op nr 87 omvatte niet alleen kruidenierswaren zoals koffie, thee, grutten, meel, suiker, enz. maar ook:

- 86 flessen likeuren
- 8 flessen rum
- 5 flessen cognac
- 12 kannen brandewijn
- 12 kannen jenever, en in de pompkelder van het huis nog eens 70 kannen jenever.

Dus bijna een slijterij. Een kan jenever kostte 55 cent. Daar kon je ook een half pond koffie voor kopen.

In het logement op nr 97 stonden, verdeeld over een aantal kamers 15 tweepersoons bedden. De waarde van zo’n, in feite tweedehands bed varieerde van fl. 45,- tot fl. 70,-. In de bierkelder stonden 100 kruiken bier à 21 cent per stuk. In de wijnkelder lagen 40 flessen, à 75 cent per fles. Er was uiteraard een gelagkamer met een biljart, waarde fl. 400,-, een buffet met toonbank, een uittrektafel, 4 kleine tafeltjes, 26 stoelen, een bank, een klok en een kachel.

Johannes had twee schuren laten bouwen. In de ene stonden o.a. een kar en twee rijtuiggen – een vigilante en een barouchette – en de paarden: één zesjarige merrie en twee aftandse merries. In één van

¹¹² Salha. Inventaris van de notariële archieven, 1585-1935. Toegangsnummer 0130. Notaris W.J. van der Elst, Werkendam. Testament: Minuutakten 1864-II, Inventarisnummer 3412; akte 114, d.d. 25-7-1864. Boedelbeschrijving: Minuutakten 1865-I; Inventarisnummer 3413, akten 39 t/m 41, d.d. 4-6-1865; Verdeling boedel: Inventarisnummer 3413, d.d. 27-4-1865

¹¹³ BHIC Memorie van successie Johannes van ’t Sant. Memories van successie Heusden, deel 58. Toegangsnummer 036.03.08. Inventarisnummer 58, akte 152, d.d. 25-11-1864

¹¹⁴ Griendhout was in die tijd geld waard. Er werden diverse kwaliteiten hout geoogst zoals het volgende illustreert: op 24-10-1918 werd in de Nieuwe Gorinchemsche Courant aangekondigd dat in opdracht van G.F. van ’t Sant en enkele andere griendeigenaren geveild zou worden: 12200 bos Grauwe Band, 3300 bos Bitter en bijna 5 ha Lotband. Nu zijn dit raadselachtige begrippen, maar in 1918 wisten veel mensen dat dit bepaalde kwaliteiten griendhout betrof.

deze rijtuigen was Johannes in 1861 gevankelijk naar 's Hertogenbosch vervoerd! In de andere schuur stonden een tilburry (een tweewielig sportrijtuig), zes kalveren, een blauwe melkkoe en een witbonte melkkoe. Ook lag hier voor fl. 120,- hooi opgeslagen. Op het erf stond ook nog een schelf hooi. De waarde van de mesthoop werd geschat op fl. 65,- Mest was toen nog wat waard! Johannes bezat nog één zeilboot. Deze lag in de haven, maar was kennelijk grotendeels versleten, want nog slecht fl. 45,- waard.

Johannes was rijk toen hij overleed. Hij bezat 60.000 gulden aan geld en goederen. Na aftrek van de kosten erfden beide kinderen ieder 27895 gulden, voornamelijk in de vorm van onroerende goederen.

Zoon Willem erfde nr 92, maar was duidelijk niet van plan om als logementhouder door het leven te gaan. Op 1 februari 1865 werd in de Haarlemsche Courant het logement te huur of te koop aangeboden (Afb. 30). Pieter Gerardus 't Hooft, koopman en poelier, en Heiltje Groenenberg, logementhoudster, beiden uit Gorinchem, werden de nieuwe huurders. Ze werden op 13-7-1865 in het bevolkingsregister van De Werken en Sleeuwijk ingeschreven.

Afbeelding 30 Advertentie in de Haarlemsche Courant (1-2-1865)

Willem-5 was toen al uit Sleeuwijk vertrokken. Hij was op 31-3-1865 in Slidrecht getrouwd met Maria Baan (1821) en hij werd op 26-5-1865 uitgeschreven uit het bevolkingsregister wegens vertrek naar de woonplaats van zijn echtgenote. Hij overleed op 2 mei 1890 in Giessendam.

Pieter Gerardus 't Hooft, kastelein, en Heiltje Groenenberg gingen in 1868 weer terug naar Gorinchem. Op 12 mei 1868 werd Hendricus Mourik uit Tiel ingeschreven op nr 92. Zijn beroep: kastelein. Hij huurde het logement in eerste instantie, maar in 1869, toen Willem-5 praktisch al zijn bezittingen in Sleeuwijk verkocht, kocht hij het logement en de schuren voor 5000 gulden¹¹⁵. De volgende eigenaar was Pieter de Waal, die in 1883 naar de USA vertrok. In 1887 werd Pieter Kooij, herbergier, op dit adres ingeschreven. Het werd café Kooij, een naam waaronder het in de jaren 50 van de vorige eeuw nog bekend was. Daarna is het gebouw nog een poosje als jeugdhuis van de gereformeerde kerk gebruikt, waarna het bij de dijkverzwaring werd afgebroken.

Elizabeth Piernella erfde nr 87, bleef daar wonen en zette in eerste instantie de winkel voort. Op 3-2-1875 trouwde ze echter met Gerrit Schouten en vertrok naar Almkerk. Het echtpaar W. Wieringa x Adriana Verboom zetten de winkel voort. Dat was kennelijk niet lonend want vanaf 31-1-1881 woonde de onderwijzer Hakkers met zijn echtgenote op dit adres en was de winkel dus opgeheven. Op 10 april 1884 werd Elisabeth Piernella weer ingeschreven in Sleeuwijk, op het adres van haar oom Willem-4 aan de Rijkstraatweg. Drie weken later, op 30 april 1884 ging ze weer terug naar Almkerk. Een opmerkelijk intermezzo, wat suggereert dat er huwelijksproblemen waren. Men kan zich afvragen of de ouderling Willem-4 van 't Sant daar veel begrip voor heeft gehad.

¹¹⁵ Salha. Inventaris van de notariële archieven, 1585-1935. Toegangsnummer 0130. Notaris W.J. van der Elst, Werkendam. Minuutakten 1869-I, Inventarisnummer 3421, akte 85, d.d. 5-7-1869

Gerrit Schouten overleed op 19-2-1885. Vier jaar later, op 20-6-1889, kwam Elisabeth Pieterella definitief terug naar Sleeuwijk. Ze ging niet in de voormalige winkel wonen, maar in een huis naast de gemeentesecretaris op het Hoekeinde, iets ten oosten van het Veerhuis van Sprenger. Ze was nu ook niet langer Nederlands Hervormd maar Gereformeerd. Ze financierde het orgel in de kerk, zoals de volgende tekst op één van de orgelpijpen illustreert:

“Dit orgel is geschonken door wijlen mejuffrouw Elisabet Pieterella van ’t Sant -26 februari 1894”¹¹⁶.

Ze overleed op 21-12-1893. In haar testament was het legaat opgenomen dat de kerk haar huis met tuin op het Hoekeinde (B-407) zou erven met de bepaling dat *“het moest strekken tot oprichting van ene christelijke school te Sleeuwijk”*¹¹⁷. De diaconie van de Gereformeerde Kerk kreeg een legaat van 1000 gulden. Haar achterneef Huibert Huibertzoon van Arkel erfde de resterende bezittingen.

11.2 De kinderen van Willem-4 van ’t Sant x Adriana van der Beek

Zoals in paragraaf 9.3 is vermeld, zijn van de elf kinderen de beide Strikkerina’s op jonge leeftijd, en Govert, Johannes en Aletta op volwassen leeftijd, maar zonder nageslacht, overleden. De dochters Willemmina, Maria en Hendrina zijn na hun huwelijk uit Sleeuwijk vertrokken. Voor de onderhavige tekst zijn dus alleen Willem-6, Adrianus en George Frans relevant.

Willem- 6, de oudste zoon, werd op op 26-12-1838 te Sleeuwijk geboren. Hij trouwde op 16-8-1862 met Antonia Adriana van Arkel, de dochter van Huijbert van Arkel x Neeltje Dirkje van ’t Sant. Het echtpaar verhuisde naar de Haarlemmermeer, waar al hun kinderen zijn geboren:

- Willem-7: 12/9/1863 - 10/11/1863
- Willem Huibert: op 19-9-1864 geboren
- Gerrit Nicolaas: op 8-2-1867 geboren
- Adriaan: op 26-9-1868 geboren en in 1946 in de Haarlemmermeer overleden
- Neeltje Dirkje: op 11-6-1870 geboren
- Strikkerina: op 25-2-1872 geboren.
- Antonia Adriana: op 26-7-1873 geboren.
- Govert: op 19-9-1875 geboren
- Willemmina: op 21-6-1877 geboren en op 4-2-1946 in de Haarlemmermeer overleden.

Drie kinderen - Willem Huibert, Gerrit Nicolaas en Neeltje Dirkje - emigreerden naar de USA.

Antonia stierf in 1883 en toen Adriaan de boerderij had overgenomen kwam Willem-6 in 1894 terug uit de Haarlemmermeer, samen met zijn kinderen Strikkerina (1872), Govert (1875) en Willemmina (1877). Dochter Antonia Adriana woonde al sinds 1889 bij haar oom Adrianus van ’t Sant en tante in Sleeuwijk. Willem ging met zijn kinderen op het adres wijk B nr 105 wonen. Waar dat was is niet uitgezocht, maar het was in elk geval niet aan de straatweg bij zijn broers.

Hij overleed op 6 oktober 1900, en werd aan het Kerkeinde begraven. In 1901 werden zijn bezittingen in Sleeuwijk geveild, op 27/2 bij opbod in het café van P. Kooij en op 6/3 bij afslag in het café van Jan Eliza Sprenger¹¹⁸. De veiling werd aangekondigd in de Nieuwe Gorinchemsche Courant van 17-02-1901. Bij de verdeling van de erfenis werden zijn geëmigreerde nazaten vertegenwoordigd door hun oom Adrianus van ’t Sant, landbouwer en gemeenteraadslid te Sleeuwijk. De erfenis omvatte een woonhuis en circa 11 ha wei- of bouwland. Sommige percelen waren al in 1832 in het bezit van Anna Bijl of van de fam. Van Arkel. De plaats van het huis is nauwkeurig omschreven: *‘staande en gelegen te Sleeuwijk aan den grooten straatweg, belend aan de andere zijden den ouden Sleeuwijkschen weg en de waterloop’*. Die waterloop is het Vlietje, een zijslot van de Smalle Vliet. Met deze

¹¹⁶ Job Koekkoek. Ontmoetingskerk – Monument van moderne protestantse kerkbouw. Uitgave van de Gereformeerde Kerk Sleeuwijk-Woudrichem, 2012

¹¹⁷ Salha. Inventaris van notariële archieven 1585 – 1935, Toegangsnummer 0130, Minuutakten Notaris J. Kerkhoven, Werkendam. Inventarisnummer 3462, d.d. 27-2-1890

¹¹⁸ Salha, Inventaris van notariële archieven 1585 – 1935, Toegangsnummer 0130, Minuutakten Notaris J.J. van der Kaaden, Almkerk. Inventaris nummer 2445, akte nr 36

omschrijving is het zonneklaar waar dit huis stond: tegenover Vlietestein aan de Rijksstraatweg (op afb. 29 links achter de bomen). Het huis werd voor fl. 1/week verhuurd was aan Hendrik van Beest, die daar al circa 20 jaar woonde¹¹⁹. Het werd gekocht door Peter Arie Colijn. In de jaren 60 van de vorige eeuw woonden daar nog steeds leden van de familie Colijn: Wimke Colijn de groetenboer, Piet Colijn de vrachtrijder en dochter Dina.

Hoewel sommige percelen niet ver van de boerderij aan de Rijksstraatweg af lagen, werd geen grond gekocht door Adrianus en George Frans van 't Sant. Het is waarschijnlijk het bekende erfenisverhaal: versnippering van het bezit door de verdeling over veel kinderen.

Zoon Adrianus trouwde op 3-9-1874 met Gerrigje van der Schuit. Het echtpaar ging eerst op nummer 147a wonen (Vlietestein had nummer 146), en rond 1880 op de nieuwe boerderij naast Vlietestein. Het huwelijk is kinderloos gebleven.

Zoals in paragraaf 9.3 al is vermeld, erfde Adrianus relatief veel grond van zijn vader. Een echt grote boerderij was het echter niet; in 1910 had hij circa 17 ha in eigendom. Hij staat in het bevolkingsregister als akkerbouwer geregistreerd, maar kreeg na verloop van tijd, net als zijn vader, steeds meer bestuurlijke functies. Hij was vaak ouderling en in 1889 werd hij voor het eerst lid van de gemeenteraad. Hij werd 'Zetter der directe belastingen'. In deze functie moest hij, samen met de inspecteur van de directe belastingen, vaststellen hoeveel belasting de bewoners van zijn sectie moesten betalen¹²⁰. Het was een vertrouwensfunctie waarbij men goed op de hoogte moest zijn van de plaatselijke omstandigheden. In 1898 werd hij koninklijk onderscheiden met de benoeming tot ridder in de orde van Oranje Nassau¹²¹. In 1903 werd hij burgemeester van de gemeente De Werken en Sleeuwijk. Tijdens zijn tweede ambtstermijn is hij op 8 september 1913 overleden.

Op 28 februari 1889 werd Adriana van 't Sant, de dochter van Adrianus zijn broer Willem-6 uit de Haarlemmermeer, op dit adres ingeschreven. Ze is daar blijven wonen tot haar huwelijk met J.J. van der Bos uit Groot Ammers in 1906. Deze overleed al na een jaar, waarna Adriana terug kwam naar Sleeuwijk. Ze is toen niet meer bij haar oom en tante gaan wonen.

In 1909 werd Adriana Geerdina Bakker (1894), een nichtje van Gerrigje van der Schuit, op dit adres ingeschreven. Ze woonde daar toen al 10 jaar, want ze was als vijfjarig meisje min of meer afgestaan door de zus van Gerrigje die vier kinderen had¹²². Tijdens de eerste wereldoorlog was Bastiaan Visser als dienstplichtig militair in Sleeuwijk gelegerd. Het klikte met Adriana Bakker en op 22-5-1919 zijn ze getrouwd. Gerrigje van der Schuit overleed op 28-11-1922, waarna haar nicht Adriana Geerdina Bakker de boerderij erfde. Echtgenoot Bas(tiaan) Visser liet voor A. Slagmolen, die bij hem werkte, een huis bouwen aan de overkant van de Rijksstraatweg. Ook werd de schuur van zijn boerderij fors uitgebreid door er een stuk aan te bouwen. Dat liep in de crisisjaren niet goed af; hij ging failliet waarna familie van zijn vrouw de boerderij kocht. De hoge nieuwbouw achteraan werd verhuurd aan Cor van der Straten die hierin zijn graandrogerij vestigde. Bas verongelukte in 1940. Zijn zoon Piet is tientallen jaren melkboer geweest in Sleeuwijk.

De jongste zoon, George Frans van 't Sant, werd op 11-4-1857 in Sleeuwijk geboren. Hij trouwde drie keer, en kreeg 8 kinderen (afbeelding 31)

1^e huwelijk: op 21-5-1879 met Maaïke Cornelia Snoek (1858-1892). Kinderen:

- Jannigje op 31-8-1880 overleden
- Jannigje: 1881-1944
- Willem-8: 1883-1936
- Adriana 1884 – 1924
- Leentje 1888 – 1961

2^e huwelijk: op 2-2-1893 met de jonge dochter Johanna van Eeten (1856-1904); vader bruid: Levinus van Eeten. Kinderen:

¹¹⁹ Salha. Gemeentebestuur van De Werken en Sleeuwijk 1807-1944. Huizenregistratie Sleeuwijk 1878. Archief nummer 0209, Inventaris nummer 0084

¹²⁰ Wikipedia. College van Zetters

¹²¹ Nieuwe Tilburgsche Courant 8-9-1898

¹²² Janie Visser. Persoonlijke mededeling 2014

- Jenneke: 25/12/1893 - ?
- **Levinus**: 13/5/1895 - 7/11/1971
- Aletta Maria: 1897-1976

3^e huwelijk: op 17-1-1907 met Maria de Hoog (1867 - 1948). Afbeelding 32. In dit huwelijk zijn geen kinderen geboren.

Afbeelding 31 Een familiefoto die rond 1903 zal zijn gemaakt op de Rijksstraatweg in Sleeuwijk. Er staan 11 personen op, twee meer dan het gezin van George Frans van 't Sant x Johanna van Eeten telde. Waarschijnlijk staan hier v.l.n.r. de volgende personen op: Jenneke (1893), tweede echtgenote Johanna van Eeten, Leentje (1888), vader George Frans, onbekend, Levinus (1895), Adriana (1884), onbekend, Jannigje (1881), Willem (1883) en Aletta (1897). De onbekende personen zijn mogelijk nicht Adriana, die bij haar oom Adrianus woonde en een zus van haar.

George Frans trouwde in bij zijn schoonouders Leendert Snoek x Jannigje van Drunen die in Wijk B op nr 40 woonden. Dit was ergens aan het Kerkeinde. Wanneer hij naar Vlietestein is verhuisd is onduidelijk. Volgens de bevolkingsadministratie werd het gezin pas bij de 8ste volkstelling, d.w.z. in 1899, als woonachtig aan de Rijksstraatweg ingeschreven. Dat zou betekenen dat hij bij zijn schoonvader – zijn schoonmoeder was in 1890 overleden - bleef wonen toen Maaïke op 18 april 1892 overleed en George Frans een jaar later met Johanna van Eeten trouwde. Er is echter een ander document, de huizenregistratie van Sleeuwijk uit 1890¹²³, waarin gesteld wordt dat George Frans in dat jaar zowel bewoner als eigenaar was van Vlietestein. Hoe dan ook, zijn schoonvader verhuisde mee en wordt in de bevolkingsregistratie als kostganger aangeduid.

Volgens het kadaster had hij circa 10 ha grond in eigendom, dus beduidend minder dan zijn broer Adrianus.

Maatschappelijk vervulde hij, net als zijn vader en zijn broer, diverse functies. Hij volgde zijn vader op in het bestuur van het waterschap. Hij was bij de brandweer en op 4 april 1890 werd hij bevorderd van 'Commandeur der spuit' tot 'Brandmeester'¹²⁴. Het laatste zal wel hoger zijn, maar het eerste

¹²³ Salha. Gemeentebestuur van De Werken en Sleeuwijk 1807-1944. Huizenregistratie Sleeuwijk 1890. Archief nummer 0209, Inventaris nummer 0085

¹²⁴ Nieuwe Gorinchemsche Courant d.d. 4-4-1890

klinkt interessanter. Hij was lid van de kerkenraad, soms samen met zijn broer Adrianus. Hij was, samen met H. Arkel en W. van der Waal, lid van commissie die de stichting van een christelijke school in Sleeuwijk moest voorbereiden¹²⁵. Kortom, op de politiek na, waarvoor hij door de functies van zijn broer niet in aanmerking kwam, was hij lid van alle relevante bestuurscolleges in het dorp.

Tussen 2-10-1919 en 8-11-1922, reden de trouwkoetsen af en aan:

- Op 2-10-1919 trouwde Jenneke met Gerrit Hooijer
- Op 12-5-1920 trouwde Adriana met Jan Kolf
- Op 9-12-1920 trouwde Jannigje met Jan van Andel
- Op 6-7-1921 trouwde Leentje met Elias Johannes Wientjes
- Op 8-11-1922 trouwde Levinus met Goverdina van Wijgerden (1898 – 1987)

Zoon Willem-8 was predikant geworden en al sinds 1911 de deur uit. Alleen dochter Aletta woonde nu nog thuis. Deze had een fysieke beperking en is nooit getrouwd. Volgens het bevolkingsregister heeft ze van 1903 tot 1906, dus als kind, in Dordrecht gewoond. Een verklaring hiervoor ontbreekt. Vader George Frans heeft in 1922 een huis voor deze dochter laten bouwen aan de Rijkstraatweg¹²⁶. Hier heeft ze lang gewoond, samen met haar vroeg weduwe geworden zus Jannigje. George Frans van 't Sant overleed op 5 augustus 1929, zijn derde echtgenote in 1948.

Afbeelding 32 Groepsfoto bij he 3de huwelijk van George Frans van 't Sant. Jaar:1907. Collectie Willem-10 van 't Sant. V.l.n.r. Vooraan: Aletta, Levinus en Jenneke. Tweede rij: Adriana, George Frans van 't Sant, Maria de Hoog, Leentje en Bet de Hoog (zus van Maria). Achter Maria staat Willem-8 en rechts van hem Jannigje. Wie burgemeester Adrianus van 't Sant is op deze foto, is niet bekend. Hij was toen 60 jaar.

¹²⁵ J.W.Heijenck. Goede Voortgang – 100 jaar christelijk basisonderwijs te Sleeuwijk (1895-1995). Jubileumuitgave, 1995

¹²⁶ Salha. Bouwvergunning woonhuis C-582 G.F. van 't Sant. Gemeentebestuur De Werken en Sleeuwijk. Archief nr 0209, Inventarisnummer 1665, 1922

12 Generatie 8

Met deze generatie zijn we volop in de 20ste eeuw aangekomen. In 1894 was Willem-6 van 't Sant met drie dochters en zoon Govert teruggekomen uit de Haarlemmermeer. Govert trouwde op 30-8-1906 met Maaïke van Arkel. Ze woonden aan het Kerkeinde. Het huwelijk is kinderloos gebleven. Van de drie dochters is Strikkerina in 1906 met Egbert Bosma en Antonia Adriana op 28-6-1906 met J.J. van der Bas uit Groot Ammers getrouwd. Laatstgenoemde overleed al een jaar later waarna Antonia Adriana weer teruggekomen is naar Sleenwijk waar ze op 21-6-1930 is overleden. Dochter Willemina is in 1919 weer naar de Haarlemmermeer vertrokken.

Levinus van 't Sant, zoon van George Frans van 't Sant en Johanna van Eeten, trouwde op 8-11-1922 met Goverdina van Wijgerden uit Andel (afbeelding 33) en ze kregen 10 kinderen (afbeelding 34):

- N.N. 14-09-1923 - 1923
- George Frans: 3/9/1924 - 2007
- Hendrik: 9/11/1925 - 2005
- Willem-9: 9/12/1926 - 2007
- N.N. 23-4-1928 - 1928
- Wilhelmina Johanna: 1930-1941
- Johanna: 24/6/1931
- Peter: 21/11/1932
- Levinus: 7/12/1933
- Johan 31-3-1937 - 1937

Ze woonden op Vlietestein, in eerste instantie samen met vader George Frans en zijn derde echtgenote.

Afbeelding 33 Levinus x Goverdina; trouwfoto (collectie Willem-10 van 't Sant, zoon van Willem-9)

Levinus sr was dan wel een boerenzoon, maar is nooit echt boer geworden. In de eerste jaren van zijn huwelijk was hij nog wel agrarisch actief. Zo deed hij in 1926 mee aan een proef waarbij werd onderzocht of bemesten met Chili tot een grotere opbrengst van mangels (voederbieten) zou leiden. En dat deed het: met 600 kg Chili per proefvak, kosten 90 gulden, steeg de opbrengst met 2000 kg tot 7400 kg per proefvak. Chili was vogelpoep met een hoog stikstofgehalte. Het lag in tientallen meters dikke lagen op eilanden voor de kust van Zuid-Amerika. Het werd aan het begin van de 20ste eeuw massaal naar Europa getransporteerd, waar het voor een revolutie in de landbouw zorgde. In hetzelfde jaar waren de eerste nieuwe aardappelen, die op de veiling werden aangevoerd, afkomstig van de heer L. van 't Sant. Ze brachten 11,5 cent de kilo op. Hij verbouwde ook groenten, want bij de Land- en Tuinbouwtentoonstelling op 17 september 1929 in Woudrichem won hij een eerste prijs voor zijn prinsessenbonen en de tweede prijs voor zijn tomaten. Hij had ook enkele boomgaarden en teelde tevens kleinfruit. Hij was dus meer tuinder dan boer en dat op een beperkt aantal hectaren grond. Na de tweede wereldoorlog hebben zijn zoons, met name Levinus jr., er weer een boerenbedrijf van gemaakt.

Net als zijn vader en grootvader was Levinus sr. vooral bestuurder. Daar lag zijn werkelijke interesse. In de vorige generatie werden de publieke functies nog 'verdeeld' tussen zijn vader en zijn oom

Afbeelding 34 Een gezinsfoto die rond 1938 zal zijn gemaakt. Collectie Willem-10 van 't Sant. V.l.n.r., Bovenste rij: George en Willem-9. Middelste rij: vader Levinus sr, Wilhelmina (Willy), Johanna (Joop), Hendrik en moeder Goverdina. Vooraan: Peter en Levinus jr (Fien)

Adrianus, maar Levinus moest alles alleen doen. En dat deed hij met genoeg!! Hij zat zo ongeveer bij alle lokale organisaties in het bestuur, vaak als voorzitter. Hij werd eerst diaken (1928) en later ouderling in de gereformeerde kerk. Hij werd in 1923, pas 28 jaar oud, namens de ARP lid van de gemeenteraad en zou dat heel lang blijven. Hij was van 1929 tot 1962 voorzitter van het schoolbestuur van de christelijke basisschool. De volgende functies worden vermeld in de Nieuwe Gorinchemsche Courant:

- 12-3-1920: voorzitter van de onderafdeling 'Sleeuwijk' van de Noord-Brabantsche Landbouwmaatschappij
- 3-5-1929: lid van de afdeling Tuinbouw van de land- en tuinbouwvereniging 'Land van Altena'
- 6-7-1929: bestuurslid van de vereniging 'Centraal Proeftuinbedrijf voor Gorinchem en omstreken', een vereniging met bijna 800 leden
- 9-6-1933: benoeming tot 'Opperbrandmeester'
- 26-4-1935: voorzitter van de Bijzondere Vrijwillige Landstorm afd. Sleeuwijk, een in de Franse tijd opgerichte organisatie van bewapende burgers
- 6-3-1936: voorzitter van de Chr. Boeren- en Tuindersbond 'Het land van Altena'
- 17-3-1937: secretaris voor district 45 der Landbouw Crisis Organisatie voor Noord-Brabant
- 10-9-1939: plaatselijk bureauhouder van de voedselvoorziening
- 21-3-1946: lid hoofdbestuur van de Chr. Boeren- en Tuindersbond (CBTB)
- 4-7-1946: afgevaardigde naar de synode van de gereformeerde kerk
- 4-8-1947: lid van het bestuur van de op te richten Chr. Landbouwwinterschool in Gorinchem
- 6-3-1957: secretaris/penningmeester van de K.I. vereniging 'Het land van Heusden en Altena'
- 28-3-1958: voorzitter van de vereniging Diepvrieskluis in Sleeuwijk

Hij was uiteraard ook voorzitter van de bouwcommissie van de (gereformeerde) Ontmoetingskerk in Sleeuwijk. Afbeelding 35 toont hem in een karakteristieke pose. Voor al zijn maatschappelijke verdiensten werd hij op 28 april 1967 benoemd tot ridder in de orde van Oranje Nassau.

De volgende tekst is een gedeelte uit een interview met hem dat op 1-4-1955 in het Nieuwsblad voor Gorinchem en Omstreken stond:

“De heer L. van 't Sant, die in Sleeuwijk een gemengd boerenbedrijf exploiteert, gem-raadslid en kantoorhouder van de provinciale voedselcommissaris is en ook nog tijd weet te vinden voor een respectabel aantal bestuursfuncties in plaatselijke en regionale bondsbesturen en verenigingen, is een wekelijkse gast in Gorcum. Ik sla niet gemakkelijk over, zoals hij dat zelf zegt, maar toch kom ik 's maandags niet naar de veemarkt om zaken te doen. Die tijd is voorbij. Een uitwisseling van gedachten met tal van collega's, die ik hier wekelijks ontmoet, daarvoor kom ik naar Gorcum”. Zo ging dat in de tijd ver voor het digitale dataverkeer. Bij een kop koffie en een borreltje werd van alles en nog wat besproken, en werden besluiten voorgekookt, netwerken zoals dat nu heet.

Afbeelding 35 Levinus van't Sant Sr

Hij overleed op 7 november 1971, 76 jaar oud. Toen was Vlietestein al gedeeltelijk gesloopt en was in het resterende gedeelte de rijwielhandel van Van Elzelingen gevestigd. De laatste boer op Vlietestein, Levinus jr., was in 1965 naar de Noord-Oostpolder vertrokken. Zijn broers waren al eerder verhuisd. Van dit gezin is alleen dochter Johanna/Joop in Sleeuwijk blijven wonen. Zij heeft geen nageslacht. Het geslacht dat ruim 350 jaar in Sleeuwijk had gewoond, en daar eeuwenlang een belangrijke rol had gespeeld, dreigde nu helemaal uit Sleeuwijk te verdwijnen. Dat is toch niet gebeurd omdat enkele jaren geleden een zoon van Willem-9, dus een kleinzoon van Levinus van 't Sant, besloot om zich in Sleeuwijk te vestigen.

Tot slot nog enkele foto's van wat ooit de mooiste boerderij in Sleeuwijk was. Deze komen uit de collectie van Willem-10 van 't Sant.

Bijlage 1. Dopen in Sleeuwijk in 1631 – 1635 en 1639 – 1745

N.B. Van 1636 – 1638 was de predikant vanwege dreiging van ontvoering door de Spaanse soldaten, en in opdracht van de Staten van Holland, uitgeweken naar Gorinchem. Kinderen die in deze drie jaar zijn geboren zijn waarschijnlijk wel gedoopt, maar niet geregistreerd in het doopregister van Sleeuwijk.

Idem voor de huwelijken in deze jaren.

Sleeuwijkers met de achternaam Claes(sen) in de eerste helft van de 17de eeuw

In de periode 1632 tot 1650 worden zeven personen met de achternaam Claes(sen) in het doopboek vermeld. Vier van hen - Jacob, Leentje, Hendrik en Heyltje - hebben kinderen in Sleeuwijk laten dopen. De andere drie - Piterken Claes (17-10-1632), Maijke Claes (12-9-1635) en Anneke Claes (3-4-1643) - worden alleen vermeld als getuige bij een doop. In alle gevallen ontbreekt bij deze doopregistraties de achternaam Van 't Sant.

De namen van de doopouders ontbreken in de lijst van lidmaten van de Nederduits Gereformeerde kerk in Sleeuwijk, hetgeen betekent dat zij geen belijdend lid van de kerk waren. Zij mochten dus niet naar het avondmaal, maar wel hun kinderen laten dopen.

Bij de doopregistratie werden meestal twee getuigen vermeld. De namen van deze getuigen zijn hierna alleen vermeld als ze relevant zijn voor eventuele familieverbanden.

Jacob Claessen x Jannetje Cornelis Verhoeven

Het echtpaar trouwde op 22-1-1634 in Gorinchem. Jacob was afkomstig van 't Sant bij Gorinchem, Jannetje uit Sleeuwijk. Hun kinderen werden in Sleeuwijk gedoopt, waar ze dus zijn gaan wonen.

- Claes; 10-10-1634. Getuige: Hendrik Claessen, een broer van de vader. N.B. De naam 'Cornelis' van de moeder ontbreekt meestal bij de doopregistratie van de kinderen.
- Cornelis; 18-11-1635.
- Jannetje; 9-10-1639. Getuige: Jan Aertsen
- Jan; 20-9-1643. Getuige: Cornelis Verhoeven, dus zijn schoonvader
- Gerit; 24-6-1646. Getuige: Teuntje Cornelis, mogelijk zijn schoonzus
- Naam onleesbaar; 30-5-1649. Getuige: Mayke Cornelis, de vrouw van Claes Aertsz

Tevens was Jacob op ?-?-1642 en 5-6-1644 getuige bij een doop.

In 1650 kocht de veerman Jacob Claesz een huis op 't Sant in Gorinchem en was hij dus weer uit Sleeuwijk vertrokken.

Leentje Claes x Jan Gosens/Goossens

- Claes; 3-6-1640
- Mayken; 3-4-1643. Getuige: Anneke Claes
- Lijntje; 15-5-1650. Getuige Lysbeth Arts
- Pieterken; 18-3-1646

Hendrik Claesen x Teuntje Cornelis

- Claes/Klaas: Geboortjaar onbekend. Bekend door inschrijving in het kleinschippersgilde.
- Jannetje: 23-10-1647. Getuigen: Anneke Cornelis en Jannetje Cornelis Verhoeven, de echtgenote van zijn broer.
- Jan: ?-12-1650. Getuige: Jannetje Verhoeven

Op ? - ? – 1632 was Hendrik Claessen getuige bij een doop.

In elk geval vanaf 1658 woonde hij weer in Gorinchem op 't Sant.

Heyltje Claes x Anthoni Go.....

- Mariken? : 13-6-1639
- ?????: ?-7-1642

- Claes: 9-4-1643
- Sijke: 9-4-1645
- Catharijn: 8-8-1646

De eerst vier kinderen van dit echtpaar werden op het fort De Werken gedoopt. Was Heyltje met een militair getrouwd?

In die tijd werd bij het geven van namen aan kinderen vrijwel altijd een vast patroon gevolgd, waarbij eerst de grootouders werden vernoemd. Zowel Jacob als Hendrik lieten kinderen met de namen Claes, Janneken/Jannetje en Jan dopen. Er mag daarom geconcludeerd worden dat Jacob en Hendrik broers waren. De vader van Heyltje en Leentje heette ook Claes – een zeer algemene naam in die tijd – maar uit de namen van hun dochters blijkt geen verwantschap met Jacob en Hendrik. Gelet op de namen van de kinderen van Leentje, en van de getuigen bij verschillende dopen, lijkt het wel waarschijnlijk dat Leentje, Anneke, Mayken en Pieterken familie van elkaar waren.

De afstammingslijn van de Sleeuwijkse familie Van 't Sant begint met deze Hendrik Claessen. Zijn kinderen beginnen de achternaam Van 't Sant te gebruiken. Over de nazaten van Jacob is bij dit onderzoek niets meer gevonden.

Sleeuwijkers met de achternaam Aertsz in de eerste helft van de 17de eeuw

In het doopregister komen de achternamen Aertsz en Arts vrij vaak voor. Deze namen lijken veel op elkaar. Omdat het handschrift vaak moeilijk leesbaar is en men het in die tijd kennelijk ook niet zo belangrijk vond of de spelling van een naam wel helemaal correct was, zijn de twee families moeilijk te onderscheiden. Beide achternamen ontbreken op de lijst van lidmaten van de Nederduits Gereformeerde kerk in 1631.

Claes Artsz is driemaal getrouwd. Eerst met Jenneken Cornelis. Waarschijnlijk is zij bij of kort na de geboorte van Aert overleden, want een jaar later, bij de geboorte van Aertien, was Claes getrouwd met Maijken Cornelis Creijvelder/Krijvelde, mogelijk een zus van zijn eerste vrouw. In 1670 trouwde hij voor derde keer. Van het nageslacht van Claes Aertsz zijn de meesten in Gorinchem gedoopt. Bij de doop van Aert en Aertien werd de achternaam Van 't Sant niet vermeld, bij drie andere, in Gorinchem gedoopte kinderen, wel. Kennelijk was dit in Gorinchem toch nodig om hem van anderen te kunnen onderscheiden. Bij de registratie van de doop van Cornelis, Neeltje, Hendrik en Adrianthe in Sleeuwijk ontbreekt de achternaam Van 't Sant. Alle andere hieronder vermelde kinderen werden in Sleeuwijk gedoopt..

Claes Aertsz x Jenneken Cornelis

- Aert: 21-2-1642 in Gorinchem gedoopt

Claes Aertsz x Maijken Cornelis Creijvelder/Krijvelde

- Aertien: 9-10-1643 in Gorinchem gedoopt
- Cornelis: 3-12-1645 in Sleeuwijk gedoopt. Jacob Claessen getuige, een collega schipper
- Jan: 5-4-1648 in Gorinchem gedoopt. Getuige Neelken Artsz van 't Sant, de zus van Claes Aertsz
- Neeltje: 22-5-1650 in Sleeuwijk gedoopt. Getuigen: Teuntje, Hendrik en Anneke Cornelis, mogelijk zussen van Maijken
- Johannes: ?-?-1653 in Gorinchem gedoopt
- Anna: 9-2-1656 in Gorinchem gedoopt
- Jacobus: 10-5-1658 in Gorinchem gedoopt
- Jacobus: 3-10-1660 in Gorinchem gedoopt
- Hendrik: 23-8-1663 in Sleeuwijk gedoopt

Claes Aertsz vant Sant x Ariaentlye de Greef

- Adrianthe: 8-3-1671 in Sleeuwijk gedoopt

Mayke Aerts/Arts x Peter/Pieter Jans(s)en

- Jan: 12-9-1635. Gedoopt op fort De Werken

- Geertruyd: 10-4-1639
- Jan: ?-?-1640
- Jan: 13-10-1641
- Aert: ?-6-1644
- Neeltje: 24-10-1647
- Arientie: geboortejaar niet bekend

Pieter Artsen x Chrietjen Pieters

- Neeltjen: 30-6-1641
- Janneke: 3-9-1645
- Ardt: 6-10-1647

Jan Artsen x Lijsken Willemse

- Rockus: 5-6-1639. Getuige: Jannetje Cornelis Verhoeven

Jan A(e)rtsen x Liesken/Lijsken Pieters

- Aerd: 4-5-1642. Getuigen: Ardt Artsen, Hendrik Claesen en Gerrigje Art
- Piter: 23-7-1645. Getuige: Arie Artsen, Geritje Artsen
- T..im: ?-?-1648

Dierck A(e)rtsen x Hauchien/Hauchje Cornelis

- Art: ?-5-1643. Getuige Pieter Aertsen
- Bertje: ?-?-1645. Getuige: Aertje Arts

Bertje/Bertien Aert/Ardt x Dierk Gerritse

- Pieter: ?-6-1646
- Ardt: 29-9-1647

Gelet op de namen Aert, Neeltje en Jan van hun kinderen waren Mayke en Pieter waarschijnlijk een zus en broer van Claes. Voor zover nagegaan kon worden, zijn van alle hierboven vermelde namen, alleen de nakomelingen van Claes Aertsz de achternaam Van 't Sant gaan gebruiken.

Bijlage 2. Veer Sleeuwijk – Gorinchem van de 16de tot de 19de eeuw

Inhoud

1. Inleiding	74
2. Verpachting van het veer door de stad Gorinchem vanaf 1593 tot 1857	77
3. Veerschipper van vader op zoon	84
3.1 Sleeuwijkse veerschippers	84
3.2 Gorcumse veerschippers	86
3.3 Ongelukken?	87
3.4 Belangrijke passagiers	87
4. Het veerreglement van 1847	89
5. Het Sleeuwijkse veerreglement uit 1815 en de aanvullingen van 1828/1847	93
5. Bronnen	95

1. Inleiding

De oudste vermelding van deze veerdienst staat in een document van 25 april 1327 [1]

“Wi Willaem, grave van Henegouwen, [Holland], etc., maken cond etc. dat Thielman van Sleewijc Janszone Utencampe ons opghedraghen hevet in vrien eygen dat vere tot Sleewijc”.

Dit betekent dat de graaf het veer ‘in leen gaf’ aan deze Thielman. Hij moest daar uiteraard in geld of diensten voor betalen, want ook toen al kreeg je niets voor niets van de machthebbers. Het veer in deze belangrijke noord-zuid route bestond dus al in 1327, maar het is ongetwijfeld nog veel ouder. Als je in de (late) middeleeuwen via de kortste route van Brussel, de hoofdstad van het hertogdom Brabant, naar de bisschopsstad Utrecht reisde, moest je bij Sleeuwijk overvaren, waar aan de overkant, rond het jaar 1000, de nederzetting Gorinchem ontstond.

Enkele jaren later was de Heer van Arkel eigenaar van het veerrecht. In artikel 5 van een verdrag dat Jan VI, Heer van Arkel, en Willem IV van Horne, Heer van Altena, op ‘*Onser Vrouwendach Lichtmisse*’ [= 2 februari] 1329 of 1330 sloten werd vastgelegd/bevestigd dat de Heer van Arkel het recht had het veer te exploiteren vanaf zijn stad Gorinchem naar het gebied van de Heer van Altena [2]. In 1412, na zijn overwinning op de Heren van Arkel, werd de Graaf van Holland eigenaar van het veer. Vanaf 1416 werd het veer verpacht aan particulieren en staan de inkomsten vermeld in de boekhouding van de domeinen van de graaf [3].

Op 15-9-1565 pachtte Gorinchem het veer voor een periode van 20 jaar van koning Philips II, die tevens Graaf van Holland en Heer van Arkel was. Toen deze op 22-7-1581 werd afgezet (Plakkaat van Verlatinghe), werden de Staten van Holland eigenaar van de veerrechten. Op 22-2-1592 kreeg de stad het veer in erfpacht voor onbepaalde tijd voor een bedrag van 5 pond/gulden per jaar. Dit moest jaarlijks op *Petri ad Gathedram*, d.w.z. 22 februari, worden betaald. De erfpacht werd in 1843 afgekocht waarna Gorinchem voor het eerst in de geschiedenis eigenaar werd van het veer. De stad heeft het veer tot 1857 verpacht aan particulieren, waarna de stad het veer zelf ging exploiteren.

Afbeelding 1 is een uitsnede van een kaart die in 1729 door de landmeter Cruquius werd getekend [4]. De vertrekpunten van de veerbotsen zijn omcirkeld. Afbeelding 2 toont de huidige situatie. Er zijn opmerkelijke verschillen tussen verleden en heden.

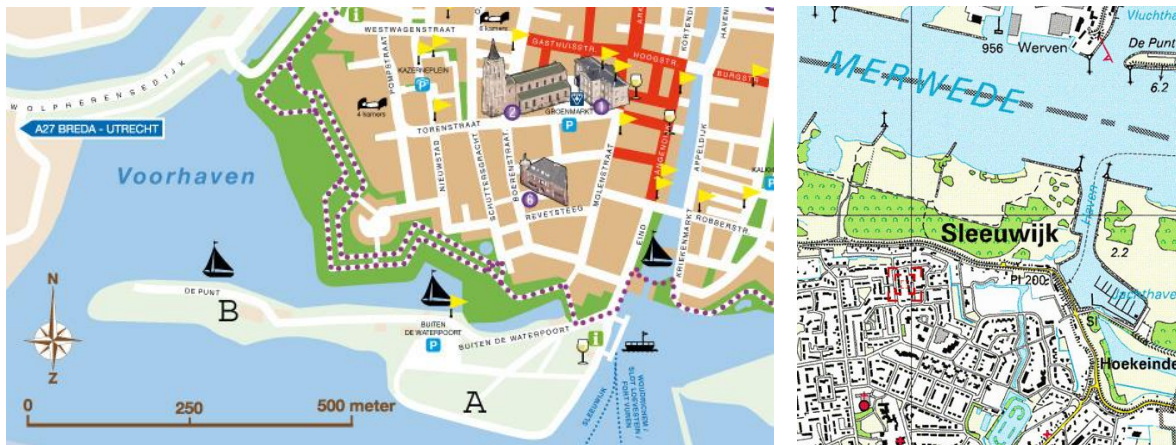
De veerstoep in Sleeuwijk lag in het verleden praktisch pal aan de rivier. De huidige, brede strook grienden en uiterwaarden, met daarin het Sleeuwijkse Gat (afbeelding 3), werd pas rond 1900 bewerkstelligd, via aanslibben door de aanleg van kribben. In feite was de rivier in het verleden dus breder.

Aan de Gorinchemse kant zijn de veranderingen nog veel groter. Het gebied ‘buiten de Waterpoort’ bestond in 1729 niet. Het is aangelegd met grond die bij het graven van de Voor- of Vluchthaven aan het einde van de 19de eeuw beschikbaar kwam. De weg over De Punt is in feite de voortzetting van de Oude Wolpherensedijk langs de Merwede, een weg die uitkwam bij de Waterpoort. In de jaren 1593-1595 is een groot gedeelte van de oude dijk vervangen door de meer landinwaarts gelegen Nieuwe Wolpherensedijk, een naam die nog steeds bestaat. Het is de weg vanuit de stad richting brug, langs het Kanaak van Steenenhoek.

Er lag een strook zand langs de oude Wolpherensedijk, want het gebied dat nu De Punt heet werd in het verleden aangeduid met de naam ‘Het Sant’. Zo ongeveer bij punt B op afbeelding 2 stond de herberg De Zwaan, waar het veer naar Sleeuwijk vertrok (afbeelding 4).

Afbeelding 1. De omcirkelde vertrekpunten van de veerdienst Sleuwyck – Gorinchem vice versa op een uitsnede van een kaart die in 1729 door Cruquius werd getekend.

Afbeelding 2. De huidige situatie. Links Gorinchem met bij A het vertrekpunt van de veerboot vanaf 1894. Daarvoor vertrok het veer eeuwenlang vanaf het 't Sant bij B. Nu vertrekken de veerdiensten vanaf het informatiepunt.

Afbeelding 3. De Gorinchem V rond 1950 in het Slewijkse Gat (Collectie Nol Dekker)

Afbeelding 4. Herberg De Zwaan, het vertrekpunt van het veer naar Slewijk. Goevenaere, 1830. Er waren toen nog geen stoomboten → de rook uit de pijpen is van kachels! (Collectie Regionaal Archief Gorinchem, nr THA3-96).

2. Verpachting van het veer door de stad Gorinchem vanaf 1593 tot 1857

Over de verpachting door de stad Gorinchem voor 1645 is alleen de pacht uit 1593 bekend [3]. Vanaf 1645 tot 1703 is alleen de opbrengst van de verpachting bekend via in de stadsrekeningen geregistreerde inkomsten [5]. Hierna volgen twee voorbeelden van de wijze waarop de inkomsten genoteerd werden:

1645: “*Ontfangen van de veerluyden op ’t Sant over den pacht van ’t veer over de Merwede de somme van 100 pond*”

1697: “*Ontfangen van de veerluyden aent ’t Sant vijfhondert gulden over een jaer paght van ’t veer op Sleewijk ingegaen als vooren*”.

De pachters werden dus steeds aangeduid met ‘veerluyden op of aen ‘t Sant’. Er werd nooit een persoonsnaam vermeld. Het pachtbedragen staan in tabel 1.

Tot 1650 bedroeg de pacht 100 pond/gulden per jaar. Na de vrede van Münster in 1648 werd het ongetwijfeld veiliger om te reizen en werd de pacht verhoogd. In 1695 werd de pacht bijna verdrievoudigd. Een duidelijke verklaring hiervoor ontbreekt. Na het rampjaar 1672 was de Gouden Eeuw op haar retour. Mogelijk hadden de schippers erg veel verdiend in de voorafgaande contractperiode en vond de Vroedschap van Gorinchem daarom dat de pacht best fors verhoogd mocht worden. Het feit dat schipper Claes Hendrick van ’t Sant in 1699 maar liefst 2300 gulden kon betalen voor een huis [6], illustreert dat het pachtcontract kennelijk lucratief was. De forse stijging vanaf 1815 zal wel het gevolg zijn van de aanleg van de Grote Weg van Brussel (via het Sleeuwijkse veer) naar Amsterdam in deze contractperiode, waardoor er ongetwijfeld veel meer gereisd zou gaan worden langs deze route.

Tabel 1. Pacht per jaar

Periode	Bedrag
1593 ²	100 pond ¹
1645 - 1650	100 pond
1651 - 1653	125 pond
1670 - 1695	175 gulden
1695 - 1702	500 gulden
1703 - 1777	475 gulden
1778 - 1790	575 gulden
1790 - 1802	625 gulden
1802 - 1815	700 gulden
1815 - 1827	1850 gulden
1828 - 1833	2400 gulden
1834 - 1857	3000 gulden

1) Waarde pond vergelijkbaar met een gulden

2) Telders [3]

Hoewel de namen van de pachters voor 1703 niet in de pachtcontracten zijn geregistreerd, zijn via andere bronnen zijn wel enkele namen bekend van toenmalige schippers op de veerboten naar Gorinchem:

- Ds Couperus vermeldt bij zijn bezoek in 1631 aan de lidmaten van de Nederduits Gereformeerde kerk in Sleeuwijk de veerman Jan Dircksen [7].
- Op 5-4-1650 kocht Jacob Claesz, veerman op ’t Sant, voor 225 gulden een huis op ’t Sant, buiten de Waterpoort [8]. Dit huis was oorspronkelijk door de stad gebouwd voor een gezin waarvan de vrouw en twee kinderen melaats waren. Niet nader genoemde burens op het ’t Sant hadden hiertegen geprotesteerd (ook toen al !!), waarna dit gezin elders werd ondergebracht [9].

- Op 1 mei 1663 verkocht Jan Gorisz voor 450 gulden aan de veerman Hendrick Claesz, wonend ‘*aen het Sant*’ het huis Groenendael, op de hoek van de Nieuwe Wolpherense dijk [10]. Deze Hendrick en de hiervoor genoemde Jacob, waren broers.
- In een document uit 1665 wordt een Claes Aertsz., die in Sleeuwijk woonde, ‘veerman’ genoemd [11].
- In de jaren tachtig en negentig van de 17de eeuw werden Jan en Klaes Hendricksen van ‘t Sant, zonen van Hendrick Claesz, en Jan en Kobus van ‘t Sant, zonen van Claes Aertsz., ingeschreven bij het Klein-Schippersgilde [12]. Zeer waarschijnlijk waren zij, net als hun vaders, schipper op de veerdienst.

Bovenvermelde schippers, Jan Dircksen uitgezonderd, waren leden van families die later de achternaam Van ‘t Sant gingen gebruiken. In de 18de en de 19de eeuw werd het veer meestal gepacht door een consortium van vijf schippers, waarvan er minimaal twee in Sleeuwijk moesten wonen. Er wordt aangenomen dat dit in voorafgaande eeuwen ook het geval is geweest. In de tweede helft van de 17de eeuw waren dat kennelijk vaak leden van de familie Van ‘t Sant.

De inhoud van de pachtcontracten is vanaf 1703 bekend [13]. Eerst werden hierin alleen de namen van de pachters vermeld, later steeds meer voorwaarden waaraan voldaan moest worden. De contracten werden meestal voor een periode van 12 jaar afgesloten, met 1 april als startdatum.

30-8-1703:

Veer op Sleeuwijk per 1-4-1704 voor 12 jaar verpacht aan Jan en Corn. Boxman cum suis (= en de zijnen) voor 475 gulden per jaar. Cum suis omvatte in elk geval Jacobus Claesen [van ‘t Sant], want op 10 augustus 1710 is door de Vroedschap van Gorinchem “*goetgevonden dat bij overlijden van Jacob Claesen het voorn: veer sal succederen op sijne huisvrouw Maria van Waveren*” [13]. Zij hertrouwde in 1711 met Wouter Jansz Groen [14], een schipper die in 1705 in het Klein-Schippersgilde was ingeschreven. Zijn vader, Jan Wouterse Groen, werd in 1688 lid van dit gilde. Waarschijnlijk was ook Hendrick van ‘t Sant lid van dit consortium; zie par. 6.1 van de hoofdtekst.

24-11-1714:

Corn. Boxman, Jan Boxman, Barent Janse van Emmerik, Arien Dirkse van Dam, Wouter Janze Groen, *veerluyden*, pachtten het veer voor 12 jaren, vanaf 1-4-1716, voor 475 gulden per jaar. Arien Dirkse van Dam en Wouter Janze Groen woonden in Sleeuwijk.

De pachters moesten de helft van de onderhoudskosten van de veerstoeper bij de Zwaan in Gorinchem betalen. N.B.: Uit documenten van latere datum blijkt dat de pachters volledig verantwoordelijk waren voor het onderhoud van de veerstoeper in Sleeuwijk.

25-8-1727:

Wouter Groen, Hendrick Boxman, Arien van Dam, Jan Boxman en Barendt Janse van Emmerik ondertekenden de verlenging van het pachtcontract voor de periode 1-4-1728 tot 31-3-1740. Pacht: 475 gulden per jaar.

Tijdens deze contractperiode overleed Barendt Janse van Emmerik en werd Bastiaan van ‘t Sant door de Vroedschap in zijn plaats benoemd [15]. Deze Bastiaan vant Zant kwam niet uit Sleeuwijk en hoorde dus bij de Gorinchemsche tak van de Van ‘Santen. Net als de meeste andere veerschippers kon hij niet schrijven en ondertekende hij het contract daarom met een figuurtje/merkteken.

3-2-1740:

Het veer aan De Zwaan werd vanaf 1-4-1740 voor 12 jaar verpacht aan Hendrik Boxman, Hendrik van de Giessen, Wouter Groen, Ary van Dam en Bastiaan vant Zant. Pacht: 475 gulden per jaar.

Het consortium moest 50 % betalen van de onderhoudskosten van de stoeper bij de Zwaan waar rijtuigen in en uit werden gescheept.

23-9-1752

Hendrik van de Giezen, Wouter Groen, Willem van Dam, Jan Boxman en Bastiaan van Zant pachtten met ingang van 1-4-1753 het veer voor 12 jaar voor een prijs van 475 gulden per jaar. Het vorige contract was met een jaar verlengd, want de Vroedschap had eerst geprobeerd om een hogere pachtsom te bedingen, maar dat was niet gelukt. Er was ook geen gelijkwaardig alternatief: *“dat het zelve veer door niemand beter en prompter zal nog kan worden bediend als door de tegenwoordige veerluyden, welke alle hare woonplaats aan het zelve veer zijn houdende”* [16].

Er komen meer bepalingen in het pachtcontract:

1. Kosten verbonden aan het onderhouden van de stoep en het havenhoofd aan de Sleeuwijkse kant zijn volledig voor rekening van de pachters. De voorgeschreven uitvoering wordt gedetailleerd vermeld.
2. De pachters moesten toestaan dat de Stad het varend materiaal controleerde op deugdelijkheid.
3. De passagiers moesten vriendelijk bejegend worden!! Dat gebeurde kennelijk niet altijd. Zo wordt genoemd: *“Ook als een rijtuig wel met een hengstschuijt overgezet zou kunnen worden, moet de veerschuijt worden gebruikt als de passagier dit wil”*.

1765

Het contract voor de periode 1765 tot 1775 ontbreekt in het dossier.

1775

Het volgende contract had een looptijd van slechts twee jaar, van 1-4-1775 tot 31-3-1777. Consortium: Bastiaan van Zand, Willem van Dam, de weduwe van Jan Boxman, Gerrit Havermans en Jan Vermeulen. Pacht: 475 gulden per jaar

- Weer een uitgebreid relaas over onderhoud veerstoep in Sleeuwijk
- Een weduwe als lid van het consortium illustreert dat de leden van het consortium anderen konden inhuren voor het feitelijke werk.

1778

Het vorige contract was kennelijk met een jaar verlengd, want het volgende contract had 1-4-1778 als ingangsdatum. Looptijd weer 12 jaar. Pacht: 575 gulden per jaar.

Deze verpachting vond plaats via inschrijving en werd gegund aan één persoon waarbij aan de volgende voorwaarden moest worden voldaan.

- De pachter moest minstens vier bekwame medewerkers hebben en zo nodig extra medewerkers inhuren. Gelet op het formaat van de schepen, zie hoofdstuk 4, zal het inhuren van extra personeel eerder regel dan uitzondering zijn geweest.
- De pachter + twee van zijn medewerkers moesten in Gorinchem bij het veer wonen, de andere twee medewerkers in Sleeuwijk, dicht bij het veer. N.B.: gelet op het aantal pachters in het verleden, was het kennelijk altijd al zo dat de veerdienst door vijf personen werd onderhouden. Bij dit contract werd dat expliciet vermeld.
- Al het materiaal moest voor eigen rekening worden aangeschaft en onderhouden. De stad zal regelmatig komen controleren of alles in orde is. De vloot moest minimaal omvatten:
 - Een grote veerpont, zie afbeelding 5. Deze had aan beide zijden een ‘klep’, waarover rijtuigen de boot konden op- en afrijden.
 - Een zogenaamde pijper (= een soort ‘halve’ veerpont). Van dit type is alleen een schematische tekening gevonden (afbeelding 6). Een pijper had maar aan één zijde een laadklep.
 - Vier Hengstschuiten (afbeeldingen 7, 8 en 9). Van dit type bestonden talrijke uitvoeringsvormen. Ook de veerdienst van Werkendam naar Hardinxveld werd onderhouden met hengstschuiten [17]. Artikel 17 van dit reglement is opmerkelijk: *“Het is aan niemand geoorloofd, zijne paarden of vee achter de schuiten als anderszins, de rivier te laten overzwemmen”*. Dat gebeurde dus kennelijk wel eens.
 - Twee roeiboten.
 - Twee schietschouwen, in feite een roeiboot op ijzers (afbeelding 6).

- In het veerreglement van 1847 wordt per scheepstype gespecificeerd hoeveel personen, koetsen, dieren, etc. maximaal vervoerd mochten worden; zie hoofdstuk 4 van deze bijlage.
- Op straffe van een boete van 6,25 gulden bij niet naleven, werd voorgeschreven dat het varend materiaal alleen voor de veerdienst gebruikt mocht worden. De boete moest betaald worden aan de Algemene Armenkas van de stad.
- Nog enkele andere bepalingen

Het contract werd gegund aan Bastiaan van 't Sant voor 575 gulden per jaar. Jan Vermeulen en Hendrik Boxman stonden borg. Bastiaan van 't Sant overleed tijdens de contractperiode, zijn erfgenamen Jannigje en Agatha van 't Sant hadden recht op het aandeel van wijlen Bastiaan in de winst. Bastiaan werd opgevolgd door schipper Jan van Vianen, de echtgenoot van Jannigje van 't Sant.

1790

Periode 1-4-1790 tot 31-3-1802. Consortium van pachters: Jan Vermeulen, Jan van Vianen, Agatha van 't Sant, Hendrik Boxman, Gerrit Havermans en Arie van Dam. Nu geen uitgifte via inschrijving. Pacht: 625 gulden per jaar. Jan van Vianen plus Agatha bezaten ieder 1/10 aandeel. N.B.: De schippers Havermans en Van Dam woonden in Sleeuwijk en woonden daar in 1812 nog steeds [18].

1802

Periode 1-4-1802 tot 31-3-1814. Pacht: 700 gulden per jaar. Geen inschrijving. Consortium:

- Jan Vermeulen die na zijn overlijden in 1806 werd opgevolgd door Johannes Vermeulen plus Willem Ottevanger. Dertig jaar later, staat Jonas Vermeulen geregistreerd als eigenaar van een schuur plus erf op Het 't Sant [19].
- Hendrik Boxman.
- Gerrit Havermans die na zijn overlijden in 1804 werd opgevolgd door zijn zoon Jacobus.
- Jannigje van 't Sant, de weduwe van Jan van Vianen, verkocht haar aandeel op 26 mei 1802 aan Jan Samuel Romijn. In 1832 is de kastelein Jan Romijn eigenaar van de herberg De Zwaan op het 't Sant. Hij woonde daar kennelijk niet want hij staat geregistreerd op Langendijk nr 628.
- Willem van Dam, de minderjarige zoon van Arie van Dam.

Er volgde het tussenjaar 1814-1815. Pachters: Jan Samuël Romijn, Jan (?) Vermeulen, Jacobus Havermans, Willem van Dam, Jan Boxman. Pacht: 700 gulden.

In 1814 opende de inschrijving voor de verpachting ingaande 1 april 1815 tot 31 maart 1827. Verpachting vond plaats via opbod en afslag. In vergelijking met de voorschriften uit 1778 was de lijst met artikelen waaraan de pachters moesten voldoen nog langer geworden met o.a.: “er moeten voldoende schippers aan weerszijden bij het veer wonen om passagiers en rijtuigen zowel overdag als 's nachts over te kunnen zetten”. De pachters moesten nu ook het volledige onderhoud van de veerstoep in Gorinchem betalen.

Er waren twee bidders: Jan Samuel Romijn een kastelein uit Gorinchem en de herbergierster Anna Bijl, de weduwe van Willem van 't Sant, uit Sleeuwijk. Laatstgenoemde bracht het hoogste bod uit. Zij wilde 1850 gulden per jaar gaan betalen voor het pachtcontract. Dat was veel meer dan tot dan toe betaald werd. Wat daarbij ongetwijfeld een rol heeft gespeeld was de voorgenomen aanleg van de Groote Weg van Brussel naar Amsterdam – de huidige Rijksstraatweg – waardoor het aantal passagiers wat overgezet moest worden fors zou gaan toenemen. Bij de contractverlenging in 1845 moest jaarlijks 3000 gulden aan pacht worden betaald.

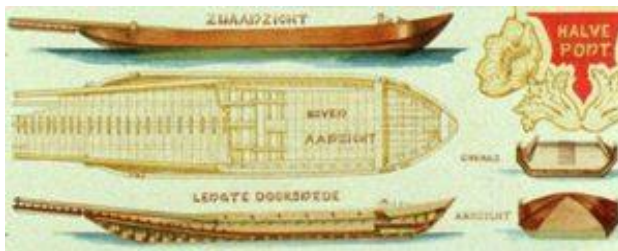

Afbeelding 5. Drie voorbeelden van een zeilpont

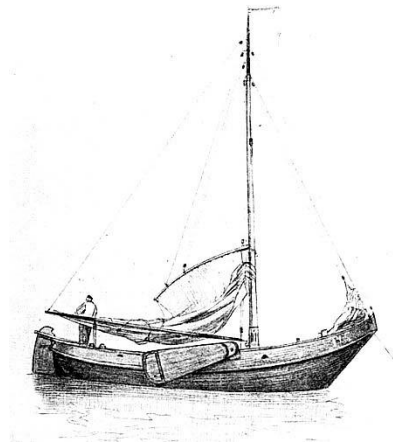
Links boven: Zeilpont bij het Pontgat, de veerhaven van Katendrecht [20]

Links onder: Drie koetsen op een zeilpont. Tekening door Gerrit Groenewegen rond 1800 [21]

Foto rechts: Uitsnede van de tekening 'Rotterdam aan de Maas', D. de Jong, 1780 [22]

Afbeelding 6. Links een schematische weergave van een pijper [23]. Rechts: een schiet- of ijsschouw, A. Vermeulen, circa 1800 [24]

Afbeelding 7. Links een Grauwhengst, rechts een Lemmerhengst zoals deze in 1930 door Maurice Seghers werd getekend [25]

Afbeelding 8. Riviergezicht vanaf de herberg 'In den Bout' met overzetplaats te Hardinxveld. Behangselschilderij, Cornelis de Jonker, 1820. Drie op een hengstschuit lijkende schepen bij de veerdam. Collectie Museum Gorinchem

Afbeelding 9 Salomon van Ruysdael. Rivierlandschap met veerboot; circa 1650.

Het is niet bekend waar Ruysdael dit heeft geschilderd, maar zo zal het er op het Hoekeinde ongeveer hebben uitgezien. Aan de kade liggen op zeilhengsten lijkende schepen. Op de kade staan wachtende rijtuig(en) en het beeld op de voorgrond toont dat zelfs met een roeiboot nog veel vervoerd kan worden. De grijze koe paste er kennelijk niet meer in en moet meezwemmen naar de overkant. Eén van de huizen zal wel een herberg geweest zijn.

Collectie Pixabay.com, gratis te gebruiken afbeeldingen.

Moeder Anna Bijl en zoon Johannes van 't Sant hebben het veer geëxploiteerd tot de stad Gorinchem het per 1 oktober 1857 over nam, vooral omdat Johannes van 't Sant niet in een stoomboot wilde investeren. Het personeel, zo werd door de gemeente bepaald, *“diende zich te onthouden van misbruik van sterke drank en diende ook de meeste bescheidenheid jegens passagiers in acht te nemen”*.

Blijkbaar was er op Van 't Sant en zijn personeel nogal wat aan te merken geweest.

De gemeente Gorinchem nam voor fl. 5600,- de schepen over waarmee de veerdienst door Van 't Sant werd onderhouden: een zeilveerpont, een pijper, vier zeilhengsten, zeven roeiboten en vier schietschouwen.

Volgens het gemeentelijk jaarverslag over 1858 (het laatste volledige 'zeiljaar') waren er dat jaar 34.944 passagiers overgezet, plus 2035 paarden, 8109 runderen, een onbekend aantal andersoortig vee, 483 rijtuigen en 1290 stuks goederen [2]. Deze aantallen illustreren de grootte van het veerbedrijf in de 19de eeuw.

3. Veerschipper van vader op zoon

De pachtcontracten laten zien dat het beroep van veerschipper heel vaak overgedragen werd van vader op zoon (soms dochter). Het is niet altijd duidelijk of de pachters van het veer ook zelf actief bij het veer werkzaam waren. Vaak zal dit wel zo zijn geweest, maar bij de dochters van Bastiaan van 't Sant was dat zeker niet het geval en werden anderen ingehuurd om het werk te doen.

3.1 Sleeuwijkse veerschippers

De familie Dirks(en) → Van Dam

- 1631, Ds Cuperus vermeldt het gemeentelid Jan Dirksen, de veerman, die op het Hoekeinde woonde [5].
- 1709, ORA: verkoop van een 1/3 gedeelte van een huis, grenzend aan oostzijde aan de veersteeg van Hendrik van 't Sand en aan de westzijde aan het huis van Arien Dirks. Mede gelet op wat hierna volgt, was deze Arien waarschijnlijk een kleinzoon van Jan Dirksen. Hij woonde in elk geval vlak bij het veer [26].
- 11-7-1709: Ari Dirrickse van Dam werd ingeschreven bij het klein-schippersgilde [12]. Vanaf deze generatie wordt de achternaam Van Dam gebruikt.
- 1714: Arien Dirkse van Dam lid van veerconsortium
- 1727: Arien van Dam lid van veerconsortium
- 1740: Ary van Dam lid van veerconsortium
- 1751: Het huis van Willem van Dam staat naast het huis van Cornelia van der Wal, de weduwe van Willem-1 van 't Sant, dus op het Hoekeinde vlak bij het veer [27]
- 1752: Willem van Dam lid van veerconsortium
- 1765 – 1775: contract ontbreekt
- 1775: Willem van Dam lid van veerconsortium
- 1778: Een Bastiaan van 't Sant is hoofdpachter. Onbekend wie verder lid van dit consortium waren
- 1790: Arie van Dam lid van het veerconsortium
- 1802: Willem van Dam, de minderjarige zoon van Arie van Dam, lid van het veerconsortium
- 1812: de schipper Willem van Dam staat op de lijst van kiesgerechtigde mannen in Sleeuwijk [18]

Het is niet bekend of Willem van Dam veerschipper is gebleven nadat Ana Bijl in 1815 het veer pachtte. Het is wel duidelijk dat leden van deze familie van vader op zoon in elk geval circa 200 jaar aan het roer hebben gestaan van de veerschuiven. Het zou zelfs kunnen dat zij voor 1631 al betrokken waren bij het veer.

De tweede groep betreft veerschippers met de achternaam Van 't Sant, of waarvan hun nazaten deze achternaam gingen gebruiken. Hierbij kunnen twee families worden onderscheiden. Ze hebben dezelfde achternaam, maar er kon niet worden vastgesteld of ze daadwerkelijk familie van elkaar waren. Het zou kunnen dat ze deze achternaam gekregen hebben omdat zij, of hun voorouders, op 't Sant in Gorinchem woonden of gewoond hadden. De meeste leden van deze families hebben afwisselend in Gorinchem en Sleeuwijk gewoond.

Schippers Claes Aertsz van 't Sant en zonen

- 1642/1643: doop van zijn oudste kinderen in Gorinchem. De kinderen die hierna werden geboren werden soms in Sleeuwijk en soms in Gorinchem gedoopt. Hij woonde dus afwisselend in Sleeuwijk en Gorinchem.
- 1665: ORA Woudrichem: Claes Aertsz, veerman, verkoopt grond in Sleeuwijk.
- 1687: Zijn zoon, Jan Klaesen van Sant werd ingeschreven bij het kleinschippersgilde. Hij was in 1648 in Gorinchem gedoopt. Hij was waarschijnlijk veerschipper, net als zijn vader, maar hard bewijs daarvoor ontbreekt.

- 1698: De zonen Cornelis en Jacobus van 't Sand verkopen het huis in Sleeuwijk van wijlen hun vader. Hij is dus in Sleeuwijk overleden.
- 1695: De zoon Kobus Klase van 't Sant werd ingeschreven bij het kleinschippersgilde. Hij was in 1660 in Gorinchem gedoopt
 - 1703: lid van het consortium dat het veer voor 12 jaar pachtte.
 - 1710: overleden. Zijn veeraandeel werd overgenomen door zijn weduwe. Hij woonde toen in Sleeuwijk.
 - 1711: zijn weduwe trouwde met Wouter Janze Groen, die in 1705 bij het kleinschippersgilde was ingeschreven. Diens vader, Jan Wouterse Groen, was in 1688 ingeschreven bij dit gilde, en was dus mogelijk ook al veerschipper.

Schippers Jacob en Hendrik Claesen [van 't Sant] en nazaten

- Broers, die zelf de achternaam Van 't Sant niet gebruikten, maar de nazaten van Hendrik deden dat al wel.
- Jacob Claesz, jong gezet van 't Sand, trouwde op 10-2-1634 in Gorinchem met Janneken Cornelis, jonge dame uit Sleeuwijk. Jacob was dus afkomstig van 't Sant in Gorinchem, en zal daar ook wel geboren zijn, waarschijnlijk in een schippersfamilie. Het echtpaar is vervolgens naar Sleeuwijk verhuisd, waar zij zes kinderen hebben laten dopen.
 - N.B.: Een zoon van Claes Aertsz heette ook Jacobus Claesen. Erg verwarrend, maar laatstgenoemde Jacobus was een generatie jonger.
 - Over zijn nazaten is geen informatie gevonden.
 - Op 5-4-1650 kocht Jacob Claesz, veerman op 't Sant, voor 225 gulden een huis op 't Sant, buiten de Waterpoort [8]. Hij is dus weer teruggegaan naar Gorinchem.
- Hendrik Claesen
 - Doop- en trouwdata van Hendrik zijn niet gevonden, maar hij zal wel net als zijn broer op 't Sant in Gorinchem zijn geboren.
 - 1647 en 1650: doop van zijn jongste kinderen in Sleeuwijk, waar hij kennelijk was gaan wonen. De doopdatum van Claes/Klaas, zijn oudste zoon, is niet gevonden in de doopboeken van Sleeuwijk en Gorinchem
 - 1658, RHC Utrecht: Hendrik Claessen, wonend op 't Sant onder Gorinchem [28]. Hij is dus, net als zijn broer, weer teruggegaan naar Gorinchem
 - 1686: Zoon Jan Hendricksen van Sant werd in het kleinschippersgilde ingeschreven. Ook over deze Jan is verder geen informatie gevonden.
 - 1688: Zoon Klaes Hendricksen van het Sant werd bij het kleinschippersgilde ingeschreven.
 - Deze Klaas Hendriksz van 't Sant is waarschijnlijk in Gorinchem geboren. Hij trouwde in 1674 in Sleeuwijk met Geertij Hendriks Ruijschotel. Hun oudste kind werd in Gorinchem gedoopt, waarna het echtpaar definitief naar Sleeuwijk is verhuisd, waar de andere kinderen werden gedoopt. In 1677 werd hij beëdigd als wijntapper, hetgeen illustreert dat de veerschippers ook een herberg exploiteerden. In 1699 kocht hij het huis op het Hoekeinde waar zijn nazaten tot 1865 zouden wonen.
 - Hendrik, de zoon van Klaas, wordt in een document uit 1709 genoemd als eigenaar van de veersteeg in Sleeuwijk [26]. Hij was dus kennelijk nog bij het veer betrokken. Op zijn zegelring is een schip afgebeeld [29], hetgeen daar ook op duidt.
 - Vanaf 1714 tot 1815 waren geen Sleeuwijkse Van 't Santen aan het veer verbonden. In het laatste jaar werd de band hersteld en pachtte Anna Bijl, de weduwe van de kleinzoon van Hendrik, het veer voor 12 jaren. Haar zoon was de laatste pachter voordat de stad Gorinchem het veer vanaf 1857 zelf ging exploiteren.

Schippers Groen → Havermans

Vanaf het contract ingaande op 1 april 1714 was de rol van de Sleeuwijkse van 't Santen bij het veer overgenomen door Wouter Groen en later door leden van de familie Havermans.

- 1711: De weduwe van Kobus Klase van 't Sant trouwde met Wouter Janze Groen, die in 1705 bij het kleinschippersgilde was ingeschreven. Zijn vader, Jan Wouterse Groen, was in 1688 ingeschreven bij dit gilde. Hij was dus schipper, maar of hij ook veerschipper was is niet bekend.
- 1714: Wouter Janze Groen lid van veerconsortium.
- 1727: Wouter Groen lid van veerconsortium.
- 1740: Wouter Groen lid van veerconsortium.
- 1750: Wouter Groen woonde ten westen van het latere café Kooy, dus vlak bij het veer.
- 1752: Wouter groen lid van veerconsortium.
- 1769, ORA: Willem Havermans koopt uit de boedel van Cornelia van der Wal een huis bij de veerstoep.
- 1765 – 1775: contract ontbreekt.
- 1775: Gerrit Havermans lid van veerconsortium.
- 1790: Gerrit Havermans lid van het veerconsortium.
- 1802: Gerrit Havermans lid van het veerconsortium. Bij zijn overlijden in 1804 werd hij opgevolgd door zijn zoon Jacobus.
- 1815: Jacobus Havermans werd door het gemeentebestuur van Sleeuwijk aangesteld als marktschipper; zie hoofdstuk 5. Hij is dus kennelijk niet voor Anna Bijl gaan werken toen zij het veer pachtte.
- 1832: er woonde nog steeds een schipper Havermans vlak bij het veer op de Hoek [30].

3.2 Gorcumse veerschippers

Leden van de familie Boxman

- 1704: Jan en Cornelis Boxman lid van het pachtersconsortium
- 1714: Jan en Cornelis Boxman lid van het pachtersconsortium
- 1727: Jan en Hendrik Boxman lid van het pachtersconsortium
- 1740: Hendrik Boxman lid van het pachtersconsortium
- 1752: Jan Boxman lid van het pachtersconsortium
- 1775: weduwe van Jan Boxman lid van het pachtersconsortium
- 1778: Hendrik Boxman lid van het pachtersconsortium
- 1790: Hendrik Boxman lid van het pachtersconsortium
- 1802: Hendrik Boxman lid van het pachtersconsortium
- 1814: Jan Boxman lid van het pachtersconsortium

Zoals voor de Sleeuwijkse kant geldt voor leden van de familie Dirksen/van Dam, zijn aan de Gorinchemse kant steeds leden van de familie Boxman lid geweest van het consortium dat het veer pachtte van de stad Gorinchem.

Bastiaan van 't Sand en nazaten

- 1740: Bastiaan van 't Sand lid van het pachtersconsortium. Mogelijk heeft hij het aandeel overgenomen van één van de twee leden van de familie Boxman. Deze Van 't Sant behoort tot de Gorinchemse Van 't Santen. Er is niet nagegaan of en zo ja hoe hij verwant was aan de Sleeuwijkse Van 't Santen.
- 1752: Bastiaan van 't Sant lid van het pachtersconsortium
- 1775: Bastiaan van 't Sant lid van het pachtersconsortium
- 1778: Bastiaan van 't Sant pachtte het veer, waarbij Jan Vermeulen en Hendrik Boxman borg stonden.
- 1783: Bastiaan overleden. Zijn erfgenamen, Jannigje en Agatha van 't Sant erfden zijn aandeel in de veeronderneming.
- 1790: Agatha van 't Sant en Jan Vermeulen, de echtgenoot van Jannigje van 't Sant leden van het pachtersconsortium

- 1802: Jannigje van 't Sant, de weduwe van Jan van Vianen, verkocht haar aandeel aan Jan Samuel Romijn uit Gorinchem, eigenaar van de herberg De Zwaan op 't Sant, maar woonachtig op Langendijk nr 628

Van 1775 tot 1815 waren eerst Jan en later Johannes Vermeulen lid van het pachtersconsortium. Bij de andere, in Gorinchem woonachtige veerschippers is geen sprake van een langdurige vader-op-zoon werkrelatie met het veer.

3.3 Ongelukken?

Dit onderzoek bestrijkt de periode circa 1650 tot 1858. In deze twee eeuwen zijn de schippers talloze malen de Merwede overgestoken. Dit is een brede rivier. Hemelsbreed, d.w.z. haaks op de stromingsrichting, bedraagt de afstand die afgelegd moest worden een kleine km. Bij de oversteek met zeil- of roeiboten moest rekening worden gehouden met windrichting, windsnelheid, stroomsnelheid van het water en de toen aanwezige zandbanken in de rivier. De afgelegde afstand was dus ongetwijfeld veel langer dan een kilometer.

Vakmanschap was vereist en die was ongetwijfeld aanwezig binnen de families die het veer eeuwenlang hebben gepacht. De kennis werd overgedragen van vader op zoon. Hun kennis bezorgde de schippers ook een monopolie positie zoals de Vroedschap (= B & W) van Gorinchem in 1753 moest erkennen toen hun poging om een hogere pacht te bedingen strandde door het ontbreken van een goed alternatief [16].

Men zou verwachten dat er in die twee eeuwen ook de nodige ongelukken zijn gebeurd, waarbij mensen zijn omgekomen. Deze veronderstelling wordt niet gesteund door feiten. Over het veer Sleeuwijk – Gorinchem is bij dit onderzoek maar één voorval gevonden met dodelijke slachtoffers: Op 14 april 1817 kapseisde bij Sleeuwijk een veerschip door de harde wind. Van de 22 passagiers verdronken er 12 [32]. Noch in kerkenraadsnotulen noch in het dossier met de pachtcontracten wordt melding gemaakt van ongelukken met slachtoffers bij de veerdienst. Ook het feit dat de veerschippers vaak tientallen jaren hun functie bleven uitoefenen, illustreert dat er in de loop der eeuwen kennelijk niet veel ernstige ongelukken zijn gebeurd.

3.4 Belangrijke passagiers

De latere Bourgondische hertog Karel de Stoute verbleef tussen 1461 en 1464 vaak in Gorinchem omdat hij ruzie had met zijn vader Philips de Goede. Hij vond het overvaren kennelijk te lang duren want hij overwoog de bouw van een brug over de Merwede [3]. Hugo de Groot is na zijn ontsnapping uit Loevestein, vermomd als metselaar, overgevoerd naar Sleeuwijk en daar via De Lage Wegh verder gereisd naar Parijs. Zo zullen in de loop der eeuwen talloze belangrijke personen zijn overgestoken, soms anoniem maar waarschijnlijk vaker met het nodige decorum. Wat dit laatste betreft slaat de overtocht op 7-10-1811 van keizerin Marie-Louise, de echtgenote van keizer Napoleon, ongetwijfeld alles (afbeelding 10). Een en ander is uitvoerig beschreven in deel 11 van de Historische Reeks. Saillant detail daarbij is wel dat de gewone veerboot kennelijk niet goed genoeg was voor de keizerin. Ze werd overgevoerd in een sloep die geroeid werd door zonen van belangrijke Dordtse kooplieden.

Afbeelding 10 Overtocht van keizerin Marie-Louise op zaterdag 5 oktober 1811. Aan de Sleeuwijkse kant was voor de ontvangst van de keizerin een tent opgezet. Kopie door A.J. Sijper in 1960 naar het origineel van Martinus Schouwman uit 1811. (Collectie Museum Gorinchem)

4. Het veerreglement van 1847 [31]

Uit 1847 dateert een tamelijk uitvoerig veerreglement waarin o.a. voorschriften staan over de vaartuigen, de bemanning, de tarieven en diverse andere zaken. Een aantal punten uit dit reglement is hierna samengevat.

Voorgeschreven, beschikbare vaartuigen

- Twee zeilponten van minimaal 20 scheepstonnen. Hiermee moesten 2 rijtuigen op 4 wielen met bespanning of 4 rijtuigen op 2 wielen met bespanning overgezet kunnen worden. Zonder rijtuigen moest de pont groot genoeg zijn voor het vervoer van 150 personen, of 16 paarden, of 16 vette runderen, of 25 magere of jonge runderen. Dat waren dus forse boten.
- Eén pijper van minimaal 15 scheepstonnen, geschikt voor het vervoer van 1 rijtuig op 4 wielen met bespanning, of 3 rijtuigen op 2 wielen met bespanning. Zonder rijtuigen moesten 100 personen, of 10 paarden, of 10 vette runderen, of 15 magere of jonge runderen vervoerd kunnen worden.
- Eén zeilhengst van minimaal 10 scheepstonnen, geschikt voor het vervoer van 1 rijtuig met bespanning of van 50 personen, of 4 paarden, of 4 vette runderen, of 8 magere of jonge runderen.
- Zes roeiboten en drie ijsschouwen van ieder 0,5 scheepstonnen, geschikt voor het vervoer van 9 personen, of van 4 kalveren, schapen of varkens.

De pachters van de veerdienst moesten dus het nodige investeren voor de aanschaf en onderhoud van zo'n grote vloot. Overigens golden de hier vermelde aantallen voor het vervoer van rijtuigen, personen en dieren bij goede weersomstandigheden. Bij slecht weer mochten de schippers zelf bepalen wat wel/niet verantwoord was.

Bemanning/schippers

Er moesten minstens vijf bekwame schippers beschikbaar zijn. Voor het varen met de zeilpont en de pijper waren twee schippers nodig. Voor het bemannen van de zeilhengst of van de roeiboot bij "bedaard" weer één schipper, anders ook twee.

Overdag, van zonsopgang tot zonsondergang, moesten er zowel in Sleeuwijk als in Gorinchem twee schippers beschikbaar zijn om passagiers over te zetten. Er moest zo nodig ook 's nachts worden gevaren. Daarom moest er 's nachts altijd één schipper overnachten in De Zwaan (Gorinchem) en in het veerhuis in Sleeuwijk. Deze had dan piketdienst.

Waarschijnlijk zal er naast de schippers nog wel meer personeel bij het varen met de schepen betrokken zijn geweest. Daar is echter geen informatie over gevonden.

De bemanning van de veerboten moesten zich goed gedragen, d.w.z. beleefd zijn tegen de passagiers, helpen bij de bagage van de passagiers en geen sterke drank nuttigen! Overtreding van deze regels was grond voor ontslag op staande voet.

Zowel in Sleeuwijk als in Gorinchem hield een door de stad Gorinchem aangestelde commissaris toezicht op het veer.

Tarieven

De veertarieven moesten aan beide zijden op een bord vermeld worden. Dat moeten dan grote borden zijn geweest, want hieronder volgt een lange opsomming van maar liefst 49 tarieven. Men was dus wel een poosje bezig om uit te rekenen hoeveel er in totaal moest worden betaald.

Naast te verwachten items staan er ook enkele curieuze tarieven op deze lijst, met als meest opmerkelijke de kisten of zakken met al dan niet gemunt goud en zilver. Vergelijk dat maar eens met de gepantserde auto's die tegenwoordig voor dit vervoer worden gebruikt.

	Bedrag
Eén persoon	25 cent
Twee personen die samen reizen	30 cent

Ieder volgend persoon van dezelfde groep	11 cent
Gezadeld paard met berijder	37,5 cent
Ongeadeld paard	30 cent
Paarden voor een kar of koets, per dier	20 cent
Os, koe of hokkeling	25 cent
“Kudde” koeien, per dier	15 cent
Schaap, nuchter kalf, mager varken	15 cent
Idem, ieder volgend dier	10 cent
Vier biggen, samen	25 cent
Iedere volgende big	5 cent
Vat wijn, bier of gedistilleerd	20 cent
Koffers, dozen, manden, hoedendozen op het dak van een rijtuig, per stuk. Voor bagage in het rijtuig hoefde niet betaald te worden	10 cent
Dozen voor hoeden van mannen	Gratis!
Een kist, vat of zak, groter dan een gewone geldzak, met geld of ongemunt goud of zilver	1 gulden
Goud/zilver, niet als voren, per staaf	10 cent
‘Gewone’ zak geld	10 cent
Druk- of schrijfpapier per pak	10 cent
Lood/tin/zink per pijp	10 cent
Gist per zak	10 cent
Rijtuig op veren of riemen, met één paard plus koetsier die met een zeilhengst kan worden overgezet	40 cent
Rijtuig met 2 paarden plus voerman	80 cent
Rijtuig met 3 paarden plus voerman	90 cent
Rijtuig met 4 paarden plus voerman	120 cent
Rijtuig met 6 paarden plus voerman	180 cent
Passagiers in de rijtuigen, per persoon	14 cent
Geladen boerenwagen plus voerman	80 cent
Lege boerenwagen plus voerman	50 cent
Geladen wagen met één hond + geleider	30 cent
Idem, lege wagen	25 cent
Geladen wagen met twee honden + geleider	35 cent
Idem, lege wagen	30 cent
Geladen wagen met drie honden + geleider	40 cent
Idem, lege wagen	30 cent
Handkar of kruiwagen + geleider	30 cent
Idem leeg	25 cent
Militair, in dienst reizend	12,5 cent
Idem, twee, samen reizend, per persoon	7,5 cent
Idem, drie, samen reizend, per persoon	5,5 cent
Een stuk geschut	3 gulden
Een geladen, gewone caisson	2 gulden
Idem, ledig zijnde	1 gulden
Voor een geladen Russische caisson	1 gulden
Idem, ledig zijnde	50 cent
Voor een smidse of voorraadwagen	2 gulden
Voor een ziekenwagen	1 gulden
Idem, voor ieder paard. N.B.: manschappen bij de ziekenwagen moesten het gewone tarief betalen	15 cent
Voor een wagen bespannen met twee paarden, en voor een vrachtkar bespannen met één paard, dienende tot transport der bagage voor marcherende manschappen of korpsen, mitsgaders het vervoer van zieke militairen; heen en terug	1,5 gulden

Bovenstaande tarieven golden bij goede weersomstandigheden en bij overzetten tussen één uur voor zonsopgang tot één uur na zonsondergang. Als men 's nachts wilde overvaren, moest het dubbele tarief worden betaald. Ook bij storm of harde wind, wanneer de molens van de Gorinchem aan vier wieken 'gezwicht' waren, werden de tarieven verdubbeld.

Afbeelding 11 De rivier 'zit', hetgeen betekent dat het ijs niet meer stroomt. Links: vier mannen met een ijsschouw (collectie Nol Dekker) en rechts: het pad over de Merwede van Werkendam naar Hardinxveld (collectie Piet Vos)

Afbeelding 12 Winter van 1929: Z.K.H. Prins Hendrik loopt over de Merwede van Gorinchem naar Sleeuwijk (collectie Piet Vos.)

Bij ijsgang bepaalde de burgemeester van Gorinchem het dan geldende tarief. Als de rivier dichtgevroren was en er door de veerlui een pad over de rivier was uitgehakt, moest 2,5 cent per persoon worden betaald en werden alle overige tarieven gehalveerd (afbeeldingen 11 t/m 14).

Afbeelding 13 Dames: even poseren voor een foto. Achtergrond: vastgevroren schepen tijdens de winter van 1929. Collectie Nol Dekker

**Afbeelding 14 Links: een schietschouw vol pakjes → een bodedienst over het pad van Gorinchem naar Sleetwijk, met op de achtergrond een vastgevroren rijnaak. Winter 1929. Collectie Regionaal Archief Gorinchem, nr 15766
Rechts: Kinderen op de Merwede tijdens de winter van 1929. Collectie Nol Dekker**

5 Het Sleeuwijkse veerreglement uit 1815 en de aanvulling uit 1828

Er was nog een tweede veerdienst van Sleeuwijk naar Gorinchem. Het oudst bewaarde reglement van deze veerdienst is uit 1815 en werd opgesteld door de president en de andere leden van het gemeentebestuur van Sleeuwijk [31]. De inhoud van dit reglement was *‘overeenkomstig vorige gebruiken en regelingen’*. Deze veerdienst bestond dus voor 1815 ook al.

Deze veerdienst was primair bedoeld om kooplui en boeren met hun goederen over te zetten zodat deze tijdig op de markten van Gorinchem konden zijn. Over de schepen wordt alleen gesteld dat de zeilen en het touwwerk goed in orde moest zijn en dat de lading afgedekt moest kunnen worden met goede luiken of zeilen. Mogelijk werd er, net als bij de veerdienst Werkendam -Hardinxveld [17], gevaren met zeilhengsten.

Aan de Sleeuwijkse kant waren twee vertrekpunten: (1) vanaf het Hoekeinde met Jacobus Havermans als veerschipper en (2) vanaf de kerk, dus halverwege Werkendam, met Antonie Ottervanger Floruszoon als veerschipper.

Op maandag werd er vroeg vertrokken zodat de passagiers tijdig op de Koornmarkt in Gorinchem konden zijn. 's Zomers vertrokken de veerboten dan om 07.00 uur en 's winters om 08.00 uur uit Sleeuwijk en om 13.00 uur vertrok de retourvaart uit Gorinchem. Op de andere dagen van de week werd er alleen vanaf het Hoekeinde gevaren; vertrek om 09.00 uur en om 12.00 uur weer terug. Daarnaast kon ook 'op verzoek' gevaren worden. Je kon de schippers ook brieven of goederen meegeven die zij dan in Gorinchem op het juiste adres moesten afleveren. Hier moest uiteraard voor betaald worden.

Tarieven

Sleewijkers; enkeltje	10 duiten
Andere personen; enkeltje	2 stuivers
Ton bier	4 stuivers
Vat bier	2 stuivers
Kan bier, jenever of azijn	1 stuiver
Anker wijn	3 stuivers
Zak aardappelen of koren	10 duiten
Idem als deze voorbij de Petersbrug afgeleverd moest worden	1 stuiver
Volle boterkorf of hoenderkooij	1 stuiver
Idem leeg	4 duiten
Een brief	1 stuiver
Zak kalk of steenkool	2 stuivers
Hout per gulden van de waarde	4 duiten
Vet varken	3 stuivers
Mager varken	1 stuiver
Kleine mand met goederen	4 duiten
Grote mand met goederen	1 stuiver
Waren die 'bij het pond' worden verkocht; minder dan 50 pond	4 duiten
Idem afleveren aan huis	1 stuiver

Voor het meenemen van couranten moest 30 stuivers per jaar worden betaald. Het tarief voor alle overige goederen moest 'in redelijkheid' worden overeengekomen. Voor grotere dieren zoals paarden of koeien zijn geen tarieven vermeld. Deze konden of mochten kennelijk niet met de marktveerdienst worden overgezet. Hetzelfde geldt voor rijtuigen

Ieder ander die goederen voor de markt in Gorinchem wilde overzetten riskeerde een boete van zes gulden. Zowel aanbieder als de vervoerder moesten deze boete betalen.

Dit reglement was getekend door het voltallige bestuur van de gemeente Sleeuwijk: H.E. Verschoor, A. Verschoor, G. Rombout, A. L. Snoek, Cornelis van Dijk en J. Verbeek

In 1828 werd het reglement aangepast omdat:

1. Het decimale stelsel was ingevoerd waardoor o.a. de duiten werden vervangen door centen. Een enkeltje kostte nu 6,5 cent voor Sleeuwijkers en 10 cent voor anderen.
2. De Linge was afgesloten met een schutsluis met vaste schuttijden. Om op tijd voor de markt in Gorinchem te zijn, moest de marktveerboot tijdig uit Sleeuwijk vertrekken. De boot vertrok nu zowel 's zomers als 's winters om 07.00 uur uit Sleeuwijk. Als de boot te laat was vertrokken, en dus lang voor de schutsluis moest wachten, kreeg de schipper een boete van 1,5 gulden.

In 1847 werd het reglement weer aangepast. De veertarieven waren praktisch gelijk aan die van 1828. Schippers moesten minimaal 25 jaar, nuchter (!) en beleefd zijn. Leendert Havermans was schipper op de boot vanaf de Hoek, Antonie Ottevanger voer vanaf de Sleeuwijkse kerk.

6. Bronnen

1. Bron: K.N. Korteweg. De Heerlijkheid Altena en de veer- en visrechten op het bovineinde der Merwede. Proefschrift universiteit Leiden, 1937, p. 60 Idem. J.C. Kort. Repertorium op de grafelijke lenen in het land van Altena, 1230—1650. Ons voorgeslacht, jrg. 52, 1997
2. Bas van Beuzekom, René van Dijk en Rien Robijns (eindredactie). Gin gezeur, wij varen deur. De geschiedenis van het veer in Gorinchem. Gemeente Gorinchem, juli 2000
3. Mr A. Telders. Het veerrecht van Gorinchem en de nieuwe brug. Nieuwsblad voor Gorinchem en omstreken, 20-01-1961, p. 9/12
4. Kaart van de rivier de Merwede, van even boven het dorp Sleeuwijk oostwaards, voorbij Gorinchem en de monding van de Linge, tot aan de rivieren Waal en Maas bij Woudrichem en Loevestein. N. Cruquius, 1729. Nat. Archief, kaartcollectie Zuid Holland Ernsting, Toegangsnummer 4.ZHPB4; Inventarisnummer 146
5. Regionaal archief Gorinchem. Oud-Archief van het stadsbestuur. Stadrekeningen: imposten en pachten. Jaren: 1645, 1650-1702. Inventarisnummers: 1583 t/m 1636
6. Salha. Oud-Rechterlijk archief van Sleeuwijk, 1655-1811. Toegangsnummer 0116, Inventarisnummer 002, protocol d.d. 14-10-1699
7. Ds Govert de leeuw. Sleeuwijk (en Omgeving) van 1594 tot 1654 hoofdzakelijk naar aantekeningen van Sleeuwijks eersten predikant, Ds Johannes Cuperus, 1946. Heruitgave door de Historische Vereniging Werkendam en De Werken c.a., 2008
8. Regionaal Archief Gorinchem. Oud-Rechterlijk Archief, Inv. nr 623, p. 369-370 en Archief Stadsbestuur, Inv. nr 1584, folio 18
9. Regionaal Archief Gorinchem. Archief Stadsbestuur, Inv. Nr 2746
10. Regionaal Archief Gorinchem. Oud Rechterlijk Archief, Inv. Nr 473, folio 18
11. Salha. Oud-Rechterlijk Archief Woudrichem, 1579 – 1811. Toegangsnummer 0331, Certificatie van rechtshandelingen, inventarisnummer 889
12. Arie Jan Stasse. Index Gildeboek van het Klein-Schippersgilde van Gorinchem, 1643 – 1713. Internet/Geneaknowhow/Genea script/Zuid-Holland/Gorinchem
13. Regionaal Archief Gorinchem. Oud-Archief van het stadsbestuur. Inventarisnummer 621. Pachtcontracten: folio's 48 t/m 62
14. Salha. Gaarder (trouwen en begraven) 1697 – 1716, Sleeuwijk. Opgenomen in: Oud-Rechterlijk Archief van Sleeuwijk 1655 – 1811, toegangsnummer 0116, inventarisnummer 002 Salha. Inventaris van het Oud-Rechterlijk Archief van Sleeuwijk, 1655-1811.
15. Regionaal archief Gorinchem. Oud-Archief Gorinchem; Resolutiën van Burgemeesteren, Inventarisnummer 117, periode 1730-1738, folio 88
16. Oud-Archief van de stad Gorinchem (1322) 1400-1814. Vroedschap resoluties. Inventarisnummer 20; 1752-1755, folio 51-53 (1752)
17. Het reglement uit 1800/1842 van het overzetveer Werkendam-Hardinxveld. Nieuwsblad het Land van Heusden en Altena, de Langstraat en de Bommelerwaard, 24-1-1903, 28-1-1903, 7-2-1903 en 11-2-1903
18. A. Vroon. De Werken en Sleeuwijk in de periode 1810-1814. Ingelijfd bij het Franse keizerrijk. Historische reeks Land van Heusden en Altena, deel 8, 1997
19. Kadaster 1832
20. www.geschiedenis_heen_en_weer.htm
21. Irene de Groot en Robert Vorstman. Zeilschepen. Prenten van Nederlandse meesters van de zestiende tot de negentiende eeuw. Schwartz, Maarsen, 1980, p. 202
22. Idem, p.181
23. In: E. van Konijnenburg. De scheepsbouw vanaf zijn oorsprong. Brussel. 1913. Internet: www.debinnenvaart.nl
24. Internet: www.debinnenvaart.nl
25. Internet: www.people.zeelandnet.nl

26. Salha. Oud-Rechterlijk Archief van Sleeuwijk, 1655-1811. Toegangsnummer 0116, inventarisnummers 002, protocol d.d. 25-7-1709
27. Salha. Oud-Rechterlijk Archief van Sleeuwijk, 1655-1811. Toegangsnummer 0116, inventarisnummers 003, protocol d.d. 18-1-1751
28. RHC Zuidoost Utrecht. Archief Familie De Wijkerslooth de Weerdesteyn (beheersnummer 386). Inventarisnummers 1314 t/m 1343
29. Taxandria. Tijdschrift voor Noord-Brabantsche geschiedenis en volkenkunde. Jaargang 8, 1901, p. 262 en 263
30. Eerste kadastrale kaart van Nederland, 1832. Zie de website GaHetNa
31. Regionaal Archief Gorinchem. Veerbedrijf Gemeente Gorinchem. Archiefnummer 55 (1815-1964). Inventarisnummer 65.
32. Wikipedia, Lijst van Nederlandse Rampen